

LUND UNIVERSITY

Fattigliv

Nilsson, Gerry

1989

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Nilsson, G. (1989). *Fattigliv*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 1989, Nr. 1), (Research Reports in Social Work; Vol. 1989, Nr. 1). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

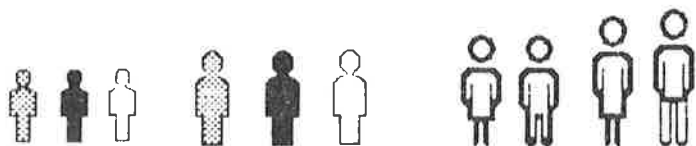
**MEDDELANDEN
FRÅN
SOCIALHÖG-
SKOLAN**

FATTIGLIV

Gerry Nilsson

1989:1

FATTIGLIV

Huvudrapport 1 i projektet

"Socialbidraget, socialarbetaren och klienten"

Dsf B 1984:121

Gerry Nilsson
Juni 1989

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1.	INLEDNING	3
2.	BAKGRUND OCH UTGÅNGSPUNKTER	6
3.	RAPPORTENS SYFTE	7
4.	REFLEKTIONER KRING BEROENDE	10
5.	ARBETET MED FORSKNINGSPROJEKTET	11
6.	STUDIEN AV SOCIALAKTIER	13
7.	KLIENTINTERVJUERNA	15
7.1	Intervjuernas syfte	15
7.2	Intervjuernas uppläggning	16
7.3	Urval av intervjupersoner	18
7.4	Orsaker till bortfall	19
7.5	Varför människor vill medverka	22
7.6	Intervjuernas genomförande	23
7.7	Analysen av intervjuerna	24
8.	SOCIALBIDRAGET - EN SOCIAL RÄTTIGHET?	25
8.1	Socialbidragets villkor och förutsättningar	27
8.2	Den individuella behovsprövningen	28
8.3	Fördomar kring socialbidraget	29
9.	SOCIALTJÄNST, KLIENTER OCH SOCIALBIDRAG	31
9.1	Södra socialdistriktet	31
9.2	Södra socialbyrå	32
9.3	Människor med långvarigt socialbidrag	35
9.4	Den intervjuade klientgruppen	37
9.5	Människors behov av socialbidrag	37
9.5.1	Gösta i socialakternas belysning	39
9.5.2	Veronika - en övergiven kvinna	45
9.6	Kriser i livsförloppet	50
10.	ATT STUDERA MÄNNISKORS LIVSFÖRLOPP	53
10.1	Livshistorier som forskningsmetod	55
10.2	Livshistorier och klientgruppen	58
10.3	Axel	59
10.3.1	Kommentar	73
10.4	Mona	76
10.4.1	Kommentar	90
11.	SJÄLVET OCH SJÄLVBILDEN	91
11.1	Vad är självet och självbilden?	91
11.2	Självbildens betydelse	94
11.3	Självbilden och socialbidraget	97
11.3.1	En ung man böjer sig	99
11.3.2	Känslor av skam och skuld	101
11.3.3	Gåva utan gengåva	103
11.3.4	Känslan av maktlöshet	107
12.	MÄNNISKOR OCH SOCIALBYRÅ	111
12.1	En socialbyrå - vad är det?	112
12.2	Socialsekreterarnas arbetsmiljö	115
12.3	Människors svåra val - socialbyrå	118

12.3.1	Människors fantasier om mötet	122
12.3.2	Människor och omgivningen	125
12.4	Mötet på socialbyrån	128
12.4.1	Relationen socialarbetare - klient	128
12.4.2	Människors attityder i mötet	133
12.4.2.1	Erland	136
12.4.3	Människors bilder av möten	139
12.4.3.1	Att känna sig ovälkommen	142
12.4.3.2	Att inte bli trodd	143
12.4.3.3	Förståelse och intresse saknas	144
12.4.4	Orsaker till människors upplevelser	149
12.4.4.1	Orättvisan är stor	156
12.4.5	Förväntningar på socialtjänsten	158
13.	LIVSVILLKOREN MED SOCIALBIDRAG	161
13.1	Fattigdom	161
13.2	Social isolering	168
13.3	Psykisk spänning	169
13.4	Uppgivenhet inför framtiden	172
	Litteraturförteckning	174

1. INLEDNING

Det är alltid med en viss spänning man lyssnar till andra människors beskrivningar av sina liv. Detta beror nog främst på det ansvar som följer med förtroende av detta slag. Men det finns också andra, mer personliga orsaker till att spänning uppstår. Insyn i andra människors livsförlopp ger oss ju möjlighet att dra paralleller med våra egna liv. När man hör människor berätta sina livshistorier känner man ofta igen upplevelser, tankar och känslor som man själv haft. Att delvis känna igen sig själv i andra människor gör att vi känner oss tillfreds och det ger oss känsla av samhörighet, men det skapar också ängslan och oro. De upplevelser vi får beror ju på vilka känslor som väcker gensvar inom oss när vi lyssnar.

Vi möter i andra människors beskrivningar av sina liv situationer som också är helt obekanta och främmande för oss. Detta väcker vanligtvis vår nyfikenhet, samtidigt som vi kanske förundras över hur andra människor bemött dessa livssituationer.

Livsförutsättningarna är mycket olika för människor, vilket har betydelse för livsförloppet. Det vet vi. Men vi vet mindre om vad det är i själva livsförloppet som på ett avgörande sätt styr och påverkar människors utveckling.

I denna rapport får vi ta del av några människors upplevelser, tankar, fantasier och känslor inför sina liv. Det är människor vars liv inte blivit vad de tänkt sig. De skulle troligen själva säga att de misslyckats i livet. I ett betydelsefullt avseende har de också misslyckats, nämligen i att klara sin egen försörjning. De har blivit socialbidrags-

tagare och klienter på socialbyråer under långa perioder av sina liv.

Dessa människor har generöst delat med sig av sina liv till oss. Detta har de gjort trots den känslomässiga smärta det ofta inneburit för dem, att konfronteras med det livsförlopp som varit. Efter att ha lyssnat till dessa människors livshistorier fann vi inga enkla och entydiga svar på vad som styrts deras liv in i ett långvarigt behov av socialbidrag. Vi fann däremot förhållanden som var likartade i dessa människors liv och som på ett avgörande sätt verkade bidra till deras livsutveckling.

Vi skall genom rapporten förmedla något av allt det som dessa människor berättade för oss. Genom att göra deras levnadsöden tydliga, inte minst i relation till socialtjänsten, vill vi göra bilden av dem begriplig och nyanserad. Vi har ju haft möjligheten att noggrant kunna lyssna på dessa människors livshistorier och på så sätt fått lära känna deras livsvillkor. Det är vår förhoppning att de egenskaper, brister och resurser vi fick insyn i skall framträda i beskrivningarna. När man får tillräcklig kunskap om människors liv försvinner dessutom alla möjligheter att se dem som problem för samhället. Man får snarare intrycket att samhället är ett problem för dessa människor, inte minst i dess roll som hjälpare.

Rapporten "Fattigliv" är resultatet av ett arbete som ursprungligen påbörjades i ett forskarlag bestående av professor Sune Sunesson, socionom Märta Brandsten och leg. psykolog Gerry Nilsson. Detta är anledningen till att vi-formen används i framställningen.

Under första halvåret 1986 lämnade Märta Brandsten forskningsprojektet och arbetet har sedan dess bedrivits av Gerry Nilsson med stöd och handledning av Sune Sunesson. Gerry Nilsson är ensam ansvarig för innehållet i rapporten.

2. BAKGRUND OCH UTGÅNGSPUNKTER

Forskningsprojektet "Socialbidraget, socialarbetaren och klienten. En studie av klientiseringsprocesser." har pågått sedan hösten 1984. Arbetet inom projektet har varit inriktat på att studera de faktorer som bidrar till att människor utvecklar ett beroende i samband med socialbidragsbehov. Det är ett känt faktum, särskilt för många som arbetar med socialbidrag, att vissa människors beroende av det ekonomiska biståndet inte upphör när det som ursprungligen bedömts som den primära hjälporsaken har hävts. Orsakerna till att dessa beroendeförhållanden skapas och reproduceras har varit den viktigaste frågeställningen inom forskningsprojektet. Denna frågeställning anknyter till klassiska grundproblem i fattigdomsforskningen. Hur och i vilken utsträckning bidrar t.ex. den enskilde fattige själv till beroendet? Har gruppen fattiga som bärare av en "fattigkultur" del i fattigdomen eller är det enbart strukturellt betingade faktorer som styr den fattiges handlingsalternativ och driver honom till fattighjälpen?

Det är framför allt två typer av förklaringar som dominerar diskussionen om orsakerna till långvarigt socialbidragsberoende. Den första förklaringen är, grovt sett, att det egentligen ligger andra orsaker bakom hjälpbehovet än dem som klienten angett som orsak till biståndet. Orsaken kan ursprungligen ha formulerats som arbetslöshet, låg inkomst, brist på barntillsynsplats eller liknande, men det fortsatta behovet av ekonomisk hjälp uttrycker behov av andra insatser - kanske någon form av behandling. Den andra förklaringstypen ser det fortsatta beroendet som resultatet av en klientiseringsprocess, d v s en tillvänjningsprocess, där klientens förmåga till självständigt liv och ekonomisk

oavhängighet på olika sätt har påverkats negativt av själva hjälpprocessen.

Forskningsprojekt tar sin utgångspunkt i denna andra förklaringsstyp och försöker också utveckla och fördjupa tankegångarna kring detta sätt att se på problemet. Denna utgångspunkt har gjort att några områden blev särskilt betydelsefulla att undersöka.

Klientisering eller om man så vill etablerande av beroende har som process sin viktigaste grogrund i mötet mellan socialarbetare och klienter. Den enskildes möte med socialtjänsten har därför varit ett viktigt undersökningsområde för oss. Det har framkommit vid intervjuer med klienter i andra sammanhang, att socialbidragsberoendet har påverkat deras självbild. (Talge 1972, Sunesson 1979, Mayer & Timms 1980) Hur denna påverkan kan tänkas se ut och inverka har varit ett betydelsefullt område att studera. Det har i detta sammanhang också varit av värde att undersöka i vilken utsträckning människor förstått vad som hänt dem då de haft kontakt med socialtjänsten.

Vi har även sett det som väsentligt att studera vissa aspekter i klienternas livshistoria, eftersom vi antar att de beroendeprocesser vi försökt förstå också har sina rötter i klienternas tidigare livsförlopp.

3. RAPPORTENS SYFTE

Det är ett obestridligt faktum att majoriteten av människor som söker socialbidrag inte blir beroende av det för sin försörjning under någon längre tidsperiod. Det finns dock en mindre grupp klienter som blir det och som tvärtom vad som är avsett verkar få sin förmåga till ekonomisk och social

självständighet undergrävd genom hjälpen. Vilka är då dessa människor? Vad är det som får dem att fastna i ett till synes starkt beroende i förhållande till socialbyrå och socialsekreterare?

Genom att bl.a. ta utgångspunkt i en del av dessa människors levnadsöden och livshistoria skall vi försöka klargöra omständigheter som kan ha betydelse för att förstå de processer som utvecklas i mötet mellan klient och socialtjänsten och som skapar och bekräftar de fattigas underläge och beroende. Uppbindningen till socialbidrag grundläggs och fördjupas i relationen mellan hjälpsökande och socialsekreterare. Även socialbyrån som människobehandlande organisation spelar en viktig roll i detta sammanhang. Inom denna anges ju ramar och förutsättningar för vilket arbete socialsekreterarna har möjlighet att utföra. Socialsekreterarnas relationer till klienter styrs därför i mycket hög grad av hur arbetet inom socialtjänsten organiserats. (Sunesson 1980,1981,1985)

Men relationer påverkas också av vad människor bär med sig in i dem från sina tidigare liv. Människors tidigare erfarenheter och upplevelser har stor betydelse för hur deras reaktionerna blir på olika bemötande. Vi skall förtydliga en del sådana samband och mönster mellan människors livshistoria och socialtjänstens "inbrytning" i deras liv, som resulterat i s k klientisering.

De centrala och verksamma processerna för detta speciella "beroende" verkar framför allt rikta sig mot individens självupplevda värde. Man skulle kunna säga att alla omständigheter som bidrar till klientiseringen har det gemensamt att de på olika sätt påverkar människors självbild negativt.

Alla som söker socialbidrag utsätts för detta, men reagerar mycket olika.

Det finns i socialbidragets konstruktion en inbyggd risk för att den som är beroende av det också hamnar i ett permanent underläge. I extrem utsträckning individualiserar det ekonomiska problem, och bygger förutsättningarna för hjälp på individens misslyckanden. Genom den form av ensidigt gåvoförhållande som socialbidraget innebär uppfattas det i allmänhet som ett tiggeri. Avsaknaden av ömsesidighet i gåvoförhållandet skapar problem som har att göra med gåvans problem i mer generell mening.¹ Bristen på reciprocitet i socialbidraget skapar lätt upplevelser hos mottagaren av att vara utsatt för kränkande maktyttringar. Socialbidraget kan under dessa omständigheter **aldrig** upplevas som en social rättighet. Tvärtemot skulle vi vilja påstå, så upplevs socialbidraget som en nådegåva. (Sunesson 1983) Socialbidraget är en ekonomisk hjälpform som väcker känslor av skam och skuld. Detta är sedan länge ett välkänt faktum, åtminstone bland de flesta människor som i någon form sysslar med socialbidrag. Trots detta verkar det som att man i det dagliga sociala arbetet inte riktigt förstår eller vill inse

---

¹ Ibland kan man möta klienter som försöker bryta detta ensidiga gåvoförhållande genom att vilja ge socialarbetaren en present. Oftast sker detta i relation till socialarbetare som klienter upplever har ett personligt bemötande. Men detta försök att "normalisera" relationen till socialarbetaren skapar ofta situationer, som ännu tydligare understryker klientens förhållande i relationen

Ett exempel är Berit, som berättade att hon vid ett tillfälle hade tagit med sig en liten provflaska eau de toilette till "sin" socialsekreterare. Det var ett sätt för Berit att visa som hon sade ... "hur mycket jag tyckte om henne. Hon blev ju jätteglad men menade att det kunde inte hon ta emot. Då sa jag till henne, att det här har jag fått genom en prenumeration så jag har inte betalt någonting för den. Men tanken var där."

att dessa känslor utgör en mycket betydelsefull förutsättning i mötet på socialbyrån. Det visar sig också att dessa obehagskänslor aldrig försvinner för dem som har kontakt med socialbyrån.

Känslorna av skam och skuld som finns knutna till socialbidraget gör att all kontakt som klienter har med socialsekreterare innehåller en potentiell risk för att utvecklas till något kränkande och förödmjukande. På grund av sitt tidigare liv och sina nuvarande livsomständigheter är människor mycket olika känsliga för sådana yttringar. De klienter som blir långvarigt socialbidragsberoende verkar genomgående ha svårt att avvärja det hot mot självuppfattningen som finns i situationen.

4. REFLEKTIONER KRING BEROENDE

I diskussioner omkring människors långvariga och regelbundna behov av socialbidrag används ofta i termen "beroende". Även vi har gjort detta i inledningen av rapporten. Frågan är dock om det är särskilt lämpligt att tala om "beroende" i samband med socialbidrag. Vi riskerar genom oklarheten med begreppet att hamna i tankebanor, som kan försvåra vår förståelse av problematiken kring människor med långvarigt socialbidragsbehov. Det finns anledning till förtydligande i detta avseende och det skulle dessutom vara bättre om vi fann andra termer för att beskriva människors uppbindning till socialbidrag.

Varför skulle då begreppet "beroende" vara olämpligt att använda i samband med socialbidrag? Den främsta orsaken är att det föreligger en risk för sammanblandning av begreppen "psykologiskt beroende" och "ekonomiskt beroende".

Med "psykologiskt beroende" brukar man mena ett tillstånd där en människa måste lita på andra människors styrka, välvilja och initiativ för att klara sig. Detta därför att den egna personligheten domineras av känslor av osäkerhet och hjälplöshet. Relationer som i hög grad kännetecknas av detta beroende är barnets känslomässiga bindning till sina föräldrar.

Människor som söker socialbidrag kan ofta känna sig både osäkra och hjälplösa i situationen på socialbyrån. Men detta behöver inte innebära att deras livssituation för övrigt präglas av samma känslor. Behovet av ekonomisk hjälp medför inte automatiskt att man skulle vara beroende av annat stöd i sin livssituation för att fungera. Givetvis förekommer det både psykologiskt och ekonomiskt beroende hos en del klienter med socialbidrag. Men det är viktigt att vara klar över att när den ena formen av beroende förekommer så föreligger inte självklart den andra. (Perlman 1960)

När vi talar om socialbidragsberoende blir det ofta mycket oklart vad vi egentligen menar. Det kan tolkas som att människor med socialbidrag även har ett känslomässigt beroende av socialsekreterarna, utan att så är fallet.

5. ARBETET MED FORSKNINGSPROJEKTET

Under hösten 1984 startade vi ett förberedande kartläggningsarbete av socialbidragsärenden på Södra socialbyrån i Malmö där forskningsprojektet genomförts. Denna förstudie var framför allt inriktad på utveckling av tekniker för studier av socialbidragsakter. Med utgångspunkt från en modell som använts i Stockholm (Servicecentralprojektet rapport 7:3) arbetade vi fram ett sätt att beskriva utvecklingsförloppet i socialbidragsärenden. Vi lade upp ett nålkortssystem efter en

liknande modell som man använt i Stockholmsprojektet för att göra det möjligt för oss att få en överblick över klienternas situation.

I variabelschemat noterades familjebilden, som den såg ut vid första kontakten med socialbyrån, samt typen av hjälpbehov - om ekonomisk grundtrygghet saknades eller om det bara rörde sig om ett temporärt obestånd. Vi noterade klientens väg till socialbyrån d v s om denne sökte själv eller kom via någon annan kontakt. Klienternas sociala situation dokumenterades i den utsträckning socialakterna innehöll sådan information. Vi använde oss av variabler som markerade arbetslöshet, utstämpling, studier och pension, täta eller långvariga sjukskrivningar. Andra kända faktorer som låg inkomst, brist på barn-tillsyn, kriminalitet och missbruk samt avsaknad av arbets- och uppehållstillstånd noterades också, liksom skulder, t ex hyresskulder och speciella hjälpbehov som kan uppstå vid stölder eller förlust av plånbok.

Vi använde även en variabel för att notera om avslag gavs vid första kontakten. Detta för att undersöka om det eventuellt fanns ett samband mellan bemötandet vid första kontakten och socialbidragsperiodens längd då klienten senare ändå återkom. För att belysa hur klientperioden utvecklade sig använde vi oss av 25 variabler som täckte förändringar i de olika situationer och förhållanden som redan noteras i klientens "ankomststatus". Om handläggningen avslutats med bifall, avslag eller förslag om annan åtgärd, socialbidragsperiodens längd och diverse andra faktorer, däribland om klienten var invandrare, om kontakt tagits med socialmedicinsk avdelning eller om annat bistånd enligt SoL var aktuellt, fanns också med bland dessa variabler.

Med detta variabelschema som underlag läste vi igenom och strukturerade upp innehållet i cirka 1200 aktuella och avslutade socialakter vid socialbyrån på Södra socialdistriktet. Detta innebar att vi täckte av något mer än en fjärdedel av de klienter som var aktuella för socialbidrag under ett år på socialbyrån. Detta kartläggningsarbete gav oss en nödvändig överblick över och kunskap om sammansättningen och strukturen på gruppen socialbidragsklienter inom distriktet. Detta var information som inte socialbyrån kunde förse oss med eftersom man där saknade sammanställningar av denna typ.

Genom kartläggningen kunde vi också fastställa att det inom distriktet fanns en relativt stor grupp långvariga socialbidragstagare. Dessa definierade vi som klienter med socialbidragsperioder omfattande en sammanlagd tid av minst två år. Vi kunde också konstatera att det i denna grupp fanns många människor med sammanhängande socialbidragsperioder som sträckte sig över flera år. Det var bland dessa människor vi sökte de som hade klientiserats. Vi återkommer längre fram i rapporten till en utförligare beskrivning av gruppen.

6. STUDIEN AV SOCIALAKTIER

Kartläggningsarbetet med variabelschemat följdes upp med en noggrann genomgång av omkring 100 socialakter ur gruppen långvariga socialbidragstagare. Något mer än hälften av dessa socialakter undersöktes genom att innehållet förtecknats efter parallella tidsaxlar för att öka överblickbarheten. Information om viktiga händelseförlopp har dessutom noggrant avskrivits för att förtydliga utvecklingen. De långvariga kontakterna som dessa klienter haft med socialtjänsten har avsatt spår i en enormt stor mängd skrivna dokument. Produktionen av journalanteckningar, PM, utredningar och

olika utlåtande är av den omfattningen att överskådligheten är svår. I tjocka, ofta "kartonglika" socialakter finns dessa människors kontakter med socialtjänsten återgivna.

Vid genomgången av av alla dessa socialakter har vi inte kunnat låta bli att förvånas över vissa förhållanden i dessa dokument.

Till att börja med är socialakternas kvalité och utförlighet högst varierande. Detta är kanske i och för sig inte så anmärkningsvärt med tanke på att "journal-skrivarna" genom åren varit många. Vad som däremot är svårare att förstå är att det  r så vanligt att det inte finns grundläggande och väsentlig information kring de människor socialakterna gäller. Det var också förvånansvärt vanligt att orsakerna till olika beslut och ställningstagande saknades. Insatserna blev därför ofta obegripliga och ibland direkt motsägelsefulla och förvirrande.

Däremot förekommer det många och ibland långa journal-anteckningar med inneh ll som:

"Fru B. på byrån idag. Verkar vara i fin form. Hon är idag övertygad om att hon skall klara av sina alkoholproblem. S ker arbete och tror hon skall få något på trädgårds-m steri inom kort. Beviljas uppehälle fr o m idag och en vecka framåt."

Om man vet - och det g r att få fram genom noggrant studium av akten - att fru B  r en kvinna som inte arbetat på många  r p g a svåra alkoholproblem och stor sjuklighet, och att hon saknar fast bostad sedan lång tid tillbaka, kan man fråga sig vad journalanteckningen har för informationsvärde och vad

den egentligen ger för upplysning. Säger den mer om den person som gjort noteringen än om klienten som avses? Är det bara en "meningslös" anteckning om att ett möte ägt rum? Ger den oss kanske mer upplysning om socialsekreterarens förhållningssätt än om den hjälpsökande människans situation?

Med dessa frågor vill vi göra en markering om att det finns all anledning att vara försiktig i förhållande till socialakters informationsvärde. Det finns viss intressant information i dem, främst omkring det som försiggår på socialbyrån. Noteringarna verkade dock ibland enbart gjorda för att vissa på att "man gjort något". Det var ofta svårt och tidskrävande att skaffa sig en någorlunda sammanhängande bild av människors livssituation. Vi fick intrycket av att socialakterna genomgående var röriga och svåröverskådliga. Dessutom saknade de alltför ofta betydelsefull information om viktiga förhållanden.

Vårt syfte med en noggrann undersökning av ett antal socialakter var bl. a. att kartlägga mönster i socialbidragsbehoven och att samtidigt söka efter betydelsefulla kännetecken i klientiseringsprocessen.

7. KLIENTINTERVJUERNA

Inom projektet har vi även genomfört 40 djupintervjuer med människor som har ett långvarigt socialbidragsberoende. Eftersom den här rapporten i så stor utsträckning bygger på kunskap från dessa intervjuer skall vi utförligt beskriva hur vi genomförde dem.

7.1 Intervjuernas syfte

Den främsta målsättningen bakom våra intervjuer var att klarlägga förhållanden i människors liv utifrån både ett

livshistoriskt perspektiv och en nulägesbeskrivning. Vi ville lära känna de livsomständigheter som de långvariga socialbidragstagarna hade haft. Självklart blev det subjektiva bilder som presenterades för oss. Men vi tillmäter dem ändå ett stort kunskapsvärde. Människors subjektivt tolkade och upplevda verklighet utgör ju den faktiska grunden för mycket av deras senare handlande. Att få en förståelse av livshistorierna utifrån deras perspektiv var därför viktigt.

Ett annat syfte med intervjuerna var att belysa människors möte med socialtjänsten. Vi ville få inblick i förhållandena kring deras beslut att söka socialbidrag. Vad var det som gjorde att de vände sig till socialbyrån för hjälp? Det var också betydelsefullt för oss att få en uppfattning om människors förståelse av det som händer i socialbidragsprocessen.

Slutligen hade intervjuerna syftet att spegla människors självbild och ge oss kunskap om hur socialbidragsprocessen på olika sätt påverkade denna.

7.2 Intervjuernas uppläggning

Vid intervjuerna har vi använt oss av en intervjuarguide eller ett s k halvstrukturerat intervjuformulär. Det innebär att vi inte haft några på förhand uppgjorda frågor, utan vi har utgått från att vissa områden skulle täckas av under intervjun. Vi har strävat efter att uppnå en atmosfär som i ett avspänt samtal. Intervjuaren har så långt det varit möjligt undvikit att ingripa i människors berättelser och i stället försökt följa de intervjuades framställning. Tanken bakom detta förhållningssätt har varit att de intervjuade så ostört som möjligt skulle få utveckla sina synpunkter inom vart och ett av de område vi var intresserade av. Därmed

ansåg vi också att det skulle kunna vara möjligt att få "oväntad" eller "ostyrd" information.

Med de mångåriga myndighetskontakter dessa människor hade haft skulle man kunna betrakta dem som "utfrågningsskadade", dvs. många socialarbetare har ofta frågat dem om förhållanden i deras liv. Vi ansåg att det fanns en svårighet i detta som vi ville komma förbi. Att bli mycket utfrågad om sin egen person - ofta utan att man vet riktigt varför eller ser någon betydelse av det för sin egen del - skapar i efterhand ett förståeligt behov av att skydda sin integritet. Ett sätt att komma undan obehaget blir att ge innehållslösa stereotypsvar. Man svarar utan att egentligen säga något av värde. Vår ambition var att minimera riskerna för denna form av försvarshållning hos de intervjuade. Detta innebar bl.a. att intervjuerna fick ta lång tid - det gjorde de ofta också - och att de fördjupades i takt med att kontakten utvecklades i intervjusituationen.

Alla intervjuerna startade med en försiktig orientering kring den intervjuades aktuella livssituation. Vi eftersträvade att under inledningen få en överblick av de nuvarande förhållandena kring familj, bostad, arbete, fritid, hälsotillstånd och umgängesliv. Ibland täcktes detta "område" av innan man gick över till nästa. Men mycket vanligare var det att de intervjuade styrde in på och utvecklade något som var angeläget för honom eller henne.

Vi hade ytterligare två stora områden som skulle täckas av under intervjun. Det ena var vad vi skulle kunna kalla de intervjuades livshistoria. Denna hade vi i sin tur delat in i fyra åldersperioder: de tidiga barndomsåren, skolåren, ungdomsåren och vuxenåren, som också innefattade framtiden.

Det andra området vi intresserade oss för var människors möte med socialtjänsten. Även här hade vi en indelning. Dels var vi angelägna att få kunskap kring omständigheterna i de intervjuades liv när de första gången tog kontakt med socialbyrån för att få socialbidrag. Dels var vi intresserade att få belyst vad den långvariga kontakten med socialtjänsten hade haft för betydelse.

7.3 Urval av intervjupersoner

I den grupp av långvariga socialbidragstagare som socialaktsstudien vaskat fram ingick något över 300 personer i olika åldrar. Av dessa gjorde vi ett slumpmässigt urval av 100 personer, vilket var ungefär dubbla det antalet vi avsåg att intervjua. Vi räknade givetvis med ett visst bortfall bland de tillfrågade. Detta visade sig bli betydligt större än vad vi kunde förutse. För att vi skulle kunna genomföra 40 intervjuer krävdes att vi vände oss till hela gruppen av långvariga socialbidragstagare. Vi stötte m a o på ganska stora svårigheter när vi skulle rekrytera klienter till intervjuerna. Det var ett tidskrävande arbete, som gav relativt liten utdelning i förhållande till insatsen. Vi stod utanför många dörrar som aldrig öppnades och mötte ofta avvisanden. Det fanns en misstänksamhet och rädsla gentemot oss, som troligtvis också förstärktes av att vi sammankopplades med en myndighet som socialförvaltningen.

Vi hade en bestämd rekryteringsgång av intervjupersonerna. Det innebar att vi först skickade de utvalda människorna ett brev. I detta redogjorde vi för syftet med undersökningen, vem som ansvarade för och genomförde den, samt hur urvalet gjorts och hur uppgifterna skulle användas. Vi gav också

upplysning om intervjuens ungefärliga tidsomfattning och att vi tänkte använda bandspelare. Brevet var relativt kortfattat och avslutades med en upplysning om att vi i samband med första kontakten avsåg att ge utförligare information om forskningsprojektet. Vi försökte sedan få kontakt med de tilltänkta intervjupersonerna veckan efter breven skickades ut. Detta visade sig vara svårt. Trots upprepade försök var många i stort sätt omöjliga att få kontakt med inom rimlig tid. Majoriteten av dem saknade telefon och vid besök i bostaden öppnade ofta ingen dörren. Några hade dessutom så osäkra bostadsförhållanden, att de adresser vi fått redan var inaktuella när vi sökte dem.

Även bland de klienter vi fick kontakt med möttes vi ofta av odiskutabla avvisanden. De flesta av dem som vägrade angav inte något direkt skäl till varför de inte ville medverka. De ville bara inte. En yngre arbetslös man gav uttryck för vad flertalet av dessa "vägrare" tycktes mena när han sade: "Ta det inte personligt, för jag tycker grejen verkar bra. Men jag vill bara inte va med."

7.4 Orsaker till bortfall

Av de tillfrågade som angav skäl till varför de inte ville medverka dominerade ett par orsaker. Många försökte tona ner omfattningen av sin kontakt med socialbyrån, samtidigt som de förringade sina möjligheter att kunna bidra med någon värdefull information till oss i forskningsprojektet. Det var människor som tydligt skämdes för sin situation och som dessutom undervärderade sin egen möjlighet att bidra med kunskap. För dem var det helt otänkbart att de hade något som var av betydelse och intresse för oss. Blotta tanken på att medverka skrämde dem och var på något sätt otänkbar.

Vissa människor kunde däremot klart uttrycka speciella skäl till sin ovilja att medverka. Flera av dem kände ett starkt obehag inför den del av intervjun som skulle beröra deras tidigare liv. De ville helst "glömma" vad som varit och tyckte det var smärtsamt att "rota i det gamla". Ett par av dessa personerna var dock angelägna att lämna sina synpunkter på kontakten med socialbyrån, ett ämne som många socialbidragstagare tycktes ha synpunkter på, och där graden av medverkan vid undersökningar av denna typ också är betydligt högre. (Meeuwisse 1988) Vi gjorde några intervjuer med dessa människor på telefon. I dessa fall belystes enbart den del i intervjun som behandlade den intervjuades möte med socialtjänsten.

Det fanns också ett flertal människor som angav rädsla för vilka följderna skulle kunna bli om de medverkade. De sade sig känna oro för hur vi senare skulle använda uppgifterna från intervjun i förhållande till socialbyrån. Det var omöjligt för dem att frigöra sig från misstankarna om att de inte skulle få obehag. De var övertygade om att så skulle bli fallet om de ställde upp och berättade vad de tyckte.

Det fanns också hos några en rädsla för den direkta insyn vi skulle få genom kontakten. Man såg oss som en del av en "farlig" och "oberäknelig" social myndighet. Flertalet av dessa människor var ensamstående kvinnor med barn. De levde med en obehaglig känsla av att "socialen" kunde komma och ta deras barn ifrån dem när som helst. Nästan alla hänvisade till "fakta", som ofta var massmedias beskrivning av olika omäandertaganden av barn. Utan att egentligen ha något att dölja tyckte dessa mödrar, att det av detta skäl var helt uteslutet att medverka. Det var att utsätta sig för en onödig risk tyckte de, och därför avböjde de som regel vänligt men bestämt.

Sammanfattningsvis kunde vi konstatera, att två, delvis samverkande omständigheter spelade in vid bortfallet. Den ena var att vi var nogga med att framhålla det frivilliga i medverkan, vilket gjorde att vi gav människor en rimlig möjlighet att avböja medverkan och den andra var att den del i intervjun, som syftade till att belysa intervjupersonens livshistorien, verkade obehaglig och avskräckande på många människor.

Av forskningsetiska skäl ansåg vi att det var väsentligt att de utvalda människorna gavs största möjliga utrymme att själva ta ställning till sin medverkan. Detta innebar att vi avstod från att försöka övertala tveksamma personer att delta.

Vi kontaktade alltid de tillfrågade intervjupersonerna i hemmet. Vid denna kontakt hade de alltså tidigare haft möjlighet att läsa ett brev med information om syftet med undersökningen. Vi erbjöd oss i denna första kontakt att ge ytterligare information om forskningsprojektet. Vi betonade vid detta tillfälle det frivilliga i medverkan och att forskningsprojektet bedrevs fristående från socialbyrån. På socialbyrån var man ovetande om vilka personer vi kontaktade och ingen där visste därför vem som svarade ja eller nej på vår förfrågan. Den starka betoningen på frivillighet i medverkan och den relativt försiktiga attityd som vi intog i förhållande till de tveksamma var också viktig för intervjus utformning och uppläggning. Vi ville få insyn i människors liv, bl.a om deras uppväxtförhållanden och livsvillkor. Från början visste vi att intervjuerna skulle bli både omfattande och närgångna. Det gick inte att undvika att samtala om erfarenheter och händelser som ofta var mycket

smärtsamma för de intervjuade människorna. Vi kunde samtidigt inte erbjuda dem något annat i utbyte än att intresserat lyssna och ta del av deras livserfarenheter. Det var därför viktigt för oss att de människor som ställde upp tänkt igenom dessa omständigheter.

När de tillfrågade människorna gavs tydliga möjligheter att välja visade det sig att många avstod från att medverka. Detta var inte överraskande, kanske snarare förståeligt. Trots vårt försiktiga förhållningssätt och vår ambition att få människor att själva ta ställning, fanns det människor som hade svårt att uttrycka ett entydigt nej till oss. Åtminstone tolkar vi deras senare agerande så. Med dessa personer gjorde vi avtal om tider för intervjuer, men när vi kom dit var de inte hemma. Ibland fanns en lapp på dörren som talade om för oss att något hastigt oförutsett ärende dykt upp som hindrade genomförandet av den uppgjorda intervjun. Men för det mesta fanns inget meddelande alls. När vi åter tog kontakt med dessa människor fick vi som regel förklaringar till varför man inte var hemma på den avtalade tiden. Vanligtvis resulterade dessa nya kontakter i nya avtalade tider för intervjuer, men oftast med samma klena resultat. När detta upprepades tre, ibland fyra gånger, försökte vi hjälpa dessa människor att säga nej till medverkan, eftersom vi uppfattade att det var vad deras agerande gav uttryck för.

7.5 Varför människor vill medverka

Vad är det som gör att en del människor trots allt ställer upp och vill medverka? De flesta svarade att de vill hjälpa oss i vårt forskningsarbete, som man ansåg viktigt och betydelsefullt. Många tyckte också att de hade erfarenheter om förhållanden på socialbyrån, som borde bli kända och att

det helst också skulle leda till förändringar. Dessutom kände flera det meningsfullt att medverka, särskilt med tanke på att de gick arbetslösa och därmed ofta var sysslösa. Intervjun blev för dessa människor ett välkommet avbrott i vardagen. Vi tyckte oss också kunna förstå att många medverkade därför att de hade stort behov av mänsklig kontakt. Flertalet av dessa människor levde ett ganska isolerat liv och hade tydliga behov av att ha någon att prata med. Att få möjlighet att uttrycka sina tankar och berätta sina minnen för en person som enbart ägnade sig åt att lyssna upplevdes som mycket positivt. Det är dessutom troligt att en del människor hade en omedveten förhoppning om att intervjun skulle leda vidare till någon hjälp i livssituationen. Detta intryck fick vi i varje fall mycket tydligt vid några intervjutillfällen. Dessa människor befann sig när vi träffade dem i ytterst besvärliga och tragiska livssituationer. Det var då inte förvånande att de grep efter varje möjlighet till hjälp, även om denna egentligen aldrig förelåg.

7.6 Intervjuernas genomförande

Intervjuerna har med ett enda undantag genomförts hemma hos de intervjuade personerna. En kvinna ville dock inte att vi kom hem till henne med hänsyn till hennes hemmavarande tonåriga barn. I stället genomfördes denna intervju i mitt tjänsterum på institutionen i Lund.

Det har varit till fördel för undersökningen att intervjuerna kunnat genomföras hemma hos de utvalda människorna. Det har gjort att tryggheten i intervjusituationen varit stor. Detta visade sig bl.a i att ingen intervju som påbörjats har avbrutits och att alla har accepterat att vi användt

bandspelare, även om en del under den första stunden upplevt detta som obehagligt.

Intervjuerna har genomförts under 1986 och första halvåret 1987. Varje intervju har bandats och omfattar mellan 2-2 1/2 upp till 4 timmar. Som regel har intervjuerna genomförts vid ett tillfälle. Men i några fall har intervju dragit ut på tiden och därför delats upp och gjorts vid två närliggande tillfällen.

7.7 Analysen av intervjuerna

Det tillvägagångssätt vi valde för våra intervjuer gjorde att vi försågs med en mängd ostrukturerad information. Arbetet med att analysera intervjuerna blev därför som väntat mödosamt och tog lång tid. Att vårt arbete i detta skede drog ut på tiden hade en viktig fördel med sig. Det hjälpte oss att få distans till intervjuerna och gjorde oss mer "fria" i förhållandet till materialet i vårt analysarbete.

Det konkreta analysarbetet innebar att vi lyssnade genom intervjuerna c:a 5-10 gånger vid olika tillfällen. Vi märkte när vi gjorde detta att vi för varje genomlysning hörde eller snarare uppfattade mer av innehållet i intervjuerna och att vi förstod mer av nyansernas innebörd i uttalandena.

Vi skrev också ut fem av intervjuerna i sin helhet. Det var intervjuer som vi bedömde som centrala för att de till sitt innehåll var "utlämnande" och "ärliga". Det var intervjuer som vi märkte att vi ständigt hade i tankarna och återvände till när vi diskuterade olika frågeställningar och problem. De övriga intervjuerna har också skrivits ut i varierande omfattning. Vägledande för vad som skrivits ut från dessa har

varit de frågeställningar eller teman som vi efterhand har arbetat med i analysen.

Vi fick därför också, förutom de många timmarnas bandade intervjuer, ett omfattande skriftligt material att arbeta med under analysen.

I rapporten har vi valt att använda utdrag ur intervjuerna för att belysa påståenden som vi gör och för att underbygga slutsatser vi drar. De uttalanden vi låter människor göra har bearbetats för att underlätta framställningen. Bearbetningen har främst inneburit att överflödiga ord och uttryck tagits bort och att ofullständiga meningar och upprepningar strukits. I några fall har vi gjort ett sammanhängande uttalande av flera mindre. Vi har däremot aldrig bytt ut ord eller ändrat i meningar, utan vi redovisar alltid de intervjuades egna uttryckssätt. Dessutom har vi avstått från att göra bearbetningar om vi bedömt att det skulle ändra innebörden i uttalandena.

8. SOCIALBIDRAGET - EN SOCIAL RÄTTIGHET?

Människors möjligheter att leva ett relativt självständigt liv hänger i stor utsträckning samman med de villkor och den förmåga de har till egen försörjning. Att förtjäna sina egna pengar har stor betydelse i vårt samhälle. Den egna försörjningen har i flera avseende avgörande inverkan på människors allmänna välbefinnande, bl.a. påverkas självupplevelsen. Detta blir inte minst tydligt när möjligheterna till försörjning hotas. Arbetslöshetens gissel för människor är sedan länge välkänt. Forskning kring arbetslöshet har visat att människor redan efter ganska korta perioder utan arbete blir känslomässigt instabila och förlorar mycket av sin självkänsla. (Ovesen 1978, Olsen 1985) Även relativt

kortvarig arbetslöshet tycks skapa varaktiga psykiska problem, som sedan allvarligt försvårar människors förmåga att återvända till arbetslivet om möjligheten uppstår. Arbetslöshet kan uppstå av olika orsaker, men tycks alltid ge samma negativa effekter på människors ekonomi och psykiska hälsa. I välfärdssamhället har ett socialförsäkringssystem byggts upp som möjliggör ekonomisk trygghet för människor vid inkomstbortfall. De olika socialförsäkringarna har efterhand kommit att utgöra odiskutabla rättigheter i samhället när de egna möjligheterna till inkomst försvunnit. Något "trygghetssystem" för eller garanti mot bristande psykisk hälsa vid arbetslöshet finns däremot inte. Materiell trygghet leder ju inte självklart till psykiskt välbefinnande. Sambanden mellan människors fysiska och psykiska existens är ju mer komplicerade än så.

Det finns begränsningar i det generella socialförsäkringssystemet, som reducerar dess betydelse i samhället. Alla människor omfattas inte automatiskt av dessa försäkringar. Det finns vissa förutsättningar som måste uppfyllas för att man skall få möjligheten att använda sig av dem. En viktig sådan förutsättning utgör människans prestationer på arbetsmarknaden. Detta innebär att människor med bristande prestationer i arbetslivet ofta hamnar i marginalpositioner i förhållande till socialförsäkringssystemet.

Marklund och Svallfors (1986) har uppskattat att mellan 10-35% av den arbetsföra delen av befolkningen i vårt land befinner sig i en sådan situation. Andelen människor utanför socialförsäkringssystemet har i och för sig minskat, men definitivt inte visat några tecken på att försvinna. Det tycks dessutom finnas en mycket svårforcerad "barriär" in

till socialförsäkringssystemet för människor som står utanför. (Sunesson 1987a)

Detta resulterar i att människor utanför socialförsäkringssystemet måste vända sig till samhällets s k yttersta skyddsnät - det behovsprövade socialbidraget - för att få sin försörjning. Därmed tvingas också en relativt stor grupp människor till sämre levnadsvillkor.

"En viktig konsekvens av att de generella välfärdsanordningarna utesluter så många och att de fasta ersättningarna är så låga är att kön till behovsprövade socialbidrag blir längre. Många ställs utanför eller erbjuds ersättning på en nivå som ligger under gränsen för en skälig levnadsnivå." (Marklund och Svallfors 1986)

8.1 Socialbidragets villkor och förutsättningar

Socialbidraget kan till skillnad från socialförsäkringarna sökas av alla i vårt samhälle eftersom det inte grundas på tidigare prestationer på arbetsmarknaden. I stället är hjälpen individuellt behovsprövad. Socialtjänstlagens femte paragraf beskriver denna möjlighet till hjälp:

"Den enskilde har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning och sin livförling i övrigt, om hans behov ej tillgodoses på annat sätt. Den enskilde skall genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så att det stärker den enskildes resurser för ett självständigt liv." (SOU 1977:40)

I den inledande portalparagrafen anges målsättningen som styr socialtjänstens verksamhet. Syftet med insatserna skall främja människors ekonomiska och sociala trygghet och verka för jämlikhet i levnadsvillkor. Dessutom skall verksamheten understödja människors aktiva deltagande i samhällslivet. Detta skall genomföras med respekt för människors självbestämmanderätt och integritet. Syftet skall vara att social-

tjänsten bidrar till att frigöra och utveckla människors egna resurser.

8.2 Den individuella behovsprövningen

Vem som helst kan alltså ansöka om socialbidrag, utan att de har gjort några tidigare motprestationer. Hjälpen kan sägas vara ett uttryck för principen att ingen i vårt välfärdssamhälle skall behöva vara utan det nödvändigaste i livet.

Socialbidraget blir också ofta ett alternativ först när alla andra möjligheter till försörjning är uttömda.

Men den individuella behovsprövningen som ligger till grund för att människor skall få socialbidrag innebär just en "prövning" av människors livsvillkor. Detta prövande har många komplikationer inbyggt i sig. Sunesson (1987b) har uppmärksammat den viktigaste aspekten av detta och skriver bl.a.:

"Vissa grupper placeras i bidragsgruppen - och utsätts för den individuella behovsprövningens alla svårigheter - genom beslut i demokratisk ordning. Men när de väl har blivit klienter är det som individer de prövas, det är deras individuella brister och egenskaper som kommer att leda till generösare eller restriktivare behandling i bidragsprocessen, och det är som individer de framstår inför människobehandlingsorganisationen." (Sunesson 1987b)

Behovsprövningen innebär att fokuseringen på den enskilde människans misstag och brister blir stor. Det är ju inte enbart behoven som bedöms, utan kanske framför allt orsakerna till att individen inte själva klarar av att tillgodose dem. Detta innebär att människors levnadsförhållanden måste penetreras och ifrågasättas, vilket är ett känsligt värv. Handläggningen kring behovsprövningen inrymmer många risker

för socialsekreterarna att agera kränkande gentemot de hjälpsökande.

Socialsekreterarnas arbetsuppgift - att utreda och bedöma det rättmätiga i varje enskild människas ansökan - måste betraktas som svår, för att inte säga omöjlig. Bedömningarna måste rimligtvis bygga på ingående kunskap om de hjälpsökande människornas livsomständigheter. Det finns ju ingen möjlighet att annars kunna bedöma dem.

Detta förutsätter att det finns gott om arbetstid och tålamod hos socialsekreterarna. Det vardagliga arbetet på socialbyrån tyder inte på att så är fallet. Bedömningarna riskerar därför ofta att grundas på andra, mer irrelevanta omständigheter. Den viktigaste i detta sammanhang kanske finns i samspelet mellan socialsekreterare och klient.

Handläggningsprocessen vid behovsprövningen individualiserar människors ekonomiska problem och avskärmar socialsekreterarnas synfält. Arbetet på socialbyrån är organiserat på ett sådant sätt att ett övergripande perspektiv är omöjligt att upprätthålla för de enskilda socialsekreterarna. Det innebär att mycket av den kunskap vi har om sambanden mellan människors livssituation och deras samhälliga förhållanden går förlorad. Formerna för arbetet inbjuder nästan enbart till individinriktad verksamhet. Mycket av socialsekreterarnas arbetstid går åt till ändlösa utredningar, som sällan leder till den i lagstiftningen eftersträlvade frigörelsen och utvecklingen av människors egna resurser.

8.3 Fördomar kring socialbidraget

Den form av ekonomisk hjälp som socialbidraget representerar - gåva utan motprestation - tycks alltid väcka starka känslor

till liv hos människor. De intensivaste reaktionerna brukar dock komma från människor som aldrig behövt använda sig av hjälpen. De synpunkter som framhålls är ofta fördomsfulla och moraliserande. Vanligtvis brukar man höra att människor alltför ofta oberättigat utnyttjar socialbidraget. Bakom dessa värderingar döljer sig som regel uppfattningen att människor alltid själva bär skulden till sina svårigheter. Att "behöva få" socialbidrag uppfattas i grunden bero på arbetsovilja och lättja. Denna inställning går också hand i hand med åsikten att det är alldeles för lätt att få pengar på socialbyråer. Dessa uppfattningar har stor utbredning i vårt samhälle, trots att de är dåligt underbyggda. (Olsen 1985)

Mytbildningen kring socialbidraget skapar också en motvilja hos många människor att ansöka om hjälp. (Stenberg, Svanström, Åhs 1989) Man avstår hellre från att söka sin berättigade hjälp, än att utsättas för det kränkande och skamliga i att söka socialbidrag. Myten får därmed funktion som "tröskel" i förhållande till socialbidraget. Man måste övervinna detta hinder och när man gör det så påverkas alltid självbilden negativt.

Ur ett samhällsperspektiv kan ett hinder av denna typ sägas ha flera funktioner. Dels bidrar det till att minska utgifterna i samhället, och dels har mytbildningen en viktig disciplinerande effekt. (Sunesson 1984) Besvären och prövningarna för att få pengarna skall göra att ingen människa i onödan ansöker om dem.

För de människor som är tvungna att söka socialbidrag får detta givetvis konsekvenser. Om man uppmärksam lyssnar till vad människor säger förstår man detta. Det framgår tydligt i

våra intervjuer att det inte "bara" är att gå till socialbyrån och begära pengar när man är utan. Hur tvingande och svår situationen än är så måste ett motstånd övervinnas. Detta innebär också alltid ett personligt nederlag. Myten om lättja och arbetsskygghet i samband med socialbidraget sätter press på människor och förstärker upplevelser av misslyckande och mindervärde.

9. SOCIALTJÄNST, KLIENTER OCH SOCIALBIDRAG

9.1 Södra socialdistriktet

Vårt forskningsarbete har genomförts på Södra socialdistriktet i Malmö. Detta är ett av fem distrikt som finns i kommunen. Södra distriktet består av två stadsområden - Fosie och Oxie - och kan karakteriseras som ett förortsområde, uppbyggt under 1960- och 1970-talet. Stadsområdena är vart och ett indelade i mindre delområden, sammanlagt 20. Den totala folkmängden uppgår till något mer än 46 000 invånare. Befolkningsprofilen visar på en större andel barn och ungdomar och en mindre andel pensionärer än i några andra socialdistrikt.

Fosie är den största delen och består framför allt av områden med flerfamiljshus, varav merparten är allmännyttiga eller bostadsrätter. Inom Fosie finns några delområden med särskilt höga utbetalningar av socialbidrag, som Lindängen, med omkring 27% socialbidragshushåll/år, och Gullviksborg, Augustenborg och Hermodsdal med omkring 20%.

Något annorlunda ser bilden ut i det andra stadsområdet - Oxie. Bebyggelsen där består mest av privata småhus och bostadsrätter. Barnfamiljerna i Oxie är dessutom betydligt fler än i Fosie. Andelen invandrare är mycket låg, knappt 3% jämfört med Fosies 10%. Kostnaderna för socialbidrag i Oxie

är också lägre i förhållande till Fosie. 3% av hushållen i Oxie uppbär socialbidrag mot 12% i Fosie.

12% av hushållen i distriktet har socialbidrag, vilket också gäller Malmö i sin helhet. Något mer än 50% av socialbidragstagarna lever i ensamhushåll och den helt övervägande delen är ensamma män.

Andelen invandrare inom Södra distriktet uppgår till ungefär 9%. Nästan en tredjedel av dessa är jugoslaver och andra större invandrargrupper är polacker och danskar. Vår studie av socialakterna visade att av socialbidragstagarna utgör 28% invandrare från omkring 40 olika nationer. De kulturella olikheterna bland människor som ansöker om hjälp på socialbyrån är alltså mycket stora.

9.2 Södra socialbyrån

Socialbyrån inom Södra socialdistriktet ligger på Lindängen i Fosie. I Oxie har man dessutom en mindre filial till socialbyrån, med lokaler belägna vid köpcentret. Till socialbyrån öppenvårds verksamhet finns också knutet två basenheter - en för vuxna och en för barn och ungdom. Vuxenbasenheten finns i ett hyreshus i delområdet Gullviksborg, ungefär 15 minuters gångväg från socialbyrån. Den andra basenheten finns i ett hyreshus alldeles intill socialbyrån.

Södra socialbyrån fungerade ganska traditionellt fram till våren 1986. Ett par omorganisationer hade genomförts några år innan dess, dock utan något mer genomgripande resultat. I början av 1986 tog man de första små stegen mot en ny organisationsförändring. Efterhand utvecklades initiativen

till ett försöksprojekt med centralt stöd som officiellt startade hösten 1986. (Meeuwisse, Nilsson & Sunesson 1987)

Bakgrunden till önskan om förändring på socialbyrån låg bl a i de besvärliga förhållanden med kraftigt ökade socialbidrag, som präglade hela Malmö vid denna tid. (Salonen 1988) Arbetsbelastningen på socialbyråerna var extremt hög och arbetsmiljön stressig och psykiskt ohälsosam. Omsättningen av socialsekreterare på Södra socialbyrån var dessutom mycket hög till följd av detta. Många orkade inte stanna kvar och arbeta under de periodvis orimliga arbetsförhållanden som rådde.

Men det fanns även ett intresse och en ambition till förnyelse hos socialarbetarna bakom omorganisationen. Man ville bryta upp från mer traditionellt socialbyråarbete och utveckla det sociala arbetet bort "från skrivborden" på byrån ut till människor i bostadsområdena.

Socialdistrikt 8 i Stockholm kom att utgöra socialsekreterarnas förebild. På Södra socialbyrån arbeta man fram en organisationsmodell som både skulle renodla och förstärka den ekonomiska handläggningen enligt dessa ideér. (Sunesson 1985) Man dela upp handläggningen av socialbidraget i en s.k. EGT-grupp och en Ekonomigrupp. I den förstnämnda gruppen beslutade man att arbetet skulle bedrivas efter en socialförsäkringsmodell vid bedömning av socialbidrag.¹ Detta skulle innebära att när vissa uppställda kriterier var uppfyllda så skall socialbidraget utgå utan någon mer omfattande utredning. Under en följd av månader får människor

---

¹ Förslaget om socialförsäkringstillägg i SOU 1977:40 låg till grund för utformningen av verksamheten.

socialbidrag, utan att behöva göra upprepade återbesök. Uppgifterna som socialbyrån kräver varje månad för att bevilja hjälpen kan alltså lämnas utan att man behöver gå dit. Förhållningssättet medför att människors kontakt med socialbyrån begränsas, vilket de flesta enligt tidigare undersökningar tycks uppleva som positivt. (Sunesson 1979) Ekonomigruppen handlägger däremot de socialbidragssökande som anses alltför komplicerade att skötas via EGT-gruppen. Den främsta orsaken brukar vara att människor inte klarar sig på pengarna de fått utan upprepade gånger söker extra bidrag på socialbyrån. Människor som på detta sätt har svårt att hushålla med socialbidraget anses inte kunna omfattas av det socialförsäkringsliknande handläggningssättet.

Utöver denna specialisering och uppdelning av arbetet med socialbidraget inrättade man på socialbyrån en Informations- och rådgivningsgrupp. Denna har bl a som en av sina viktigaste uppgifter att ta emot alla nyansökningar som kommer till socialbyrån och "styra" dem rätt i organisationen. Därmed är det tänkt att mycket av det tidsödande hänvisningsarbetet som alla på socialbyrån tidigare drogs in i skall koncentreras till mottagningsgruppen. Denna kan sägas fungera som spindeln i organisationsnätet.

Omorganisationen innebar också avgörande förändringar för de två "sociala enheterna" på socialbyrån. Deras verksamhet flyttades ut från socialbyrån och bedrivs numera i lokaler ute i bostadsområdena, dock i nära anslutning till byrån.

Försöksverksamheten inom socialdistriktet har nu pågått i ungefär två år. Socialbidragskostnaderna har under denna tid minskat med 4,2 miljoner kronor. Det finns inslag i omor-

ganisationen som tyder på att den haft sin betydelse för denna nedgång av kostnaderna. (Salonen 1988)

Vad omorganisationen i stort kommer att medföra för människor inom distriktet och för socialarbetarna på socialbyrån är dock ännu för tidigt att säga någonting om.

9.3 Människor med långvarigt socialbidrag

Genom socialaktstudien fick vi bl a klarlagt att det fanns en ganska stor grupp människor för vilka socialbidraget under lång tid var enda försörjningen. "Lång tid" definierade vi som beroende av ekonomisk hjälp under sammanlagt minst två års tid. Majoriteten av dessa människor hade som regel betydligt längre tidsperioder med socialbidrag.

Av de något mer än 1200 socialakter vi studerade kom 27% från kategorin långvariga socialbidragstagare. Det innebar att vi kunde uppskatta antalet människor med långvarigt socialbidrag inom distriktet till 1200-1300 personer i olika åldrar. Dessa människor utgjorde en allt större andel av socialbidragstagarna ju längre upp i åldersgrupperna de befann sig. T ex utgjorde åldersgruppen 50-64 åringar 11% av alla socialbidragstagare på distriktet, men inom åldersgruppen hade 36% av dem långvariga bidragsperioder. I sin helhet fördelade det sig på följande sätt:

Andelen socialbidragstagare inom varje åldersgrupp med en sammanlagda bidragsperiod på minst två år:

Åldersgrupp	%
16-19 år	2
20-24	17
25-29	26
30-39	32

40-49	31
50-64	36
64-	34

Det fanns alltså en viss ökning med åldern, även om den inte var omfattande. Detta är i och för sig anmärkningsvärt - det borde varit naturligare om stigningen varit större. Tendensen tycktes dessutom vara sådan, att människors perioder med socialbidrag blev mer kontinuerlig ju längre upp i åldern de kommit. Det fanns dock många unga människor mellan 20-30 år som redan hade levt på socialbidrag fler år än de levt på egen inkomst. En del av dem har troligtvis stora svårigheter att komma tillbaka till ett levnadssätt som innebär att de försörjer sig själva. Deras förutsättningar att kunna ta sig ut på arbetsmarknaden måste bedömas som små om de inte får omfattande hjälp av samhället.

I detta sammanhang kan det också vara värt att nämna den skillnad vi observerade mellan 50-64 åringarnas "socialbidragsutveckling" och 20-30 åringarnas. Många av de äldre hade av olika anledningar blivit utslagna från arbetsmarknaden, i flera fall trots yrkesutbildning, och de hade först i ett senare livsskede behövt söka socialbidrag. 87% av dem var t ex över 30 år när de första gången behövde gå till en socialbyrå för att få ekonomisk hjälp. Många av de unga klienterna i 20-30 års åldern har däremot aldrig kommit in på arbetsmarknaden och saknar som regel all yrkesutbildning som grund. Omständigheterna kring "debuten" med socialbidrag kan vara mycket olika ut bland människor med långvarigt socialbidrag.

9.4 Den intervjuade klientgruppen

Alla vi intervjuat har alltså haft det gemensamt att de under sitt vuxna liv varit beroende av socialbidrag under sammanlagt minst två år. Vid intervjutillfällena hade de flesta också fortfarande socialbidrag. Ett par hade dock en kort period före intervjutillfället fått förtidspension och några få hade genom anställningar fått egen försörjning.

Åldern bland de människor vi intervjuade varierade mellan 19 och 64 år. Majoriteten var dock mellan 30-50 år. Det var lättast att rekrytera intervjupersoner i dessa åldrar. Svårast har det varit att få män i åldern 25-35 år att medverka.

Det finns en obetydlig övervikt av kvinnor bland våra intervjupersonerna. Skillnaden är visserligen marginell, men kvinnor tycks vara oräddare och lättare att få intresserade att medverka än män.

Bland intervjupersonerna finns fyra invandrare. Det kan verka vara något i underkant, relativt sett. Men en omständighet som delvis har bidragit till att begränsa antalet har varit att samtalen skulle kunna genomföras av oss utan tolk. Många av invandrarna föll därför bort som möjliga intervjupersoner.

9.5 Människors behov av socialbidrag

Socialaktsgenomgången visade att orsakerna till människors behov av socialbidrag - som det beskrevs i akterna - främst var arbetslöshet och sjukdom. Behoven varierade mycket, både i fråga om omfattning av hjälpen och tidsutsträckningen. Bland de klienter som hade behov av socialbidrag under långvariga tidsperioder, den grupp vi främst inriktade oss

på, fanns människor som hade haft socialbidrag oavbrutet från det första besöket de gjort på socialbyrån och som fortfarande hade det vid intervjutillfället. Längst oavbruten tid bland de människor vi intervjuade hade en kvinna i 40 års åldern. Hon hade haft socialbidrag i 13 år utan uppehåll. De flesta i den intervjuade gruppen hade vanligtvis annars haft socialbidrag c:a 6-10 år i följd.

Det verkade annars vara vanligt att människor, åtminstone i början av sin kontakt med socialbyrån hade perioder av egen försörjning som avbröt behovet av socialbidrag.

I t ex åldersgruppen 50-64-åringar kunde vi se att flertalet av klienterna med långvariga socialbidragsperioder var ensamstående män. Det verkade vidare som att dessa mäns livsförlopp hade flera likheter. Männerna hade ofta tidigt i sina liv haft kontakt med socialvården för någon nykterhetsmärkning. Behovet av ekonomisk hjälp hade däremot varit sporadiskt för dem under de första 30-35 levnadsåren. De tycktes genomgående ha klart sin försörjning hyggligt i början av sitt vuxna liv. Under den tidiga medelåldern verkade det som att flertalet av dem var tvungna att för första gången vända sig till socialbyrån för att få socialbidrag. Därefter kunde vi se att behoven av ekonomisk hjälp snabbt ökade och ofta övergick i allt längre sammanhängande perioder. Slutresultatet blev att dessa män inom ett par år helt förlorade förmågan till egen försörjning.

Många av klienterna i denna åldersgrupp var utstötta alkoholiserade män, de s.k. "A-lags gubbarna". Det fanns även kvinnor som levde på samma sätt. Dessa människors tillvaro kännetecknades av arbetslöshet och ett omfattande och period-

vis hejdlöst supande. De omhändertogs upprepade gånger för fylleri och åkte in och ut på olika vårdanstalter. Men ingenting som gjordes verkade ha någon större inverkan på deras självdestruktiva handlande. Dessa klienter är välkända sedan lång tid tillbaka på socialbyråerna. Vissa av dem har fått smeknamn inom A-lags kretsen eller av socialarbetarna, som gör dem till lätt identifierade "kändisklienter" bland socialarbetarna. Det är om dessa klienter som man kan få höra socialarbetarna berätta anekdoter i kafferummen på socialbyråerna.

9.5.1 Gösta i socialakternas belysning

Gösta är en av dessa klienter. Han är alltså en av Malmös s k "gubbar", som under mer än 10 år och utan längre avbrott levt på socialbidrag. Han är i 55 års åldern och kom till Malmö från ett litet samhälle i Mellansverige för snart 20 år sedan. Vi hämtar vår kunskap om Göstas liv och hans kontakter med socialbyråer från de omfattande socialakterna om honom.

Bilden av Göstas uppväxt är motsägelsefull och oklar eftersom uppgifterna om honom är ofullständiga. Men vi vet att Göstas far var sågverksarbetare och även modern arbetade periodvis utanför hemmet under hans uppväxt. Hemmiljön beskrivs som "harmonisk" i socialakterna och Gösta har själv gett uttryck för att han trivdes hemma. Han gick 7 år i folkskolan, vilket tycks ha fungerat väl och slutade skolan med "bra betyg". Under uppväxten hade han problem med sängvätning. Först i 12 års åldern "kom Gösta tillrätta" med detta problem.

Direkt efter skolan började han arbeta på en fabrik. Detta arbete varade en kort period innan han sökte och fick arbete inom slakteribranchen. Frånsett ett kort mellanspel som

byggnadsarbetare stannade han kvar i slakteriyrket i ungefär 8 år. Han gjorde även under denna period sin militärtjänst, utan minsta anmärkning.

Gösta var religiös och tillhörde en frikyrklig församling under denna period av sitt liv. I fem år studerade han i en bibelskola och var också därefter en tid verksam som predikant.

Vid 26 års ålder gifte sig Gösta. Inom äktenskapet föddes en dotter. Efter åtta år upplöstes äktenskapet och modern fick vårdnaden om barnet. I samband med skilsmässan slutade Gösta sitt arbete som slaktare och kort därefter omhändertogs han också för första gången för fylleri. Han var vid denna tidpunkt 34 år gammal.

Efter skilsmässan fick Gösta "problem med nerverna" och han kunde bara arbeta sporadiskt och ganska korta perioder. Sjukskrivningarna blev efterhand allt vanligare och alkoholkonsumtionen ökade stadigt. Ett och ett halvt år efter skilsmässan sökte Gösta frivilligt in till en vårdanstalt för alkoholmissbrukare. Han vistades där i ungefär sex månader och bestämde sig i samband med utskrivningen för att flytta till Malmö för att börja arbeta. Men flyttningen var dåligt genomtänkt och illa planerad. Gösta kom till Malmö utan både arbete och bostad. I denna situation - 37 år gammal - sökte han för första gången ekonomisk hjälp på socialbyrån, vilket han också fick. Socialsekreteraren hjälpte honom också med tillfällig bostad, även om Gösta hamnade på ett illa beryktat unghärlshotell. Det blev inget av med de arbeten Gösta pratade om på socialbyrån. I stället drack han mycket och blev ofta tagen för fylleri.

På socialbyrån presenterade Gösta ständigt nya förklaringar till varför arbetena aldrig påbörjades. Han hade regelbunden och mycket tät kontakt med socialbyrån. Hos socialsekreterarna växte irritationen märkbart gentemot Gösta och efter ett av besöken skrev en av dem i journalen följande:

"Han har inte arbetat eftersom det inte fanns något material att arbeta med. Skitsnack. Han kunde då ha sökt ett annat arbete. Han har nu sjukannmält sig utan läkarintyg. Förekommer på listorna som onykter och berusad. Han får avslag på hjälp till dess ett läkarintyg presenteras."

Gösta sökte sig också i Malmö till frikyrkliga församlingar och blev även medlem i en sådan. Genom deras försorg fick han en egen lägenhet. Gösta söp fortfarande mycket och okontrollerat. I samband med en brand i lägenheten miste han möjligheten att bo kvar där. En kort tid efter förlusten av bostaden blev han tagen av polisen för inbrott och kom i fängelse och därefter nästan omgående till en nykterhetsvårdsanstalt.

När Gösta inte var intagen på någon anstalt hade han nästan daglig kontakt med olika socialsekreterare på socialbyrån. Han talade ofta om sin rädsla för ensamheten, och särskilt hemskt tyckte han det var över veckosluten. På socialbyrån upplevde man hans "springande" som besvärande och socialsekreterarna försöker på olika sätt begränsa kontakten. I socialakten framgår detta tydligt. En socialsekreterare noterar bl.a.:

"Jag skall omedelbart häva hans spärr på

sjukpenningen så att han i fortsättningen kan hämta ut sina pengar själva. Detta för att han inte skall bli bunden till byrån. Det är väldigt lätt för honom att återfalla om han uppmuntras till det."

och några dagar senare:

"För att slippa honom och för att han skall slippa gå hit beviljas han mot fullmakt 100 kronor samtidigt som han upplyses om att någon ytterligare hjälp inte kommer att utgå förrän på onsdag vad han än gör med pengarna."

Gösta var vid denna tidpunkt helt avhängig av socialbidrag för sin försörjning. De ansatser han gjorde för att komma igång i arbete blev allt färre och resulterade ganska omgående i sjukskrivning. Dessutom upphörde Gösta med att försöka bortförklara sina svårigheter att komma igång i arbete. Det verkade som om socialsekreterarnas irritation mot honom samtidigt släppte och att avvisandena blev mindre intensiva.

Göstas kontaktbehov skapade under årens lopp många problem för socialsekreterarna. Ibland gjordes mer eller mindre allvarliga försök att prata med honom om hans livssituation och hans framtid. Vid samtalen tycktes Gösta alltid komma in på sitt äktenskap och sitt tidigare liv i Mellansverige. I socialakten finns noterat:

"... att han fixerat sig vid sitt misslyckade

äktenskap och att han aldrig kommit över brytningen med hustrun som då ägde rum."

Gösta befinner sig sannolikt fortfarande i denna "fixering" och hans liv har ännu inte förändrats. Hur han själv ser på situationen är okänt för oss. Gösta var inte tillgänglig för intervju de gånger vi försökte nå honom. Detta innebär att vi saknar ett väsentligt perspektiv i beskrivningen av hans liv.

Vi har trots detta tecknat konturerna av Göstas livsöde som socialarbetarna har beskrivit det. Göstas situation är typisk för många klienter som är starkt knutna till socialbyrån genom socialbidrag. Hos dessa människor verkar det finnas behov av grundläggande känslomässig karaktär som omedvetet kommer till uttryck i kontakten med socialsekreterarna.

Gösta verkar själv i första hand lägga förklaringen till sin situation på skilsmässan. Efter separationen tycks han mer eller mindre ha slutat försöka leva ett ordnat liv. Vi kan förstå att upplösningen av äktenskapet varit en traumatisk livserfarenhet, som haft stor betydelse för hans fortsatta livsförlopp. Han reste troligtvis till Malmö i ett desperat försöka att förändra sina levnadsförhållanden. Men han var utblottad, ensam och ganska hjälplös och därtill i ett psykiskt dåligt tillstånd.

I relationen med socialsekreterarna försökte han få sina stora kontaktbehov tillgodosedda och få lindring för sin ensamhet. Socialsekreterarna blev ofrivilligt bärare av Göstas starka ångest. Någonstans måste han ju försöka få hjälp. Spriten lugnar bara för stunden och tycks skapa skuld känslor hos honom.

Samtalen mellan Gösta och socialsekreterarna handlar ofta om praktiska och ekonomiska problem. Men detta är vad som sker på ytan, samtidigt som det under denna pågår ett samspel på djupare mellanmänniska nivå. Gösta försöker omedvetet att tillfredställa sina behov av värme, ömhet och omtanke i kontakten med socialsekreterarna. Situationen på socialbyrån ger delvis löfte om att detta eventuellt skulle kunna vara möjligt. Socialsekreterarnas frågor och intresse för Göstas person väckte sannolikt förhoppningar, när kontakten var stora. Verkligheten ser dock lite annorlunda ut. Socialsekreterarna är sällan inställda på att möta sådana omätliga kontaktbehov som Göstas. De reagerar därför ofta med avståndstagande och irritation i förhållandet till honom. Bakom detta döljer sig sannolikt omedveten rädsla och känslor av otillräcklighet inför den starka ångest och det desperata sökande efter mänsklig kontakt som Gösta visar upp.

Socialsekreterarna utvecklade "en metod" för att bemöta Gösta. Man försökte vara restriktiv och avvisande och värjde sig mot de starka omedvetna önskemål som Gösta signalerade. Men samtidigt verkar det som avvisandena ökade Göstas desperation. Han blev ännu mer intensiv och krävande i kontakten.

Socialarbetarnas beskrivningarna av Göstas agerande ger oss bilden av en man som tycks vara känslomässigt blockerad av upplevelserna i samband med skilsmässan. Det verkar som om han har fastnat i denna livserfarenhet och inte kan komma vidare i sitt liv. Denna livskris tycks ha skapat ett livsmönster för Gösta där temat är övergivenhet.

9.5.2 Veronika - en övergiven kvinna

Bland de långvariga socialbidragstagarna fanns det också en grupp kvinnor i 40-50 års åldern. Flera av dessa kvinnor hade blivit övergivna av sina män. Männen hade under äktenskapen ensamma svarat för familjens ekonomiska försörjning och kvinnorna hade därför genom separationen blivit helt utan medel att klara sig.

Situation var dessutom extra besvärlig för dessa kvinnor genom att de som regel saknade erfarenheter från arbetslivet. Många av dem hade av denna anledning stora svårigheter att klara omställningen som förändringen i deras liv krävde. Det fanns mycket rädsla hos dessa kvinnor för att överge rollen som hemmafru och komma ut på arbetsmarknaden. Känslor som i många fall inte verkade övervunna. Vi mötte ett flertal kvinnor i livssituationer av detta slag och några av dem har vi intervjuat.

En av dem var 37-åriga Veronika. Hennes man lämnade henne för en annan kvinna för sex år sedan. Händelsen vände upp och ner på Veronikas liv, och ledde till en allvarlig kris, som hon ännu inte helt kommit genom. Trots att det gått sex år sedan separationen märkte vi under intervjun att Veronika fortfarande var uppfylld av mycket starka känslor kring händelsen. Veronika var mycket ledsen när hon berättade vad som hänt och grät flera gånger under vårt samtal. Skilsmässan förändrade totalt hennes liv på ett sätt som hon inte kunde förutse eller överhuvudtaget trodde var möjligt.

"Jag söker arbete, men det är svårt att få eftersom jag aldrig jobbat. Det enda jag gjort har varit att gå hemma i 14 år och passat mina barn. I år har jag sökt ett par jobb men

ännu inte fått något. Det är svårt för mig för samtidigt trivs jag med att gå hemma. Det är det som är det hemska. Jag trivs hemma men ändå vill jag ut och göra någonting. Men jag har haft så mycket svårigheter så på samma gång tycker jag att det är skönt att gå hemma och fundera och försöka komma fram till hur jag skall ha det. Framtiden känns oviss för mig. Jag träffade en man för ett år sedan och vi diskuterar nu att flytta tillsammans. Mycket står på spel om vi gör det. Jag har ju blivit fruktansvärt bränd genom mitt tidigare äktenskap.

Jag var gift i 14 år och fick två barn. När jag var 18 år blev jag med barn och på ett år hade vi både fått barn och gift oss. Vi hade bara känt varandra i tre månader innan vi gifte oss. Allt gick så fort för mig. Efter nionde klass gick jag hemteknisk linje på yrkesskola. Jag praktiserade lite som barnflicka och jobbade ett tag på Konsum. Sedan träffade jag min man och jag blev med barn. Sex år efter vi fått pojken fick vi också en flicka. Allting var frid och fröjd och vi kämpade oss fram. Min man hade bra arbete och han arbetade sig upp. Jag gick hemma och skötte hushållet och barnen.

Men för sex år sedan gick min man ifrån mig. Han hade träffat en annan kvinna. Jag minns inte mycket av vad som hände. Det var något som jag inte trodde skulle kunna hända. Allt var ett helvete efter det. Min f d man bara trampade på mig. Han psykade mig och jag orkade inte kämpa och strida. Två år efter vi separerat tog han barnen ifrån mig. Jag var inte mycket till människa under denna tid.

Jag har ju aldrig fått lära mig säga ifrån. Det är kanske därför jag har det som jag har det idag. Hela tiden har jag fogat mig efter vad andra säger. Ibland skulle jag vilja kunna säga ifrån. Men det är svårt när man aldrig fått göra det. Min far var väldigt sträng. Det minsta lilla man gjorde något som inte passade så fick man stryk. Sista gången det hände var när jag var 16 år. Det minns jag väl. Han slog mig med en klädhängare så att den gick i bitar. Jag var alldeles gul och blå och lila på kroppen efteråt. Den gången fick jag prygel för att jag kom hem en kvart försent. Man blir hatisk av att få pryl. Jag har nog blivit det. Där sitter mycket stora taggar inom mig mot min far. Jag har aldrig kunnat säga vad jag tycker och tänker till honom. Inför min far känner jag mig alltid som om jag var 12-13 år. Men numera umgås vi inte längre, min far och jag.

Det har aldrig varit bra mellan mina föräldrar. Vi har haft mycket problem hemma. Ibland fick jag bo hos mina morföräldrar för att det var bråk hemma. Far prylade även min mor och min bror och så hade han andra kvinnor. Det har jag förstått senare.

Tyvärr har min mor behövt gå igenom mycket. Det finns ingen människa som min mor. Hon är världens snällaste. Tidigare gick hon hemma, men för cirka 10 år sedan började hon arbeta och det har varit bra för henne. Hon har fått ett visst självförtroende genom arbete. Hon har fått lite mer kurage och vågar sätta emot min far.

Jag vet inte om svårigheterna för mig att komma ut i samhället beror på att jag aldrig har jobbat. Jag känner mig mycket osäker. Det är många som tycker man är en dålig människa för att man inte jobbar. Min far tycker så och det

är delvis detta, tror jag, som gör att vi inte har något umgänge. I början tyckte han det var bra, att det fanns den möjligheten för mig att få hjälp. Men nu tycker han inte det längre.

Jag gick till socialbyrån första gången sex månader efter att min man lämnat mig. Det var några väninnor som sa till mig att göra det. Min man tog alla våra möbler så barnen och jag satt på golvet i 2-3 månader. Mina föräldrar hjälpte mig ekonomiskt och så fick jag ett visst underhåll av min f d man. Men jag nallade också av pengar som mina föräldrar satt in på bankböcker till mina barn. Dessa pengar har jag ännu inte kunnat sätta in igen på bankböckerna.

Min uppfattning om socialbidrag innan jag gick dit första gången var att det var något dåligt och förnedrande. Man var ett socialfall om man gick dit. Jag har ändrat uppfattning, men jag känner mig som en dålig människa för att jag har socialbidrag. Egentligen så borde jag inte ha dåligt samvete för att jag får socialbidrag, eftersom jag gått hemma i 14 år och passat och skött mina barn. Samhället har sparat en hel del på detta.

Första gången jag kom till socialbyrån trodde jag inte jag skulle få någonting. Jag vet inte varför jag tänkte så. För jag visste inget om hur det fungerade. Men det var en jättefin kille som tog emot mig och jag fick hjälp till möbler och uppehälle.

Det är inte mycket pengar man får, men jag klagar inte för jag har aldrig varit van vid att ha pengar. Tur är väl det.

Men det är klart jag hade varit glad om jag fått en liten extra slant till hjälp ibland.

Jag vet inte om de förstår mig på socialbyrån och om de vet hur jag känner mig. Men de får inte tvinga mig till någonting. Jag har inte kommit över det som hände när min man övergav mig. Jag räknar inte med att gå så här hela livet. Men jag måste ta det successivt. Det är ju mitt liv det gäller.

Innan när jag gick hemma och skötte mina barn så var jag så jätteduktig tyckte många. Man sa att det var enastående att jag kunde gå hemma. Men nu tycker man inte så längre trots att situationen är likadan för mig egentligen. Jag sitter inte på ändan hemma, utan har alltid något att pilla med i mitt hem. Jag tar t.ex. aldrig fram mitt handarbete på dagen. Det får vänta till kvällen. Men ibland när jag känner mig nere tänker jag att det skulle vara roligt att komma ut och jobba. Det är tvärtom när jag känner mig uppåt och allting känns bra då trivs jag med att gå hemma."

Veronika har ännu inte kunnat släppa sin omtyckta roll som hemmafru, trots att det gått mer än sex år sedan skilsmässan. Den livskris separationen innebar har hon inte kunnat utnyttja för sin egen personliga utveckling, utan den har snarare resulterat i en blockering av hennes liv. Ständigt gör sig känslorna kring separationen påminda och hindrar henne från att våga ta nya steg mot ett självständigare i liv. Det är inte sannolikt att Veronika kommer över tröskeln ut i arbetslivet, om hon inte får adekvat hjälp med att ta sig igenom den kris som fortfarande lever kvar i henne. De gångna sex åren har visat att hennes självständighet inte

kommer att växa fram av sig själv utan hjälp och stöd från en omgivning som förstår hennes belägenhet.

Risken är stor att Veronika kommer att möta de allt starkare kraven från omgivningen på självständighet med att binda upp sig i ett nytt beroendeförhållande till en man.

9.6 Kriser i livsförloppet

Människan genomgår under sitt livsförlopp en rad psykiska kriser. Dessa är oundvikliga och det finns i dem såväl förutsättningar som risker för utvecklingen. Kriser ger människor möjlighet att få ökad självkänedom och öppnar upp för alternativ i levnadsförloppet. Självkänedom skapar goda förutsättningar för att människor skall utveckla psykisk styrka och få den kraft som är nödvändig att ha när de skall våga gå vidare i livet. (Jacobsen 1976)

Men kriser kan också resultera i blockeringar av livsutvecklingen och bli en början till livslång psykisk förlamning. Vilket utvecklingsförlopp det blir vid krissituationer beror på människans ålder, tidigare livshistoria, personliga egenskaper och omgivningens förmåga till att hjälpa och stödja den krisdrabbade.

Man brukar indela kriser i två slag: utvecklingskriser och traumatiska kriser. (Cullberg 1975,1985)

Det normala livet består av många kritiska utvecklingsperioder, som ibland blir övermäktiga för människor och leder till utvecklingskriser. De yttre omständigheterna bakom dessa kriser är erfarenheter av mer allmänmänsklig karaktär. Några viktiga utvecklingsperioder då detta kan intäffa är t. ex under spädbarnstiden då barnet är totalt beroende av föräldrarna för sin överlevnad, tidpunkten vid barnets separation och individuation, när barnet ökar sitt oberoende

under skoltiden, vid tonårsperiodens frigörelse och den unga människans flyttning från hemmet, då unga människor är på väg ut i arbetslivet, vid familjebildning och föräldraskap, när medelåldern inträder, vid ålderdom och pensionering, samt vid döendet.

Traumatiska kriser brukar man däremot tala om när yttre händelser har sådan känslomässig inverkan på människor att de allvarligt hotar förutsättningarna för deras fortsatta existens. Förlust av arbete, skilsmässor, dödsfall, allvarliga sjukdomar är några situationer som kan utlösa kriser av detta slag. Människors livsmål kan vid dessa tillfällen bli så grundligt omskakade att tillvaron kommer i obalans. Om tidigare erfarenheter och inlärd reaktionssätt inte räcker till för att bemästra svårigheterna som uppstått, blir resultatet ett kristillstånd.

Den tidigare livshistorien har avgörande betydelse för hur människor reagerar vid traumatiska händelser. Livsutvecklingen gör att alla människor bär med sig erfarenheter och upplevelser, som inom dem lämnat mer eller mindre ömtåliga områden efter sig. Svåra yttre händelser kan aktualisera ångest från tidigare livssituationer och försvåra den aktuella krisen. Den personliga betydelsen av traumat kommer vid dessa tillfällen att främst bestämmas av andra ömtändigheter än den aktuella yttre situationen.

Beskrivningarna av Gösta och Veronika exemplifierar just hur yttre händelser kan få långt större betydelse i livsförloppet än vad som är rimligt att vänta. Detta därför att ömtåliga och sårbara områden i deras personligheter har påverkats av de traumatiska upplevelserna. För bådas del verkade skilsmäs-

sorna ha väckt känslor till liv från tidigare upplevelser och detta har gjort att händelserna blivit dem övermäktiga. Deras vanliga handlingsätt och agerande räckte inte till för att hjälpa dem att hantera den ångest som uppstod vid skilsmässorna. Omgivningen tycktes inte heller ha kunnat hjälpa dem i tillräcklig utsträckning att komma genom upplevelserna. Skilsmässorna verkade i stället skapa blockeringar i deras livsutveckling som gjort att de känslomässigt stannat upp i de traumatiska händelserna. Den känslomässiga smärta som utlöstes skapade rädsla hos dem för det fortsatta livet. Ingen av de två har därför kunnat använda kriserna till personlig växt, utan snarare hämmats av erfarenheterna. Deras försök att komma till rätta med sina livssituationer verkade dessutom att vara antingen desperata eller mycket snarlika tidigare för dem kända lösningssätt.

Veronika tvekade mycket av rädsla och bristande tilltro till sig själv inför möjligheten att börja arbeta och skapa sig ett självständigt liv. Skilsmässokrisen öppnade upp en sådan möjlighet. I stället tyckte hon att lösningen på det fortsatta livet kunde vara ett nytt förhållande och ett beroende till en ny man. En upprepning av ett för henne tidigare känt livsmönster, som i framtiden riskerar försätta henne i nya traumatiska kriser. Veronika "vågade" inte ta steget fullt ut och förändra sin livssituation på ett sådant sätt att hon i en ny relation inte blev helt beroende av sin partner.

Blockeringar vid kriser verkade vara vanligt förekommande bland de människor som har långvarigt socialbidragsbehov. Krisartade situationer tycktes varken lösa sig i praktisk eller känslomässig mening. Dessa människors upplevelser och

erfarenheter blir i stället främst till en belastning för dem och tycktes öka rädslan för vad som skulle kunna hända i det fortsatta livet. De sökte också främst livslösningar som innebar så lite risk som möjligt för misslyckande. Osäkerheten inför tillvaron gjorde dem passiva och angelägna att söka "enklast" möjliga överlevnadsvägar. Det tedde sig för många av dem mindre "farligt" att klara sin överlevnad på socialbidrag än att ge sig ut i en svår och hotfull överlevnadskamp på arbetsmarknaden. Socialbidraget tycktes också ge dessa människor bekräftelse på förväntningar de redan tidigt i livet fått höra, nämligen att de saknade förmåga klara sig i samhället. Dessa upplevelser överensstämde med många andra de tidigare haft och fungerade delvis som en självuppfyllande profetia.

10. ATT STUDERA MÄNNISKORS LIVSFÖRLOPP

En väsentlig del av forskningsprojektet har haft som syfte att söka kunskap om människors liv vars tillvaro under lång tid varit avhängigt av socialbidrag. Genom att få insyn i människors levnadsförhållande antog vi att det fanns en möjlighet för oss att bättre kunna förstå vilka händelser som bidrog till att forma deras liv.

Hur söker man då kunskap om människors livsförlopp? Vad kan man få vetskap om utöver det observerbara? Vad är det för data och kunskap vi tillägnar oss när vi försöker "se" bakom människors handlingar och agerande?

Om forskaren skall kunna förstå människors val och handlingar i olika livssituationer förutsätter detta att ett samspel utvecklas mellan honom och den person som är föremål för forskarens intresse. Uppstår inte en kontakt mellan dem blir

möjligheterna mindre för forskaren att få den information som kan leda till ökad förståelse. De kvalitativa forskningsmetoder som är användbara för att söka kunskap om människors livsförlopp är därför inte oproblematiske. Metoderna är känsliga för hur forskaren agerar i förhållande till de människor som är föremål för undersökningen. Genom att tillämpa kvalitativa metoder lämnar forskaren mer objektiva informationskällor och ger sig ut i ett svårhanterligt kunskapssökande av subjektivt slag. Detta är dock nödvändigt om vår kunskap om människan som social varelse skall utvecklas.

Inom varje människa finns - mer eller mindre medvetet - källan till förståelse av de beslut och handlingar som hon gör under livets gång. Det gäller för forskaren att söka data på ett sådant sätt att det blir möjligt för människor att ge ifrån sig denna kunskap. Dessutom måste informationen kunna fångas upp på ett tillfredställande sätt.

Vi vet att människan i hög grad definierar sin egen verklighet vilket påverkar hennes handlingar. Likartade situationer och händelser kan upplevas mycket olika av människor. Varje handling en människa gör styrs i situationen av de upplevelser som hon har av verkligheten.

Människors "verklighet" varierar därför att den påverkas av både yttre faktiska omständigheter och av inre s.k. omedvetna processer. De icke-observerbara förloppen i människans val och handlingar är därför särskilt viktiga och intressanta att få klarlagda för att förstå människors livsförlopp.

Det finns, som vi tidigare sagt, forskningsmetoder som har förutsättningar att fånga upp denna typ av mjukdata. Livshistorietekniken - som vi valt att ta utgångspunkt i för vårt

arbetssätt - erbjuder möjligheter att söka information av detta slag.

10.1 Livshistorier som forskningsmetod

Vad innebär livshistorietekniken och vad blir följderna av att vår forskning tagit utgångspunkt i denna? Vad har det fått för betydelse för våra arbetsmetoder?

De datakällor man främst brukar använda inom livshistorietekniken är intervjuer, deltagande observation, dagböcker, brev och uppsatser. (Geels 1980, Runyan 1984) Med dessa källor har man förutsättningar att samla sådan kunskap om människors liv att det blir möjligt att göra en livshistoriebeskrivning. Genom denna kan man få en uppfattning om hur det kan vara att leva det liv som återberättas. Forskarens ambition är att tränga bakom den yttre sociala fasad som människor visar upp, och få insyn i de förhållande som har betydelse i deras livsutveckling. Känslor, värderingar och attityder hos människor, som kanske inte kommer fram i andra sammanhang, kan genom livshistorietekniken göras tydliga. De framgångar och misslyckande som upplevts, liksom den kamp människor ofta utkämpar för att få kontroll över sina liv, har möjlighet att framträda och bli begriplig genom de arbetsmetoder som används inom den kvalitativa forsknings-traditionen.

Noggranna studier av människors historiska livsförlopp gör det möjligt att förstå deras handlingar och levnadssval utifrån de tidigare livserfarenheterna de gjort. Det är ju omöjligt att förstå varför människor valde att handla eller reagerade på ett visst sätt i en viss given situation, om man inte förstår hur situationen uppfattades av människan ifråga.

I varje situation är det viktigt att veta vad den människa trodde att situationen innebar, och vilka handlingsalternativ som hon uppfattade var öppna. Man kan bara få rimlig förståelse av orsakerna bakom handlingar om man får möjlighet att se situationerna ur aktörens perspektiv.

Ett utmärkt exempel på livshistorieteknikens möjligheter inom social forskning är Clifford R. Shaws bok "The Jack-Roller". (1966) På ett autentiskt sätt låter Shaw den unge Stanley berätta sin egen livshistoria. Det är en inträngande berättelse om en pojkes kriminella utveckling i 1920-talets Chicago. Stanley var 16 år när Shaw träffade honom första gången och under en period av 6 år följde Shaw Stanleys liv. Man får genom livshistorien ta del av de erfarenheter och upplevelser pojken gjort, vilka känslor, attityder och värderingar han fått och var de utvecklats från, liksom vilka intressen och önskemål han hade i livet.

Shaw framhåller vikten av denna form av egna livshistorier.

"The boy's "own story" is of primary importance as a device for ascertaining the personal attitudes, feelings, and interests of the child; in other words, it shows how he conceives his role in relation to other persons and the interpretations which he makes of the situations in which he lives. It is in the personal document that the child reveals his feelings of inferiority and superiority, his fears and worries, his ideals and philosophy of life, his antagonisms and mental conflicts, his prejudices and rationalizations." (Shaw 1966)

Shaw och Howard S. Becker - som skrivit en introduktion i The Jack-Roller - diskuterar livshistoriedokumentets möjligheter som forskningsmetod för att förstå människans sociala tillvaro. De menar bl. a. att ingående beskrivningar av enskilda människors levnadsförlopp kan fungera som kriterium för att

bedöma förklaringsvärdet hos olika teorier inom social forskning. Livshistorierna räcker inte i sig själv till för att förse oss med direkta bevis om orsakerna till en utveckling. Men de kan hjälpa oss att bli klarare över om en teori brister i förklaringsmöjligheter och därmed få oss att förstå om teorin är otillräcklig eller kanske helt saknar värde för oss.

Dessa s.k. negativa fall - livshistorier som teorierna inte tillfredställande kan förklara - är dessutom viktiga och kräver fortsatt analys. I dem finns indikationerna för den riktning som forskningen borde söka sig. Detta är en annan betydelsefull sida hos livshistorierna. Denna typ av forskning ställer ibland fler frågor än den ger svar på. Genom livshistorierna produceras inte några enkla och entydiga svar på antagande och hypoteser. Snarare är det så, att de frågeställningar man gör antagande om, ofta visar sig vara mycket mer komplicerade när man arbetar med dem än vad man från början trodde. Det förekommer också ofta bl. a. inom socialtjänsten ostyrkta antagande om hur det förhåller sig med människor som är i behov av bistånd och hjälp. Livshistorierna hjälper oss att förstå hur förenklade dessa icke-verifierade påståenden är och hur viktigt det är att information och uppgifter sätts in i människors totala livssammanhang.

Livshistorierna ger forskaren en möjlighet att tydliggöra de kritiska och avgörande händelserna i en människas liv. Man kan genom metodens närgångenhet fånga upp situationer som visar när nya vägar öppnar sig i människors liv. Förutsättningarna finns därmed för att kunna förstå hur nya aspekter av människans själv blir till. Denna kunskap är ytterst

värdefull, eftersom den ger oss en grund att stå på när vi skall förstå de underliggande, icke observerbara processerna som påverkar människors livsutveckling.

Livshistorierna har också ett värde i mer generell mening. Genom människors egna levnadsberättelser lyfts aktörens perspektiv fram. Det blir - som vi tidigare nämt - på detta sätt möjligt för andra människor att sätta sig in i vad det kan innebära att leva detta liv och att vara den person som berättar. Detta gör det möjligt att få kunskap om människors livsvillkor, som man annars kanske aldrig skulle träffa på. Livshistorierna förmedlar på detta sätt erfarenheter över de osynliga gränser som finns mellan människor i samhället.

10.2 Livshistorier och klientgruppen

De socialbidragstagare som under lång tid haft ekonomisk hjälp från socialbyrån utgör en mycket heterogen grupp av människor. Tydligast hade vi varit om vi låtit var och en av dem beskrivas genom sin egen levnadsberättelse. Detta är av flera skäl omöjligt. Vi tror dock att man kan få en ganska god bild av vad det är för slags liv dessa människor levt genom att återge ett par livshistorier. Det finns nämligen ett flertal beröringspunkter i dessa människors livsförlopp. Dessa återspeglas tydligt i de valda livshistorierna. Vi har valt att låta en man i femtio års åldern och en kvinna i fyrtiofem års åldern beskriva sina liv. Det finns ingen speciell anledning till att vi valt att återge just dessa två människors levnadsödena. Vi kunde ha valt två av de andra klienternas livshistorier utan att huvuddragen i de återgivna levnadsförloppen skulle se mycket annorlunda ut.

Vi har av utrymmesskäl begränsat livshistorierna till att omfatta vad vi bedömt som nödvändigt för att man skall kunna

få en förståelse av livsförloppen. De åtföljs av korta kommentarer.

10.3 Axel

Jag har bara mig själv och tänka på och snart fyller jag 51. På min 50-årsdag hade jag besökstid på socialbyrån. Det blev inte mycket till kalas den dagen. Jag är bostadslös sedan ganska lång tid tillbaka. Jag får bo här tillfälligtvis hos min kvinnliga bekant. Hon är sjukpensionär för att hon har yrsel. Jag hjälper henne med olika praktiska göromål i utbyte mot att jag får bo här. Annars sköter hon sitt och jag sköter mitt. Vi delar lägenheten, men jag har tänkt söka mig något eget. Jag blev av med den andra lägenheten jag hade. Det trasslade till sig med hyrorna och jag fick ingen hjälp på socialbyrån. Därför har jag ingen egen bostad.

Jag har fått sjukbidrag, för ett år i taget. Det började med att jag kände mig orolig och deppig. Jag hade svårt för att sova, så jag sökte läkare. Av honom blev jag remitterad till allmänna sjukhuset och där undersökte de mig. Det visade sig att jag hade haft fyra magsår och att ryggen var sned och försliten. Jag har ju jobbat på sjön i många år som reparatör. Det har tagit på ryggen med alla tunga lyft och konstiga ställningar. Jag känner mig svag i ryggen.

Men oron och deppigheten vet jag inte vad den kommer av. Jag flyttade hit ner till Malmö för 6 år sedan, om det kan vara det som inverkar. Det var meningen att jag skulle börja på ett bageri här ner som reparatör. Jag gick nämligen som nattreparatör på ett stort bageri i Göteborg, efter det att jag slutat på sjön. Sjöman fick jag sluta vara tack vare njurarna. Jag fick två njurstensanfall och blev sjukavmönstrad. När jag blev bättre i njurarna gick jag på en del

småfärjor under ett års tid, men det blev för jobbigt. Man jobbade en vecka och var ledig en. Ledig och ledig föresten, det var inarbetad tid. Den vecka man arbetade hade man 13-14 timmars arbetsdag.

Jobbet på bageriet i Göteborg tyckte jag var mycket bra. Jag var både nattreparatör och nattvakt. De gillade mig nog där om jag förstod det rätt. Men det var ett vikariat på 6 månader, så därför fick jag sluta. Annars hade jag varit kvar där ännu. Det var en verkmästare på det bageriet, som fixade jobbet till mig här nere. Jag flyttade därför hit ner för att börja jobba, men dagen innan jag skulle börja fick jag ryggsnitt. Efter det vågade företaget inte anställa mig. Det är 6 år sedan nu. Men jag skall börja arbeta igen, så lastgammal är man inte när man är 50 år. Jag har många planer, lite uppfinningar och sånt. Fast tiden går snabbt och det är inte många som vill anställa en människa som är över 50 år. Det är en kritisk ålder.

Man säger att det är ett välståndsländ vi lever i, men jag håller inte riktigt med om det. Om man kommer i en liten klämna, som jag och får lite krångel med kroppen i denna åldern, så märker man att det inte är så. Det verkar precis som att man är förbrukad. Man märker det när man kommer till sjukhuset. Hade man varit 30-35 år gammal, så hade de lagt ner mer arbete för att få en "fit for fight" igen.

Man blir alldeles för slö av att gå som jag gör. Jag känner det som att jag inte gör någon riktig nytta. Det blir heller ingenting med de hobbies jag har. Jag har liksom ingen lust och ork. Faktiskt är det så, att de gånger jag känner mig något så när tillfredställd, det är när jag har haft en

riktig storrengöring i lägenheten. Det känns som om man gjort något då.

Det var besvärligt för mig första året efter jag kom ner hit till Malmö. Man kände ingen och jag känner föresten inte så många nu heller. Jag stannade i Malmö fastän det inte blev något med jobbet. Vad skulle jag tillbaka i Göteborg och göra. Jag har aldrig haft någon direkt fast punkt i mitt liv. Dessutom trivs jag bra här nere. Jag tycker människor är lite friare här. Det är lite danskt över det hela och människor är trevliga att prata med.

Annars är jag född i Masthugget i Göteborg, men jag har växt upp i Majorna. Det var varvsarbetare, stuveriarbetare och sjömän som bodde i dessa områden. Vi bodde där till jag var 15 år. Då flyttade vi 16 mil norr om Göteborg. Min mor ärvde nämligen sitt föräldrahem. Jag fick gå sista terminen i skola på detta nya ställe.

Vi var fem i min familj. Jag är äldst av barnen. Det var ett hopp på 10 år mellan mig och min första halvbror. Jag växte upp med styvfar. Men det fick jag inte veta förrän jag var 25 år gammal. Nog hade jag mina misstankar länge, för jag hade ingen likhet alls med honom. Han hade ett sånt fruktansvärt humör. Jag är lugn och sansad och brusar aldrig upp. Jag vill egentligen ogärna prata om det, men min styvfar var en riktig skitstövel. Inte bara mot mig, utan mot hela familjen. Han "driftade" förstås aldrig från jobbet på stuvén, men han söp mycket och var både våldsam och gapig. Det ordförråd han hade var väl på 200 ord och det var mest svordomar.

Jag listade själv ut att han inte var min riktiga far. Min mor har bara bekräftat det en gång. Hon påstod att hon inte

ville tala om vem min riktiga pappa var, för att hon ansåg, att han var en skitstövel. När hon talde om det för mig så visste hon inte att jag träffat min pappa.

Det gjorde jag när jag var 42 år. Jag hade länge forskat i det, utan att ha någon chans att komma vidare. Då var det en som gav mig rådet att gå till Frälsningsarmén. De letar rätt på din far sa han. Jag gick dit och mycket riktigt de letade rätt på honom. De är fantastiska. Min mor hade inte gjort något alls för att föra in mig i "böckerna" med honom som pappa.

Jag kommer bl.a. ihåg när jag konfirmerades och fick Nya Testamentet. I den stod det Axel Svensson till min förvåning. Men sa jag till min mor, jag heter ju Axel Persson. Ja, du förstår, sa hon, vi var inte gifta när jag fick dig, så du fick mitt flicknamn.

En annan episod som jag minns inträffade när jag låg värvad. Jag hade väl varit där ett halvår när det kom tre stycken civila "gubbar" (poliser) och hämtade mig från skolbänken. I tre dygn satt jag anhållen, utan att veta varför. Till slut fick jag reda på att de berodde på namnet. De undrade varför jag kallade mig för Axel Persson när jag hette Axel Svensson.

Min riktiga pappa har jag alltså bara träffat en gång. Det uppstod inga större känslor efter så lång tid. Han var en mycket fin herre, välbeställd och med egna jaktmarker. Det var inget fel på honom. Han hade varit kommunalarbetare i hela sitt liv. Ett tag efter jag träffat honom ville jag föra in i "böckerna" att han var min pappa. Det blev ett himla liv. Han ringde upp och skällde ut mig. Vi har varken pratat eller setts sedan dess.

Min styvfar är död. Han dog i hjärtinfarkt på jobbet när han var 62 år. Även min första halvbror dog på jobbet. Han omkom i stuvén genom en olyckshändelse. Det var en last som gick över honom.

Mitt första arbete efter skolan var på en fabrik som kallades "Gasmasken". De tillverkade gasmaskar. Jag var väl där ett års tid innan jag började som springpojke på gjuteriet. Det trivdes jag med och när jag var i 17-18 års åldern blev jag erbjuden att lära mig ett yrke i verkstaden. Det var så jag fick min utbildning till supportsvare. Under lärlingstiden tjänade jag en krona i timmen. I 4 1/2 år var jag där och med springpojkestiden blev det 6 år på gjuteriet.

Egentligen så ville jag värva mig till flyget när jag var i 17-18-års åldern. Jag var väldigt intresserad av allt som hade med flyg att göra. Men det gick inte för min mor skrev inte på de papper som krävdes. Man var ju inte myndig förrän vid 21-års ålder på den tiden och när inte hon ville skriva på ansökan gick det inte. Hennes vägran sa hon berodde på att hon var rädd om mig. Det tror jag bara var ett svepskäl. Hon såg inte vilka möjligheter det skulle vara för mig att gå vidare.

Men jag kom till flyget ändå när jag åkte in i lumpen. Jag fick göra 6 månaders värnplikt som mekaniker vid flyget. När jag fyllde 20 år så skickade jag själv in papperna till värvning. Det var lite hårdare på den tiden med vad man fick och inte fick för grejor, än vad jag tror det är nuförtiden. Vi fick mat och husrum och lite fickpengar, men allt utbildningsmaterial fick man betala själv. Jag var ju volontör. Den hjälp och det stöd som krävdes hemifrån för att det skulle fungera, fick jag aldrig. Jag tog i och för sig

realexamen i Stockholm på F2. Efter det kom jag till Ljungbyhed. Hemma var det trassligt och jag hade inte tillräckligt med pengar så att jag klarade mig. Där sprack nog lite av mina nerver. Det blev inte bättre av att tre av mina kamrater omkom vid en flygolycka. Det var verkligen hemskt, när vi sedan kom tillbaka och såg deras tomma sängar.

Jag slutade vid flyget efter två år av som det hette "medicinska skäl". Det passade sig inte för en framtida stridsflygare att gå omkring och grubbla som jag gjorde. Jag har många gånger senare i mitt liv ångrat att jag slutade vid flyget. Det har jag verkligen.

I stället försökte jag få arbete som reparatör på sjön. Men jag saknade två års yrkeserfarenhet för det. Därför flyttade jag hem igen och började arbeta på gjuteriet. Det gjorde jag i de två år som krävdes innan jag gick på sjön.

Jag tycker om både flyget och sjön. Innerst inne är det en underbar känsla att känna sig som herre över naturen. Att kunna besegra den. Flyget är ju fantastiskt, att kunna behärska luften och bara ha sig själv att lita på. Till sjöss är det andra faktorer som spelar in. För min del var det så att jag ville se mig omkring. Dessutom tänkte jag nog också på att det fanns gott kamratskap på sjön. Jobbet som reparatör var ju ansvarsfullt också. Man måste kunna fixa det som går sönder under ganska svåra förhållande. Sådant ger en viss tillfredställelse.

Jag var sammanlagt 15 år på sjön och trivdes bra med det. Om det hade funnits sådana båtar kvar, som jag vill vara på, så skulle jag gärna gått ut igen. De 6-7 första åren på sjön var bäst. Det var inget jäkt på den tiden. Man hade alltid ett

par dagar i hamn i lugn och ro. Dessutom fick man göra saker och ting själva i verkstaden, när det var något som skulle repareras. Så är det inte nuförtiden. Allting kommer klart från rederiet och det är därför inte det gamla handgjorda arbetet längre.

Faktum var att under alla mina år på sjön firade jag bara en jul hemma. Men mina jular var bättre till sjöss, för hemma var det bara fyllekalas under juletid.

Jag har varit gift också. Samma år som de la om till högertrafik, 1967 alltså, gifte jag mig. Det varade i nio månader och var inte lyckat. Hon hade varit gift tidigare och hade ett barn. Dagen efter vi gift oss sa hon, att hon hade en liten hemlighet att berätta. Kläm ut den då sa jag till henne. Jo, jag har två barn till på barnhem, sa hon då. Så jag fick tre stycken i det giftemålet. Efter skilsmässan var vi faktiskt ihop 3-4 år. Men sedan kände jag att jag ville vara fri. Vi skaffade aldrig några gemensamma barn.

Men jag har en son, som är 24 år. Jag har aldrig sett honom och jag bryr mig inte om det heller, för jag tvivlar på att han är min. Det var ett "ströarbete", som jag blev dömd för. Jag tvivlar därför när jag var i 25-års åldern fick jag en mystisk sjukdom. Det var på den första båten jag hade. Man kom ut och där fanns fruntimmer och grejor. Vid den tiden i Sverige fanns det ju inte ens en porrtidning. Jag var ju förstås oerfaren och fick en hemsk sjukdom som hette "mjuk schanker".¹ Det var nära att jag höll på att stryka med. Läkarna visste inte vad det var. Sedan när det blivit bra tog

---

¹ Ulcus molle (mjuk schanker) är ovanlig i vårt land. Orsakas av en s.k. streptobacill som ger ömmande sår på könsorganet samt en ömmande ansvällning av lymfkörtlarna i ljumsken. Sjukdomen är relativt lätt att bota med sulfapreparat. Ger inte några följsjukdomar. (Läkarboken. Forum. Udevalla 1980.)

jag prover ett par gånger. De sa då att det var mycket liten chans till att jag skulle kunna bli far. Men blodprovet visade, att det var jag. Men det är överspelat nu. Jag är kvitt med det, men det var hårt. Underhållet var drygt och jag låg efter med det. Det blev indrivning och kronofogden jagade mig var jag än fanns. Ett tag försökte jag gå på norska båtar för att "blåsa" dem. Det gick ett tag, men sedan fick de tag i mig. När jag började jobba i land hoppade jag från anställning till anställning för att komma undan. Jag hade därför ingen fast anställning. Ett tag jobbade jag på olika skeppsservicefirmor. Man jobbade då hårt i en 4-5 dagar, sedan kunde det gå ett tag innan nästa jobb. Det var fritt och bra. Tjänade fina pengar också, men det var hårt arbete.

Det blev alltid problem med pengarna när jag jobbade i land. Kronofogden var efter mig. En gång hade de dragit allt från en lön. Jag tror att jag fick ut 36 öre. Då var jag tvungen att gå till det sociala. Jag minns inte första gången jag var där, men det var i Göteborg. Det var nog en vinter som jag var hemma och pengarna måste väl ha tagit slut. Man levde lite oordnat som sjöman på den tiden. Men det var inget snack på den tiden när man kom till det sociala. Man visade upp sina papper och så fick man matkuponger och så fick man bo på Sjömanshotellet. Jag tror man fick lite fickpengar också. Allt med återbetalningsskyldighet förstås. Det var inte så ofta det hände.

Annat var det när jag kom hit ner. Det blev ju verkligen krångligt, eftersom jag fortfarande var skriven i Göteborg. När jag fick ryggskottet blev jag sjukskriven, men jag hade inte så mycket pengar. Jag gick till socialbyrån här och bad

om råd och lite ekonomisk hjälp. Omständigheterna kommer jag inte så noga ihåg, för sådana tråkigheter vill man ju gärna skjuta undan. Men jag minns att socialsekreteraren sa, att jag skulle åka till Göteborg och ordna det med det sociala där. Jag glömmer aldrig den socialsekreteraren. Sex gånger skickades jag mellan Malmö och Göteborg. För när jag kom upp dit så sa de att jag skulle få hjälp där jag vistades. De betalade gladeligen tågbiljett till mig alla gångerna. Slutligen fick jag hjälp här i Malmö.

Förmodligen har jag "dåliga papper" uppe på socialbyrån. Jag är inte på så god fot med dem. Till sist brusade jag ju upp, för jag visste att jag hade rätten på min sida. Jag skaffade "Råd och anvisningar" till sociallagen - ett litet kompendium - där det står lättfattligt och sammandraget om lagen. Där står bl.a. att socialhjälp skall utgå i den kommun där man vistas, så därför stod jag på mig. Socialsekreteraren sa att hon tyckte jag var uppkäftig. Det är inte jag som är uppkäftig, utan det är ni som gör fel sa jag till henne. Även de i Göteborg tyckte som jag.

Jag ville bl.a. ha hjälp till fackföreningsavgift - jag var facklig ombudsman på sjön - men det fick jag inte. Det var nätt och jämt jag klarade mig på det jag fick. Hjälpen är bara konstgjord andning. Det är precis som om man skulle dra upp en person som håller på att drunkna och när man fått upp honom och såg att han andades igen så puttade man tillbaka honom i vattnet.

En gång när jag var uppe på socialbyrån var jag så less på allt. Jag sa att det är lika bra att man går och hänger sig. Ja gör det sa de, det blir bara en engångskostnad för oss.

Det var väl också ett jävla svar man fick. Det är till att provocera fram bråk. Det känns rent ut sagt för djävligt att gå till socialbyrån. Jag tar nervlugnande när jag skall dit. När jag sitter där uppe, känner jag mig som en skit. Man blir nedvärderad och det känns som om man inte är värd någonting. Där sitter unga, snorungar, som inte varit ute i förvärvslivet och gjort ett ärligt handtag, utan bara suttit på skolbänken. De skall försöka lära en gammal människa något, som seglat jorden runt och alltid klarat sig.

För tre månader sedan ville de att jag skulle ha mitt sjukbidrag som klientmedel. Jag skulle få gå dit en gång i månaden och få existensminimum. De skulle reglera saker och ting. Men herre Gud, då är du precis helt utlämnad. Då har de gått ända in i benmärgen på en. Jag har ett mycket dåligt självförtroende. De har tagit ifrån mig allt, skulle de nu också ta pengarna och portionera ut dem till mig. Jag har ju skött dem hur bra som helst. De har fått för sig, dessa vikarier, att jag inte har skött mina pengar. Att jag helt enkelt misskött mig. Jag har haft 9 olika socialsekreterare det senaste året och jag kan inte lita på dem. De säger alla, när man tar upp något, att de sitter där som vikarier och att jag får vänta på svar tills den ordinarie kommer tillbaka. Och så får jag en tid om 5-6 veckor igen, oavsett hur akut det är för mig. Jag har klarat mig hittills tack vare att jag hjälper henne och därför får vara här.

Socialhjälpens är alldeles för snålt tilltagen. En människa som är helt utslagen kan inte bygga upp en existens på existensminimum. Pengarna är slut 2-3 dagar innan man får nya. Då går det inte att bygga upp något. Man kan inte köpa en liten sak till hemmet varje månad. En liten pryl som

kanske glädjer en. Om de skall hjälpa en person, vad gör det då om det blir några kronor för mycket, om han sen får klara sig själv.

Men som det nu är får de inte folk på fötter. De har mycket att göra sägs det. Det tror sjutton, att de har mycket att göra. De hjälper ju inte en människa på fötter med den snålt tilltagna hjälpen. Det är klart de får behålla klientelet plus att det kommer till nya.

Jag kan berätta en episod om hur det går till. Mina tänder "spökade" och jag fick löfte om att få hjälp till att göra vid dem. Varje gång jag gick till tandläkaren skulle jag först gå till socialbyrån och hämta hundra kronor som jag skulle betala tandläkaren. Det var väldigt svårt för mig och jag tog det hårt, att behöva göra så. Men jag gjorde det och fick hundra kronor, som jag lämnade till tandläkaren varje gång. Där fick jag ett kvitto på detta och nästa gång jag gick och hämtade en hundralapp fick de kvittot. Det gick jättebra. Men så kom det en vikarie, det är ju aldrig samma socialsekreterare. Vikarien undrade om jag hade kvitto på de där hundra kronorna, vilket jag hade lämnat vid ett tidigare besök. Då sa jag att jag har hållt på ett år nu och gå hos tandläkaren och jag brukar få hundra kronor här och nästa gång lämnar jag kvittot. Det går inte sa hon. Går inte sa jag, men det är ju bestämt på mötet. De har ju ett möte när det är sådana här större saker. Det går inte sa hon bara. Fan, tänkte jag. Jag hade det dåligt ställt, men jag tog en hundralapp av mina egna hushållspengar och betalade tandläkaren. Det känns så dumt annars. Sedan gick jag upp till socialsekreteraren och sa här har de kvittot, får jag nu hundra kronor. Aha, sa hon, du klarar ju av att betala själv, då behöver du inga pengar. Då kan du tänka dig att man blir

förbannad. När man blir förbannad anser jag man har rätt till att låta känslorna komma ut mot den person som gör en förbannad. Det är ju rätt person. Det skall inte gå ut över andra. Men genast skriver de obalanserad, häftigt humör. Det blir dåliga papper. De skriver ner en.

Det är jobbigt för mig att gå till socialbyrån. Tre, fyra dagar innan börjar det. Jag sover dåligt, är nervös och får svettningar. Varje gång måste jag göra upp en lista över vad jag skall framföra, så att jag inte blir blockerad. Jag ställer upp några stolpar. Och så går jag mycket sakta dit, precis som om jag skulle dra på det. När jag kommit därifrån är det likadant i tre, fyra dagar, innan det hela lugnat ner sig. Jag har en period på 10 dagar som jag mår dåligt i samband med besöken på socialbyrån. För jag är den sortens människa, att jag vill kalla socialbyrån för fattighus. Det är ett hus och dit går fattiga människor, alltså är det ett fattighus. Därför kan inte Sverige vara ett välfärdsland, som har så många fattighus.

Jag är nere på botten eller rättare sagt jag är under botten. De har tagit ifrån mig allting som tillhör ett värdigt människoliv. Det sista jag har nu är den här osäkerhetskänslan, antropofobi heter det. Jag är rädd för folk. Inte om man träffas en och en, eller kanske två. Men så fort det överstiger 2-3 personer sticker jag därifrån. Nu är det jag som går och handlar för det mesta, hon har ju yrselbesvär. Det har hänt att jag fått ställa korgen inne i butiken och bara fått sticka därifrån.

Tidigare var jag med och spelade bridge och schack, men det går inte. Nu under vinten hade det annars varit fint för mig att träffa vänner och så. Kunnat gå ut på kvällarna, men det

går inte. Jag kan inte samla tankarna heller och det känns som om alla kunde se det på mig, min osäkerhet.

Man kan ju inte förverkliga sig själva om man inte har kontakt med människor. Det är många människor som går under genom att de är tvugna att ta kontakt med socialbyrån.

Jag var på socialbyrån för tre dagar sedan, så jag håller på att återhämta mig. Det var som vanligt mycket spänt. Jag var mycket spänd. Jag började kallsvettas när jag satt och väntade och det drog över på tiden. Klockan 11 hade jag tid och kom in kvart över. Hon hade väl något annat att göra. Det vet jag inte föresten, för hon förklarade det aldrig. Det var en ny socialsekreterare. Hon hade mappen framme när jag kom in. Det var lite hej, hej i början där, sedan frågade hon hur vi skulle lösa detta. Då sa jag att det ekonomiska får lösas och att det mest primära är en bostad. Jag vill ha en fast adress, så att jag kan få min post och ha mina grejor hos mig. De står i ett magasin nu. Det anser jag vara en mänsklig rättighet. Hon tittade, jovisst sa hon, jag skall gå in och prata med kretsföreståndaren. Jag tog upp att jag behövde ett par glasögon också. Det fick jag en rekvisition på. Jag tycker det är förnedrande att gå in i en butik och slänga fram en sådan. Det är sånt som tar energi från en. All min energi går åt till att hålla mig något sånär lugn, så att inte andra människor skall märka hur det bubblar och brusar inom mig. Man sluter sig inom sig själv och sedan har man inte mer kraft att uträtta någonting.

Socialsekreteraren kom tillbaka och förklarade att de hade något projekt som innebar att de hade fått ett antal lägenheter till sitt förfogande, som jag hade chans på. Men om man tog en av dessa lägenheter ställs man under en

tillsyningsman, så tror jag hon sa, det var kanske inte ordagrant. Jag kallar det övervarkare. Det kommer en person och kontrollerar att man sköter lägenheten. De skall passa en som en liten barnunge. Det känns som en kränkning av min person, som om jag blev omyndigförklarad. Men det får man ta om man vill ha lägenheten. Det gäller och ställa upp på deras villkor om man vill ha den. Man får inget kontrakt och socialbyrån betalar hyran. Hon sa att man kunde åka ut på dagen om man missköte sig Så det är ingen pardon. Det är ju lite nervöst, men jag har ju ingen stereoanläggning. Jag är ensam och sitter med mitt.

Jag tyckte ändå att det var för bra för att vara sant. Det måste ligga en hund begravnen någonstans. Jag tror inte det är sant ännu. När jag fått lägenheten då tror jag på det.

Jag tyckte den nya socialsekreteraren var bra. Hon lyssnade och så fick jag svar av henne. Annars brukar de sväva med svaren och man får inget konkret att rätta sig efter. Dessutom var hon lugn och sansad. Försökte inte med några förmaningar, utan lyssnade på vad jag sa. Det händer ju annars ofta när man sitter där att de går på med att man skulle gjort så och så. Att de börjar förmana om att man skulle fördela sina pengar på det och det sättet. Allt man gör verkar fel. Det blir jag nervös av. Har man med dem att göra, så är det så jävla lätt att det kokar över för en. Jag har haft mina perioder med sprit, det skall erkännas. Ibland när jobbet på sjön kändes för ansvarsfullt så drack jag för att klara det. Men numera är jag helnykterist. Men när man varit på socialbyrån är det lätt att ta till det där. För det hjälper och det hjälper snabbt. Det är en djävla fin medicin, som ger lugn från bekymren. Men nästa dag är det hundra gånger värre.

Jag tycker de saknar engagemang i människor på socialbyrån. Varför gör de inte hembesök hos människor när de ser att någon inte kommer på det datum de skulle vara där? Jag har haft tid däruppe och varit på väg dit men vänt. Sedan har jag kanske varit borta en 3-4 veckor innan jag ringt upp om ny tid. De har aldrig brytt sig om varför jag inte kom. Jag hade kunnat legat död. Där är deras engagemang i människor dåligt.

10.3.1 Kommentar

Den bild som Axel presenterade av sitt liv innehöll upplevelser och livserfarenheter som vi också kunde se mönster av bland många av de andra människorna vi intervjuade. Flertalet av dem pendlade, liksom Axel, mellan hopp och förtvivlan inför framtiden. De ville tro på att det skulle kunna finnas möjligheter till ett annat liv också för dem. Men den ringa lust och bristande ork dessa människor gav uttryck för tydde dock på att de kände det annorlunda.

Det fanns i många av livshistorierna tecken på rotlöshet i tillvaron hos de intervjuade. De levde i ensamhet, i många fall levde de nästan sina liv i ett vakuum utan riktig förankring eller tillhörighet i samhället. Det spelade inte Axel någon större roll om han bodde kvar i Malmö i stället för att återvända till sin hemstad Göteborg, när det inte blev något av med arbetet. "Vad skulle jag tillbaka i Göteborg och göra. Jag har aldrig haft någon direkt fast punkt i mitt liv." (s.61)

Det var många av de intervjuade som upprepade gånger flyttat och valt bostadsort på ungefär samma sätt som Axel.

Det verkade annars främst vara fattigdom som styrte och styrde det mesta i dessa människors liv. Dessa livsvillkor präglade

alla områden i deras liv. De knappa levnadsförhållandena under uppväxten gjorde också att de tyckte sig ha upplevt en barndom där föräldrarna främst varit inriktade på att tillgodose de materiella behov som fanns i familjen. I många familjer verkade de ha varit så uppfyllda av detta att känslomässiga behov försumrats. Föräldrarnas kraft hade i stället främst gått åt till att klara vardagens slit, vilket gjort att den känslomässiga omsorgen ofta fick komma i andra hand.

Livsvillkoren verkade också leda till att föräldrarna var försiktiga i sina roller som förebilder för barnen. Föräldrarna styrdes ofta i sina beslut av rädslan att förlora "det lilla" de hade i tillvaron. Denna försiktighet överförde de till barnen. Senare försök under tonårens frigörelse att välja nya eller annorlunda vägar i livet mötes ofta av ogillande eller avståndstagande från föräldrarnas sida. De uppfattade framför allt att det fanns risker för framtiden i ungdomarnas val.

Axels önskan att bli flygare är ett exempel på detta. Det verkade vara svårt för hans föräldrar att ge honom det känslomässiga stöd och engagemang som krävdes för att han skulle fullfölja utbildningen. Föräldrarna tycktes enbart uppfatta att det fanns risker i Axels intresse och de kunde inte se de framtidsmöjligheter han själv såg.

Dessa ganska vanliga intressekonflikter verkade dessutom ha skapat ett tvivel hos de intervjuade om vilka föräldrarnas egentliga avsikter var. Många av dem tolkade föräldrarnas försiktiga attityder och deras passivitet som ett uttryck för att det fanns ett bristande känslomässigt engagemang.

Flertalet menade också att de vuxit upp utan att få en sådan omsorg som gjorde att de kände att de var önskade i tillvaron. De tvivlade starkt på att de varit älskade och uppskattade av människor i deras omgivning eller att de någon gång skulle ha varit saknade av någon människa.

De intervjuade människorna verkade i stor utsträckning sakna upplevelser under barndomen som skulle gjort att de som vuxna kunde känna att de hade ett värde i tillvaron. Det tycktes snarare vara så att dessa människor undervärderade sig själv och de egna behovens betydelse. Självkänslan var till följd av detta genomgående dålig hos dessa människor.

Mötet med socialtjänsten har för många av dessa människor blivit en bekräftelse på det ringa värde de upplever sig ha. Alla har inte mött detta lika drastiskt som Axel. När han i ett nedstämt tillstånd sökte efter någon form av bekräftelse på att han trots allt betydde något avvisades han ju, enligt egen uppfattning, ganska bryskt. (s.67)

Men de flesta tyckte dock att procedurerna kring socialbidraget var besvärliga. De upplevde det som om "de gått ända in i benmärgen på en." (s.68), och detta utan att det fanns något egentligt intresse för dem som person. (s.73) De behov av noggrann kontroll och insyn i människors liv som socialbidraget kräver upplevdes vanligtvis som ett förmynderi. De uppfattades som kränkande och förödmjukande handlingar som ingår "i spelet" och som man måste stå ut med. Man kan inte värja sig emot det om man vill ha socialbidrag.

10.4 Mona

Jag tycker att mitt liv har varit jobbigt. Om några månader fyller jag 45 år och jag har varit med om så mycket tråkigheter. De senast 10-12 åren har jag varit mycket sjuk. Det började när jag var med om en olycka. Jag var på väg hem från mitt arbete och körde av vägen för att det var halt. Efter olyckan blev jag sjukskriven tre veckor för hjärnskakning. Under tiden jag gick hemma ökade jag 35 kilo i vikt. Jag har haft problem med vikten tidigare, men gick upp alldeles för mycket under sjukskrivningen. När jag skulle börja arbeta igen så orkade jag inte. Jag försökte, men det gick bara inte.

Det bestämdes efter en tid att jag skulle gå igenom en tarmförkortningsoperation. Två gånger kortades tarmen och fett togs bort från min mage. Sedan dess har jag blivit opererad flera gånger för brusten bukhinna och armar och bröst har opererats. Vikten har gått upp och ner hela tiden. Jag försöker hålla diet, men det är svårt ibland.

Tarmförkortningsoperationer tar väldigt på alla organ i kroppen. Jag var mycket sjuk efter dessa operationer. Det var omöjligt för mig att gå ut. Jag fick så mycket diarré och blev därför matt i kroppen. Det var knappt jag orkade ta på mig kläderna själva.

Men även om jag hade vetat om följderna före operationen så hade jag gjort det. Annars hade jag varit död. Jag orkade inte leva med min övervikt. Det var ju knappt jag kunde gå.

Det har varit jobbigt att behöva lämna bort barnen vid operationerna. Varje gång har det rört sig om 3-4 veckor. De har varit uppe i Småland hos en familj, som de också varit

sommarbarn hos. De gånger det rört sig om kortare tider har goda vänner ställt upp och passat dem.

Jag har fyra flickor. Idag är de 28, 27 och 18, 17 år. Det är bara den yngsta som ännu bor hemma. Den äldsta är lärarinna och bor själv. Hennes pappa är död. Jag var bara 16 år när jag fick henne och jag fick inte behålla henne. Det var jobbigt.

27-åringen bor i Danmark. Hon är lite konstnärlig av sig och så har hon en dotter. Men dottern bor hos sin pappa efter det att de skilde sig.

Min näst yngsta dotter bor tillsammans med sin kille. De väntar barn i dagarna. Hon har fast jobb som städerska. Det har jag hjälpt henne ordna.

Den yngsta flickan har däremot haft mycket otur med sjukdomar. Hon har astma och var dessutom med om en trafikolycka för tre år sedan. Den bil hon åkte i blev påkörd bakifrån och hon skadade kotorna i nacken. Hon har också alltid varit mycket orolig och mammasjuk. Tidigare lämnade hon mig aldrig en minut. Hon följde med mig överallt. Nu har hon träffat en kille, så det har blivit bättre. Hon tänker förresten bli undersköterska.

De första 11 åren i mitt liv bodde vi på olika ställen i Malmö. Den längsta tiden bodde vi på Backarna. Vi var nio syskon och hade det mycket fattigt och dåligt hemma. Men vi hade väldigt rent. Mor var mycket duktig på att städa. Vi barn blev badade och noggrant tvättade. Löss hade vi aldrig. Det var inte ovanligt annars på den tiden. Mor pratade med oss om att vi skulle hålla oss rena och fina, så gott vi kunde.

Vi bodde trångt och ett av rummen kallades finrum. Där fanns gamla ekmöbler, men vi var ju aldrig i rummet mer än om jularna. Alla människor vi umgicks med var fattiga, utom några mostrar som var mycket rika. När man kom till dem var det som att komma till ett slott. Ibland fick man följa med dit upp till jul när mor var där och städade. Då kunde man se de fina skinnmöblerna och de fina lamporna.

Jag trivdes inte i vårt hem för att min far söp. Det sas aldrig ett vänligt ord hemma hos oss eller visades någon kärlek. Det var bara att gå i skolan, komma hem klockan sex och lägga sig. Man fick hjälpa till när mor hade betor, och man fick städa och hjälpa till hemma. Men aldrig hörde jag ett vänligt ord hemma.

Min far var byggnadsarbetare. Han jobbade alltid och var aldrig hemma från arbetet. Varje veckohelg drack han sprit. Han pratade mycket lite och man fick aldrig ta hem kamrater för honom. Det är över 25 år sedan han dog i hjärtinfarkt. Han var bara 48 år gammal. Jag fattade inte att han var sjuk och tyckte det var konstigt att en stor frisk människa kunde dö så hastigt. Det var svårt för mig när han dog för han hade förändrat sitt sätt mot mig efter det att jag fått mitt andra barn. Han blev väldigt förtjust i henne. Hon kunde nästan göra vad hon ville med honom. Han var mycket tålmodig mot henne. Tog med henne ut på promenader och lekte med henne. Det var precis som om han försökte gottgöra mig för vad som tidigare varit genom att vara snäll mot henne.

Han var sjuk i två år innan han dog. Jag brukade gå hem en stund varje dag efter jobb och ha min dotter med mig. När jag inte kom hem tog han sin moped och körde hem till mig och

frågade varför jag inte kom hem. Det gjorde han inte till någon av de andra av mina syskon. Jag gick hem så ofta för att jag såg hur han trivdes när vi kom.

Min mor gifte sig första gången när hon var 18 år med en änkeman som var 46 år gammal. Han hade sex barn, som hon fick hjälpa till att fostra. Sedan fick hon själv sju barn med honom. När hon väntade sitt sjunde barn blev hon änka.

Hon träffade sedan min far, som var sju år yngre än henne. De fick tillsammans mig och min syster. Av nio syskon är jag alltså det åttonde. Vi har alltid bott många och haft det trångt. På Backarna bodde vi i en tvårumslägenhet och två av mina halvsysstrar bodde hemma fast de var gifta och hade egna barn.

Min mor var hemma men hade emellanåt olika arbeten. Hon jobbade i betor, diskade på restauranger, gick hem till familjer och lagade mat och städade. Det behövdes för vi hade det fattigt. Jag har aldrig mer än en gång fått ett nytt klädesplagg när jag växte upp. Det var ett par jeans som min far en gång hade köpt till mig. Det var en stor upplevelse för mig. Annars har jag aldrig fått något nytt. Det vi fick var från Stadsmissionen och Slumsysstrarna. Vi tiggde hos dem och fick kartonger med kläder. När där var något i kartongen som passade så fick man det.

Men jag klagar inte så mycket på det för det materiella är väl inte så viktigt. Det var mest kärlek det var brist på hemma hos oss. Aldrig ett vänligt ord. Bara skäll och slag och hugg. Jag har fått pisk också, men många gånger utan att man förtjänade det. Det var inte lite pisk man fick heller.

Min mor dog för sex år sedan i cancer. Hon var 74 år då. Jag passade henne och gick hem till henne varje dag. Men det hände att jag ibland inte kunde gå dit. Det kunde bli uppehåll på två månader ibland. Det var när min barndom spelades upp för mig. Jag blev så hatisk mot henne då. Hon har varit orättvis och det tog emot att gå dit till henne vid de tillfällena. Det kom ibland bara plötsligt över mig och det var omöjligt för mig att träffa henne då.

För mor fanns bara en och det var min yngre syster. Det gjordes stor skillnad mellan oss. Min syster var för "fin" för att diska, sopa golvet och ligga i betorna. Hon gjorde aldrig någonting hemma. Vi två kan inte med varandra idag. Vi hatar varandra.

Jag har bara kontakt med två av mina bröder och en äldre syster. De andra vill jag inte träffa. De har bara ont att säga om allt och alla. Aldrig hör man ett gott ord nämnas om andra.

Jag har ibland tänkt om min mor att hon har haft det fattigt och jobbigt, med så många barn. Hon hade kanske inte ork över till oss alla. Men hon skulle tänkt sig för och inte skaffat så många barn. Man måste ju kunna ta hand om dem. Det är viktigt att man ordnar så att barnen får en bra uppfostran och att de får kärlek. Det är inte bara att köpa en massa grejor till barn. Det är inte livet. De måste ha lite kärlek, så att de har någon kärlek att ge till den människa de skall leva vidare med. De skall ju få barn själva. Man måste ge sina barn kärlek, annars blir de hårda.

Jag började skolan när vi bodde på Backarna. Men jag tyckte inte om skolan där. Lärarinnan jag hade var hemsk. Hon hade

sådan agg till mig. Jag vet inte varför, men hon drog mig i håret varje dag. Varje dag var jag ledsen och grät när jag kom hem. Min mor tyckte det var hemskt. Lärarinnan hade ett sådant hat till mig. Jag trivdes inte alls och lärde mig ingenting. Jag kunde dock räkna väldigt bra, för min far var fin på huvudräkning. Det hade jag bra betyg i. Mina syskon trivdes inte heller på skolan. Två av mina bröder kom på skolhem. Läraren slog dem, så de vägrade till sist att gå till skolan.

När jag var 11 år flyttade vi utanför Malmö för att komma bort från skolan. Jag tyckte om att gå i skolan på landet. Den läraren jag hade var underbar och kär. Jag lärde mig mycket av honom. Det var som natt och dag jämfört med Malmö. Läraren visste om att vi hade det fattigt. Han sa ibland att om min mor inte hade mat att ge mig så kunde jag få smörgåsar av honom. Men mat hade vi väl. Far lämnade alla pengarna hem till mor, utom 10 kronor som han behöll till snus och cigaretter. Vi barn fick vars en smörgås och en kopp kaffe på morgonen innan vi gick till skolan. Sedan fick vi mat i skolan och middag på kvällen när vi kom hem. Men därefter var det inte mer. Vi fick aldrig något extra. På julen var det t. ex. aldrig någon skinka utan vi fick fläsk, kokt och saltat. Vi fick dessutom brunkål, var sin apelsin och var sitt par nötter och gröt. Några julklappar hade vi aldrig.

Jag fick julkapp en gång från Stadsmissionen. Det var en gång jag var och hämtade kläder där. Det var den enda julklapp jag minns att jag fått. Vi hade inte råd till någonting och köpte aldrig julgran. Mina föräldrar var för stolta för att gå och söka hjälp hos socialen. Det gjorde de aldrig.

När jag blev 13 år fick jag byta skola och kom ifrån den lärare jag tyckte så mycket om. På den nya skolan blev det likadant som i Malmö. De hackade på mig. Jag hade en väninna som hade det ännu sämre än jag. De gjorde narr åt henne, spottade på henne och sånt. Jag tog parti för henne, men jag ville inte stanna kvar på skolan. Det var otrivsamt hemma också och därför rymde jag hemifrån när jag var 13 år.

Jag tog ett jobb i en familj och sa att jag var 16 år. Där var jag i tre månader. Mina föräldrar efterlyste mig och det blev mycket liv. Till sist talade jag om för mannen i familjen att jag inte var så gammal som jag sagt. Han tog kontakt med socialen. Min mor kom till familjen och skulle hämta mig. Men jag sa till henne att jag aldrig skulle komma tillbaka. Hon fick inte med mig hem. I stället kom jag på barnhem och fick gå i skola där.

Efter en tid på barnhemmet kom min äldsta syster och hämtade mig. Jag fick bo hos henne som fosterbarn. Men jag trivdes inte hos henne. Hon var religiös och dessutom mycket ute och reste i sitt arbete. Det var hennes son, hennes man och jag som var hemma. Jag rymde därifrån och träffade en kille. Han blev far till mitt första barn. Jag visste inte om att jag var gravid. Jag var ju inte så gammal.

Min syster ville inte ha mig tillbaka när jag rymt. Hon tyckte jag var jobbig eftersom jag åkt ifrån henne och varit borta i tre veckor. Men hon visste inte att jag var gravid. När min syster inte vill ta mig tillbaka kom jag till ett skolhem i mellansverige. Där var jag i sex månader och trivdes ganska bra. Det var på landet och jag gillade sysslorna jag hade. Jag gjorde vad jag skulle.

När jag var hos doktorn på skolhemmet sa han åt mig att jag skulle banta och hålla diet eftersom jag gick upp i vikt. Men jag blev bara tjockare. Jag visste fortfarande inte om att jag var gravid.

Den julen fick jag komma hem till min äldsta syster. Jag sa till min svåger, när min syster inte var där, att det hördes så konstiga ljud från magen. Ohhh, sa han, säg inget till din syster, för då är du med barn. Han undrade om jag ville ha abort. Men det ville jag inte. Jag åkte tillbaka till skolhemmet utan att säga något. Det gick nästan två månader innan jag fick hemska blödningar. Jag blev inlagd på sjukhus. De undersökte mig och doktorn talade om att jag var gravid i sjätte månaden.

Den dagen rektorn från skolhemmet skulle komma och hämta mig från sjukhuset stack jag iväg. Jag liftade till Malmö och sökte upp en kusin, som jag fick bo hos. Där bodde jag till barnet föddes och jag återvände aldrig till skolhemmet.

När jag hade fött barnet fick jag komma till ett mödrahem. Jag frågade efter ett tag mina föräldrar om jag fick komma hem. Min mor sa nej, men min far sa ja. Mor ville att jag skulle lämna bort barnet. Det är inget att ha sa hon. Till sist lämnade jag det på spädbarnshemmet. Jag åkte och hälsade på min flicka regelbundet. Ibland fick jag lifta dit för jag hade inga pengar till resan.

En gång när jag liftade fick jag åka med en man, som senare blev min första make. Han var 32 år äldre än mig. Jag var 16 år och han 48. Han uppvaktade mig flitigt med blommor och pengar. Jag gav en del av pengarna till mor.

En kväll kom han hem till mina föräldrar där jag bodde. Vi hade då inget förhållande. Han var gift men bodde inte tillsammans med sin fru. Den kvällen minns jag att han kom sent och fick övernatta. Min mor trodde att vi hade ett förhållande och menade att han då kunde ligga i samma säng som jag. Det tyckte inte jag var passande, men jag kunde inte säga det till min mor. Jag har aldrig kunnat vara öppen och tala om sådant med henne. Det blev så bara, att vi blev tillsammans den kvällen helt enkelt.

Han ville att vi skulle gifta oss, men jag ville egentligen inte. Min mor gick på mig och tyckte jag skulle göra det. Hon menade att jag skulle få det så bra eftersom han hade gott om pengar. Vi tog ut lysning, men jag rymde därifrån under lysningskaffet.

Jag tog jobb i en familj för att klara mig. Tidigare hade jag haft anställning som kallskänka. Men han sökte upp mig tillsammans med min mor. Hon menade att jag inte kunde göra så som jag gjort. Det enda hon tänkte på var att han hade bra med pengar. Han kan dö snart sa hon. Jag sa till henne att jag önskar inte livet ur honom för hans pengars skull, de kan jag vara utan. De övertalade mig och vi tog ut ny lysning.

Han ordnade en liten lägenhet, som vi flyttade till. Jag blev åter gravid, men åkte och hälsade på mitt första barn på spädbarnshemmet. Det var planerat att jag skulle ta hem henne. Det hade han gått med på. Jag hade köpt säng och gjort i ordning för det. Men när de kom från socialen för att prata med oss om det sa min man att han inte ville ta emot min flicka. Det blev en väldig chock för mig. Då tänkte jag, jag skall vänta ett tag men jag skall lämna dig ändå.

Jag fick mitt andra barn, som också blev en flicka. När jag efter förlossningen åkte till spädbarnshemmet för att hälsa på min flicka där, så fanns hon inte kvar. Hon hade blivit utplacerad i ett fosterhem, utan att jag hade fått veta något. Det var en fruktansvärd chock för mig. Jag kom dessutom direkt från BB.

Jag tänkte med en gång när det hänt, att jag skulle kontakta en skyddskonsulent, som jag tidigare haft. Det var en snäll och hjälpsam man och jag visste att jag var välkommen dit fast han inte hade med mig och göra längre. Jag brukade hälsa på honom och prata en stund. Han hjälpte mig att ta reda på var min flicka blivit av. Hon hade blivit placerad i ett fosterhem i norra Skåne.

Jag fick åka dit och hälsade på. Flickan kände igen mig omedelbart trots att jag inte sett henne på fem månader. Men det var jobbigt att åka dit och hälsa på. Jag tyckte om kvinnan i familjen. Hon verkade snäll, men mannen var jag tveksam till. Jag minns en gång när jag åkte dit, att jag beslutat mig för att de skulle få adoptera henne. Jag hade bestämt att aldrig mer komma dit. Kvinnan verkade så entusiastisk och de hade inga egna barn. Jag ville bara ha ett kort av flickan. Men den gången tyckte jag mannen behandlade min dotter illa, så jag tänkte om. Jag kunde inte åka dit sedan heller. Det var svårt för mig att tåla dem efter vad jag sett. Jag sa att jag skriver aldrig på adoptionspapperna för jag kunde inte komma över händelsen. Jag träffade inte min dotter på flera år. Det var inget medvetet uppehåll. Det bara blev så för att jag tyckte det var så jobbigt att åka dit. Jag blev knäckt när jag skulle dit.

Senare har min dotter, som vuxen, berättat att hon hade det bra i fosterhemmet och att mannen faktiskt var snäll mot henne.

Mitt äktenskap var inte bra. Jag hade aldrig gift mig med honom om inte min mor legat på som hon gjorde. Han gjorde allt för att skämma bort mig. Jag fick allt jag pekade på och han hade gott om pengar. Men det var inte lyckan. Jag kunde inte glömma vad han gjort. Vi flyttade till olika ställen och till sist fann vi ett hus en bit utanför Malmö. Jag började jobba som kallskänka om helgerna. Vi bråkade mycket och jag vägrade ha något sexuellt samliv med honom. Det var mitt sätt att straffa honom för vad han gjort mig. Han slog på mig vid några tillfällen och hade även ett förhållande med en ensamstående grannfru.

Efter ett av bråken tog jag flickan och flyttade ifrån honom. Jag hade träffat en annan man, som jag kunde bo hos. Han spelade dragspel på den restaurang där jag jobbade som kallskänka.

Jag slutade som kallskänka och började i stället jobba på ett städbolag. Vi bodde i min nya mans hus utanför Malmö. Han blev far till mina två yngsta barn. Men jag märkte snart att det inte gick att leva med honom. Han var full minst fem dagar i veckan. Det var inget liv för barnen att leva. Jag ville att vi skulle ha det trevligt som en familj för barnens skull. Men det gick inte och därför flyttade jag ifrån honom också. Jag bestämde mig för att leva ensam med barnen och försörja oss på mitt städjobb. Men så var olyckan framme och jag körde av vägen.

Jag har varit gift ytterligare en gång med en turk. Honom träffade jag genom min systerdotter, som är gift med en landsman till honom. När jag var nyopererad var han så snäll och passade upp mig. Vi bestämde oss efter ett tag att vi skulle gifta oss. Men han var mytoman och pokerspelare av stora mått. Han spelade bort allt vi ägde. Efter fyra år stod jag inte ut längre, utan skilde mig från honom. Det är en 7-8 år sedan vid detta laget.

Den sista man jag levde tillsammans med var en mycket kriminellt belastad man. Han hade suttit sammanlagt 23 år i fängelser. När vi träffades höll han upp ganska länge med kriminalitet. Men så blev han tagen vid ett inbrott och jag bestämde mig för att vi inte kunde fortsätta leva tillsammans längre. Kort efter detta dog han. Det var hjärtat, men han hade försökt begå självmord några dagar innan. Han skulle fylla 50 år.

Det var en chock för mig. Det var jag som hittade honom i lägenheten. Nu har jag bestämt att leva resten av livet ensam.

Jag minns när jag första gången sökte hjälp på socialbyrån. Det var när jag lämnade min andra man för att han söp. Jag stod på socialbyrån med min näst yngsta dotter på armen och hade två plastkassar i den andra. Men det var mycket svårt att få hjälp den gången. Jag fick ingen hjälp för de tyckte inte jag behövde. De är kvicka till att ge avslag. Jag fick själv ordna det för mig från morgon till kväll. Vi bodde hos goda vänner och jag lånade pengar.

Jag tycker det är jobbigt att gå till socialbyrån. Många gånger när jag faktiskt hade behövt få hjälp så har jag inte

gått dit. Jag vill helst försöka klara mig själv. Men jag har varit tvungen, särskilt när jag varit sjuk. Man känner sig som en tiggare där. Det är precis som om det är socialsekreterarnas egna pengar man skall få. Det förmedlar de ofta tycker jag. Det är precis som om man är en dålig människa för att man kommer dit. Att man inte har något värde. Jag förstår de som söker socialbidrag och som behöver någon med sig dit som stöd.

Till en viss del är det svårt att föra sin talan där. De har ju tagit skolor för att bli socialsekreterare. De har läst och sånt och de tycker väl att de själva jobbar och så kommer en sådan som jag dit och skall få pengar. Det är ju skatte-medel man får av.

Jag har aldrig riktigt förstått hur de räknar ut socialbidraget. Ofta har man bara tagit lappen med pengarna och gått. Pengarna skall räcka till så hemskt mycket och det gör de inte alltid. Men man får aldrig reda på om man är berättigad till något extra. Det talar de ju aldrig om för en.

En enda gång har jag upplevt att en socialsekreterare förstått min situation. Det var när jag hade gått ner 18 kilo på tre månader. Den socialsekreterare jag hade då tyckte att jag behövde lite nya kläder för jag såg helt enkelt för djävlig ut. Hon sa till mig att hon skulle bevilja 1000 kronor att köpa kläder för. Jag blev chockad. Men jag köpte kläder för pengarna och visade henne kvittona efteråt. Jag blev överraskad eftersom jag inte begärt kläderna. Men hon tyckte väl att jag var i behov av dem.

En gång var mina yngsta flickor på barnhem under tiden jag var inlagd på sjukhus. Jag var ganska dålig så jag orkade inte gå med flickorna ut. När jag kom och skulle hämta dem från barnhemmet så ville absolut inte den äldsta av flickorna följa med mig hem. Jag blev väldigt förvånad. Men det visade sig att på barnhemmet fick de åka på cirkus och på utflykter och gå på olika nöjen, som inte jag hade råd med. Även om jag haft råd så orkade jag inte riktigt heller. Jag var glad att jag kunde ha dem hemma.

Men den äldsta av flickorna fick stanna kvar ett par dagar på barnhemmet medan de gjorde en stor utredning om mig från socialbyråns sida. Det gjorde de bara för att hon inte vill följa med hem. De trodde att hon hade det dåligt hos mig för att hon inte ville hem. De tog upplysningar om mig på daghemmet och de var hemma hos mig och tittade hur jag hade det. När undersökningen var gjord fick jag hem flickan. Då berättade hon om allt det roliga de gjort på barnhemmet. Jag fick säga till henne att jag förstod det, men att jag inte hade pengar så att det räckte till att göra liknande saker. Jag förklarade för henne att jag köpte grejor till dem när jag kunde. Men jag talade om för henne att hon fick äta och dricka och att jag var hemma hos henne. Det förstod hon ju sedan.

Efter den där utredningen frågade de mig från socialbyrån om det var något jag ville ha till barnen. Jag kommer ihåg att de skulle gå och köra skridskor och det hade jag inte köpt några till dem. Jag tyckte de var för små för det och de hade inte brytt sig om det tidigare. Då fick de var sitt par skridskor från socialen. De frågade också om flickorna hade cyklar. Det sa jag att de hade men att de var sönder. Då sa

de att jag skulle lämna in och få gjort vid dem och så skulle socialbyrån betala det.

En tid efter detta kom en av flickorna hem från skolan och berättade att hon behövde något extra i skolan. Jag kommer inte ihåg vad det var. Jag ringde till socialbyrån och frågade om jag fick hjälp med det eftersom jag hade ont om pengar. Men de svarade direkt NEJ, du kan inte få någonting. Dina barn har allt de behöver sa de. Det tyckte jag var konstigt.

10.4.1 Kommentar

Monas berättelse belyser kanske tydligare än Axels hur fattigdom påverkar omständigheter som inte enbart är av ekonomisk art. Trots familjens brist på pengar så tyckte Mona ändå att "Det var mest kärlek det var brist på hemma hos oss." (s.79)

Många av de intervjuade menade att de under barndomen saknade ömhetsbevis och tydliga känslomässiga uttryck från föräldrarna. Det verkade som om föräldrarna varit återhållsamma eller försiktiga med att "slösa" känslor på dem. Det fanns tydliga tecken i dessa människors liv på hur de senare i olika beslut styrts av behov som verkade att vara kompensationer för den känslomässiga otillräcklighet de upplevt. Monas relationer till olika män hade denna kompensatoriska karaktär. Det var ofta starka behov av känslomässigt gensvar och omsorg som påverkade hennes val. Detta visar sig bl. a i att Mona trots att situationen kring flera av männen var minst sagt besvärliga då hon träffade dem, så gick hon upprepade gånger in i förhållanden till dem.

11. SJÄLVET OCH SJÄLVBILDEN

11.1 Vad är självet och självbilden?

Människan genomgår en lång och till vissa delar svårförståelig utvecklingsprocess, som gradvis gör henne alltmer medveten om sig själv och sin omgivning. Från födelsen och den första tidens oförmåga att skilja ut sig från omvärlden går barnets utveckling via spädbarnstidens ökade möjligheter till differentiering av både sig själv och omvärlden mot en gradvis separation och individuation av individen. Det är resultatet av de samverkande konstitutions- och miljöbetingade faktorerna som skapar den mer eller mindre självständiga och vuxna människan.

Det finns många teorier - psykologiska och socialpsykologiska - som försöker förklara olika delar av detta mänskliga utvecklingsförlopp. De psykologiska teorierna har framför allt bidragit till att öka vår kunskap om den allra tidigaste och grundläggande perioden i människans liv. Det är ett forskningsfält med många svårigheter, inte minst med tanke på att forskarna är hänvisade till att bygga sina antaganden om detta utvecklingsförlopp hos spädbarnet enbart på yttre observationer. Det finns inga andra möjligheter, eftersom språket saknas hos spädbarnet.

Den numera mycket omfattande spädbarnsforskningen i världen förser oss med kunskap som kan underbygga teorier om människans tidiga psykiska utveckling. Det är den tidpunkt i en människas liv, som sannolikt grundlägger en "inre kärna" av självuppfattning hos människan, och som med stor kraft kommer att inverka på den fortsatta personlighets- och livsutvecklingen.

En teori med ambitioner att förklara detta viktiga och svårlösliga mänskliga mysterium är den psykoanalytiska. I takt med ökad kunskap har denna teori utvecklats på olika sätt. Särskilt intressant har utvecklingen varit bland psykoanalytiker verksamma i England och Skottland. Ur den psykoanalytiska teorin har i dessa länder "objektrelationsteorin" växt fram. Det finns ingen enhetlig skolbildning för dessa tankegångar, utan objektrelationsteori är snarare en samling mer eller mindre väl utvecklade teorifragment från olika praktiskt verksamma psykoanalytiker.

Inom objektrelationsteorin betonas de sociala faktorernas betydelse vid individens intrapsykiska utveckling i långt större utsträckning än i den klassiska psykoanalytiska teorin. Man skulle kunna säga att dessa psykoanalytiker är mer miljöorienterade i sina tankegångar än de konstitutions- och driftsorienterade traditionella psykoanalytikerna. Objektrelationsteoretikerna betonar starkt relationens betydelse för barnets personlighetsutveckling. Relationen, både i yttre mening, som t ex i samspelet inom familjen och inre, i form av mentala strukturer, står alltså i centrum för dessa teoretikers intresse. Barnets utveckling betraktas av dem som främst avhängig av relationen mellan barnet och modern. Störningar i barnets personlighetsutveckling bottnar därför, enligt detta synsätt, i brister som framför allt har tillkommit i barnets tidiga relationer till betydelsefulla vuxna i dess omgivning.

I objektrelationsteorin betonas också spädbarnets, redan från födelsen, utvecklade förmåga och strävan att ingå i primitiva relationer, särskilt till modern. Barnets sökande efter relationer är livsviktigt för att en utveckling överhuvud-

taget skall komma till stånd. Det är livsavgörande för barnet att det i den yttre verkligheten möter människor som är angelägna och intresserade att relatera till det. De relationer barnet kommer att ingå i tar det in och bygger på så sätt gradvis upp mer och mer invecklade psykiska strukturer. Detta ständigt pågående relaterande till yttervärlden lägger grunden till den sk inre värld barnet utformar. Relationerna till andra människor - de sk objektrelationerna - utgör därmed också de absolut viktigaste inslagen i den inre värld barnet bygger upp och de blir också den inre version av samspelet med omvärlden som barnet kommer att ha.

Under denna tidiga utveckling läggs grunden till barnets personlighet. Den psykoanalytiska teoribildningen skiljer i detta avseende mellan individens "själv" och individens "jag". Människans "jag" bestäms genom olika funktioner som t ex minne, varseblivning, språk m m och utgör självet organiserade del. "Jaget" påverkas ständigt av driftsimpulser, som kontrolleras genom bortträngning. Människans alla aktiviteter regleras av "jaget" och relationerna till yttervärlden både fastställs och upprätthålls genom "jaget". "Självet" brukar däremot ha en vidare och mer omfattande innebörd, som täcker hela personligheten. Det innebär att "självet" omfattar "jaget" och också driftsimpulserna med ursprung i "detet". (Klein 1988)

"Termen självet definition varierar något hos olika författare, men det väsentliga i begreppet innebär: individens totala person, innefattande både kroppen och den psykiska organisationen; den egna personen i motsats till andra personer och objekt utanför en själv. ... Självet är

bland annat den subjektivt upplevda sidan av ens egen person." (Haak 1982)

Det är dock i stort sätt omöjligt att mer exakt definiera begreppet "själv". Freuds geniala insikt om vårt omedvetna själsliv utesluter detta. Det innebär att när någon tänker på sig själv kan detta tänkande aldrig innefatta alla aspekter av det som kallas "självet". Stora delar av vårt "själv" är inte tillgängligt för vårt medvetande, men utgör lika fullt och fast en del av "självet". (Blanck & Blanck 1987)

Dessa begränsningar till trots så har individen en bild av sig själv. Termen självbild brukar användas just för att beskriva hur individen ser eller uppfattar sig själva. I denna bild ingår upplevelser ur det förflutna som ger individen en grundinställning och anger vilka förväntningar som han/hon har på hur andra kommer att bemöta och reagera på honom/henne. Men självbilden innefattar också nuet. Detta innebär att aktuella livsomständigheter bidrar till att påverka självbilden, som ett resultat av individens samspel med andra.

11.2 Självbildens betydelse

Självbilden börjar byggas upp från första ögonblicket i livet. Barnets första relation - vanligtvis till modern - spelar här en avgörande roll. Hur barnets fysiska och emotionella behov blir bemötta skapar detta erfarenheter för barnet, som kommer att ha avgörande betydelse i utformningen av självbilden. Under hela uppväxten är det oerhört viktigt att barnet bemöts med känslomässig omsorg som präglas av värme och närhet i kombination med tålamod och kärleksfull bekräftelse på det egna värdet. Barnet måste bli uppskattat

och omtyckt för att det är den person det är och inte för något annat. Föräldrar som har detta förhållningssätt gör sina barn mycket gott och lägger en god grund för den fortsatta livsutvecklingen.

Om barnet däremot får uppleva för mycket och för starka frustrationer genom att behov inte tillfredställs riskerar de negativa upplevelserna och reaktionerna ta överhand. Det finns under dessa förhållanden stor fara för att barnet bygger upp en inre värld som baseras på de negativa bekräftelser omgivningen gett och att det hos barnet grundläggs en inre kärna av negativ självuppfattning. Denna negativa "inre kärna" kommer sedan att följa individen genom livet och bli märkbar inte minst i relation till andra människor, i form av ett ständigt tvivel på det egna värdet.

I vid eller ytlig mening är självbilden inte statisk, utan den påverkas ständigt i samspelet med omgivningen. Men den inre - tidigt grundlagda kärnan av självkänsla och värde - påverkas och förändras inte lika lätt. Den finns alltid närvarande i djupet av människors inre och gör sig ständigt påmind i mötet med andra människor. Är självbilden huvudsakligen positiv märks detta i ett gott självföroende och en inre harmoni som blir till fördel för människans livsupplevelser. Om självbilden däremot är övervägande negativ kommer detta till uttryck bl a i dåligt eller bristande självförtroende och blir till en belastning för individen.

Det är viktigt för människans psykiska välbefinnande, att det finns balans i självbilden. En övervägande negativ självuppfattning hos individen gör det mycket svårare för honom att möta motgångar och ifrågasättande som finns i vardagslivet.

Det är betydligt lättare för var och en att möta egna fel och brister om självkänslan "står högt i kurs". (Theophilakis 1980,1981)

Behovet hos människan att få positiv självbekräftelse upphör aldrig i livet. Alla har vi ett behov av att få känna och uppleva, att vi är och gör något som har betydelse och värde för andra. Det är viktigt att vi får erkännande från omgivningen för detta. Vår självbild behöver få direkt positiv bekräftelse genom stöd och uppmuntran av familj, släkt och vänner och genom det arbetet vi utför. Men vi behöver också mer indirekt bekräftelse genom att leva i ett meningsfullt sammanhang med omgivningen.

Vår självbild är ständigt utsatt för påverkan, ofta genom att den i ett eller annat avseende är hotad. Till vardags får varje människa mycket varierande "mängd" positiv bekräftelse från omgivningen. Ju fler meningsfulla sammanhang vi befinner oss i desto större är möjligheten för oss att få detta. Vi har dessutom olika "mängd" sparad positiv självkänsla - i den inre kärnan av vår personlighet - att använda oss av vid motgångar. Summan av dessa båda omständigheter avgör hur vi kommer att klara att möta olika situationer. Människor med gott mått i båda avseendena kommer troligtvis att övervinna svårigheterna utan större besvär. Men för människor med för lite positiv självbekräftelse i ett eller båda avseendena, är risken stor att han/hon kommer att förlora förankring i sig själv när hoten mot självkänslan blir för stor. Risken finns då att människor tappar fotfästet i tillvaron.

Den dominerande känslan hos människor vid dessa tillfällen kommer sannolikt att vara otillräcklighet och bristande egenvärde. En människa i en sådan situation säger förebrående

till sig själv: "Jag är ingenting och det kan inte tänkas att jag gör något som är bra och som kan erkännas av andra".

(Theophilakis 1980) Det är m a o en människa som saknar självförtroende och som har en mycket negativ bild av sig själv. Under dessa förhållande fungerar alla människor långt under sin förmåga. Det är viktigt för varje människa i liknande situationer att relativt snart uppnå jämvikt eller harmoni i självuppfattningen, antingen genom den "inre positiva kärnan" eller genom omgivningens feed-back eller genom båda. Annars riskeras tillståndet att permanentas och i stället kommer den negativa självbilden ständigt att genereras i olika livssammanhang.

11.3 Självbilden och socialbidraget

Förmågan att kunna försörja sig själv utgör ett viktigt kriterium på vuxenhet i vårt samhälle. Att tjäna sina egna pengar och sköta sin ekonomi värderas högt ur samhällsmoraliska aspekter. Det ger också - vilket kanske är viktigast - människan möjligheter att leva ett tryggt och relativt självständigt liv i ekonomiskt avseende. Men även ur mer känslomässiga eller psykologiska aspekter spelar den egna försörjningsförmågan stor roll. Något förenklat kan man säga att det har en gynnsam inverkan på människans självbild om hon klarar av detta. Man märker detta särskilt tydligt när möjligheterna till försörjning blir hotade för människor. Sambandet mellan arbete och personligt värde blir då ofta mycket framträdande. Arbetslöshetens gissel är välbekant för många människor. De många olika psykiska följdreaktionerna i samband med arbetslöshet understryker arbetets betydelse för individen i psykologiskt hänseende. Människor blir efter ganska kort tid av arbetslöshet - forskning pekar mot att det inträffar redan efter tre månaders arbetslöshet -

känslomässigt instabila. Detta yttrar sig ofta i depressiva reaktioner och påtaglig förlust av självkänslan. Även en relativt kortvarig arbetslöshet kan skapa varaktiga psykiska problem, som sedan allvarligt försvårar individens förmåga att återgå till arbetslivet när möjligheten väl uppstår. (Ovesen 1978, Olsen 1985)

Situationen är ännu mer besvärande för de människor som aldrig riktigt lyckas etablera sig på arbetsmarknaden. Vi har t ex i vårt land en mycket stor grupp ungdomar, som drabbades av en oerhört kärv arbetsmarknad när de var på väg att försöka få fotfäste i arbetslivet. De flesta hänvisades istället till olika mer eller mindre varaktiga arbetsmarknadsåtgärder, som i förening med socialbidrag skulle hjälpa dem att klara sin försörjning. Samhällets budskap till dessa ungdomar blev tveklöst: vi behöver dig inte! Ett budskap som troligtvis varje ofrivilligt arbetslös människa uppfattar och som sätter djupa och smärtsamma spår i deras självbild.

Många av dessa ungdomar, som aldrig fick tillträde till arbetsmarknaden, lever idag som vuxna mellan 22-30 år med socialbidrag som ständig försörjningskälla. Och vad värre är, de lever utan någon större tro på sig själv och på förmågan att förändra sin livssituationen. De tror som regel att de inte duger i samhället för det är vad vuxenvärlden en gång förmedlat till dem. Detta innebär att möjligheterna till förändringar av deras livssituationer försvårats, trots en "tillgängligare" och förbättrad arbetsmarknad. Ungdomarnas knäckta självkänslan blir i dessa sammanhang av avgörande betydelse. Ingen människa som förlorat tilltron till sig själv och därmed fotfästet i tillvaron återfår balansen i

livet enbart för att det råkar finnas arbete igen på g a förbättrade ekonomiska konjukturer.

Människor bryts ofta gradvis ner - även om denna process kan gå snabbt för många - när de inte klarar av att förtjäna sitt eget uppehälle. Socialbidraget finns vanligtvis med som en del i denna nedbrytande process, och ofta på verksamt sätt. De utsatta människornas förmåga till självständighet i både ekonomiskt och psykologiskt avseende går ofta helt förlorad under dessa omständigheter. Detta är något som strider mot de intentioner som uttrycks i socialtjänstlagen.

Enbart det faktum att en människa beslutar att ansöka om socialbidrag, kan få en avgörande betydelse. Livssituationen blir vid sådana tillfällen konkret och det blir omöjligt att undvika att inse den svåra situation man befinner sig i. Omständigheterna kring att ansöka om socialbidrag är sådana att alla människor som gör det blir påmind om det eländiga i sina livsvillkor.

11.3.1 En ung man böjer sig

Socialbidraget fick en sådan chockartad innebörd för Håkan. Han var endast 19 år när han ansökte vid första tillfället. När vi intervjuade honom hade tre år gått sedan den händelsen. Håkan hade, efter grundskolan - där framför allt högstadiet gick dåligt med mycket skolk - lyckats få en del arbeten. Men arbetena var kortvariga och dessutom slutade Håkan ofta innan arbetsperioderna gick ut. De vanligaste orsakerna till detta var olika former av allergier som han utvecklade på arbetsplatserna. Håkan bodde hemma hos föräldrarna vid denna tidpunkt och han minns hur svårt det

var att vända sig till socialbyrån. I det längsta försökte han undvika det.

"Jag blev arbetslös och fick KAS. Det var omöjligt att klara sig på. Dessutom tog det slut. Jag levde på mina föräldrar, eftersom jag bodde hemma. Jag kommer ihåg hur jag fick springa till mor och far och låna pengar. Det känns ju, att de skulle behöva försörja en 19-åring. Jag har alltid varit sådan att till det sociala skulle jag aldrig få för mig att gå. Därför levde jag ganska länge på mina föräldrar. Men det var jobbigt att höra pikarna hela tiden, att det var på tiden att man skaffade sig ett jobb. Jag sökte jobb hela tiden. Min syster sa till mig att gå till det sociala och försöka få hjälp. Jag berättade för min mor att jag tänkte gå dit. Det tyckte hon inte om. Hon sa att det var att nedvärdera sig själv och att det skulle hon aldrig gjort. Min far sa väl ingenting, men man såg på honom att han inte tyckte om det. Men jag hade inget val. Det dröjde rätt länge innan jag gick dit ner till socialbyrån. Jag gick månader utan pengar emellanåt. Till slut tog jag mod till mig och gick dit. Man skäms och det känns som om man lever på andra. Men jag såg ingen annan utväg."

I en eller annan form mötte vi denna konflikt hos alla människor vi intervjuade. De hade ofta i det längsta försökt finna andra utvägar i stället för att vända sig till socialbyrån. Motviljan gentemot socialbyrån som ett alternativ har uppenbarligen djupa rötter i människors sinnen. (Stenberg, Svanström, Åhs 1989) Man tvingas genom ett beslut att gå dit till ett "skamligt medgivande" om sin oförmåga att klara sig själv. För det finns starka känslor av skam och skuld kopplat till socialbidraget. (Mayer & Timms 1980)

11.3.2. Känslor av skam och skuld

Skamkänslor är något som brukar framträda när det uppstår en spänning mellan den upplevda självbilden och idealet för hur denna bild borde se ut. Skuldkänslor tillskriver vi däremot individen när hon gjort något som klart passerar gränsen för vad hon själv eller andra finner acceptabelt.

Samtliga intervjuade berättade hur de kunde känna en oklar blandning av dessa känslor i förhållande till sitt behov av socialbidrag. Tydligast framträdde dock de mycket starka känslorna av skam över att behöva gå till socialbyrån och begära hjälp. Dessa fanns hos dem alla, oavsett ålder eller kön. Det var dessutom känslor som de inte befriades ifrån efter första besöket på socialbyrån. Man får som socialbidragstagare leva med dessa blandade känslor, och framför allt med skammen.

Skillnad mellan hur det borde vara - man borde klara av att försörja sig själv - och hur det faktiskt var för intervjupersonerna, utgjorde grogrunden för deras skamkänslor. De tyckte genomgående att det kändes mycket skamfullt att, som flera sade, "ligga samhället till last". Socialbyrån är "det sista ställe man går till" som flera uttryckte det.

Många av de intervjuade tyckte att känslorna och upplevelserna kring att få socialbidrag överensstämde med hur de föreställde sig att det skulle vara att tigga. Man använde också ofta ord som "tiggeri" och "fattighjälp" när man skulle beskriva socialbidraget. 56-åriga Elsa var en av dem som var mycket tydlig i detta avseende.

"Jag tycker det är förfärligt att en människa, som inte klarar sig själv, måste ligga på knä för att få lite att klara sig på. Så verkar det på mig. Man skall tigga för att få det."

Det är svårt för människor att uppleva socialbidraget som en rättighet när hjälpen i sig själv väcker så starka negativa känslor. Det fanns hos alla dessa långvariga socialbidragstagare vi intervjuade en kunskap om att socialbidraget faktiskt är en social rättighet. Men ingen av dem upplevde att det kändes som en rättighet när man tog emot det. Att få pengar utan att i gengäld ha gjort något i utbyte för dem är mycket utmanande för människors självkänsla.

Sven uttryckte detta mycket klart under intervjun. Under mer än 30 år av sitt liv arbetade han som sjöman. Men en efterhand snabbt krympande arbetsmarknad på sjön gjorde det omöjligt för honom att arbeta vidare i sitt gamla yrke. Trots otaliga försök hade Sven ännu inte lyckats skaffa sig något arbete i land. Han har varit arbetslös i över två år i sträck då vi intervjuade honom. Livet efter sjömanstiden har definitivt inte blivit vad Sven hade tänkt sig. Känslan av att redan som 51-åring vara överflödig på arbetsmarkanden gjorde honom märkbart nedstämd under samtalet. Sven har under hela sin arbetslöshet sökt kontakt med arbetsförmedlingen, utan att han tycker han fått något gensvar av dem. Den besvikelse han har gentemot arbetsförmedlingen går inte att ta miste på. Den enda lösning han ser på sin situation är arbete. Han tvivlar dock starkt på att arbetsförmedlingen kommer att hjälpa honom. De levnadsförhållande Sven har som socialbidragstagare upplever han som mycket pressande.

Behovet att ha kontakt med socialbyrån upplever han som besvärande.

"Jag kände mig som en stor skit första gången jag gick dit. Jag var inte van vid sånt. Jag har jobbat hela mitt liv och tjänat mina pengar. Har aldrig legat någon till last. Jag har skött mig själv. När man då skall gå till sådana instanser ... Jag trodde aldrig jag skulle behöva det. Men man skall aldrig säga aldrig. Det känns inte bra att behöva ta emot pengar och inte kunna göra någonting. Men det är tvunget om jag skall kunna existera. Sedan resonerar jag som så, det är dumt att säga det, men de pengar som de betalar ut, även om jag fått mycket, de har jag betalt tidigare ... jag har en underlig känsla, jag är inte van att gå så här. Jag är van att klara mig själv. Därför känns det lite penibelt att gå och lösa ut pengarna. Man har liksom inte gjort skäl för dem."

11.3.3 Gåva utan gengåva

Socialbidraget är en ekonomisk hjälpform som både är en gåva och därmed tillhör fältet av gåvor - gengåvor (reciprocitet) och en omfördelning av pengar som har att göra med rättigheter (redistribution). Sven uttrycker också detta i det han säger, även om han nästan inte vågar tala om redistributionen - "det är dumt att säga det". Det visar också på den allmänna uppfattningen av socialbidraget bland människor. Det betraktas som en gåva, utan ömsesidighet mellan givare och mottagare. Detta understryks dessutom ofta för människor i den vardagliga hanteringen av transaktionerna på socialbyrån. Vid dessa tillfällen uppfattar klienterna tydligt att de befinner sig i situationer som kan liknas vid gåvoutdelning. Under vissa omständigheter kan detta gå så långt att

klienterna nästan får uppfattningen att socialsekreterarna vill göra gällande att de tar pengarna ur egen börs.

Socialbidragets karaktär skapar svårigheter mellan givare och mottagare. Att vara i en situation där man får gåvor utan att kunna ge någon gengåva frammanar underlägsenhetskänslor, som gör att hjälpen kan blir ytterst förödmjukande. (Sunesson 1983,1987b)

Intervjuen med Berit ger tydliga exempel på hur klienter kan uppleva att de är i underläge och hur mottagandet av socialbidraget kan bli kränkande och upplevas som att bli "satt på plats"

Efter ett 11-årigt äktenskap och ett mångårigt samboförhållande är Berit sedan mer än sex år tillbaka ensamstående med sina tre barn. Hon har blivit 44 år och de två äldsta barnen är i slutet av sina tonårsperioder. Berit har sedan mer än 20 år tillbaka varit hemmafru och tagit hand om sina barn. Detta har gjort att hon varit helt beroende av männens inkomster för sin försörjning. I samband med separationerna från dem har Berit varit hänvisad till socialbyrån för att få ekonomisk hjälp. Efter den senaste separationen - för ungefär sex år sedan - har Berit oavbrutet haft socialbidrag. Hon har sökt arbete men inte fått något, samtidigt har hon också hela tiden varit mycket rädd och osäker inför möjligheten att komma ut på arbetsmarknaden igen. De erfarenheter hon har av att arbeta ligger långt tillbaka i tiden. Berit tycker, att det har hänt alltför mycket på arbetsmarknaden sedan dess, som gör att hon inte räcker till att ta en plats där. Det finns en stark otillfredställelse och en inre konflikt

hos henne som har med detta att göra. Det märks mycket tydligt, inte minst genom de svåra psykosomatiska besvär hon har.

Berits ambivalens inför sig själv och sin livssituation spelar också en viktig roll i kontakten med socialbyrån. Det finns en stark benägenhet hos Berit att tolka det som händer i förhållande till socialsekreterarna som riktat mot hennes värde som människa. Det är svårt att skilja ut vad som är faktiska kränkningar av hennes person och vad som är feltolkningar av situationen från Berits sida. Oavsett vilket är resultatet det samma för henne.

Socialbyrån har inte alltid inneburit en negativ kontakt för Berit. Vid den första skilsmässan upplevde hon att hon fick förståelse och stöd av socialsekreterarna. De var både vänliga och trevliga och Berit tyckte hon fick deras sympati. Men detta tycker hon har förändrats mycket, framför allt i samband med den andra separationen. Vi kommer in i intervjun med henne när denna förändring berörs.

I: "Du menar att det har förändrats på socialbyrån?"

B: "Ja, usch ja. Deras sätt har förändrats, som jag upplever det. Jag har ju varit där några gånger. Jag får hemskickat mina pengar nu. Men innan när jag gick dit var det ett helvete. ... Man såg de där fina damerna springa fram och tillbaka med sina kaffekoppar och verka väldigt upptagna. Upptagna av att inte göra någonting alltså. Mycket, mycket den attityden. De kom och kallade in en på ett mycket kallt sätt, som jag upplevde det. Jag har lite svårt för att förklara mig ... jag vet i fanken vad jag skall säga... De har sin utbildning och tycker "vad

jag är bra". Okey ... det hade jag också varit stolt över. Men de har den attityden, att de ser ner på folket. De kanske inte gör det innerst inne, men vi får en känsla av det. Vi som går där.

Dessa "brudar" mellan 20-35, som är assistenter där. De borde gå på en kurs och lära sig sympati och medmänsklig-het. Dessa människor som går där (på socialbyrån) har ett helvete för att klara sig. De skall ta allt mod till sig för att gå dit och så möta dessa "fina och intelligenta damer". Nu menar jag inte att jag tänker mig dem som så, men jag kan tänka mig att andra gör det. Jag tar dem inte för mer än vad jag är. Men man känner ändå det där "att jag är bättre än du". För den känslan vill de överföra på mig eller på oss som går där. Det känner jag....Du skall veta en sak alltså, att det är inte det de säger, utan det är tonen de använder, som psykar folk... att vi känner oss små, ja ... nedvärderade. Man skall veta sin plats. Om du får pengar så är det nästan något speciellt, men du är inte värd det. ... Jag har en känsla av att om jag kom dit där och såg hemsk ut och håret hängde och jag grät, så hade jag fått en hundring extra. Men jag är mig själv och de får ta mig som jag är.... Jag vet inte vad det är alltså ... det är precis som om det är deras egen lön de tar pengarna ifrån. ... så upplever jag det."

Det uppstår lätt situationer på socialbyrån där människor tolkar socialsekreterarnas agerande som att dessa ger sken av att de i något avseende personligen bidrog med pengarna som utbetalades. Det är troligt att det framför allt är i situationer när socialsekreterarna inte har undvikigt att moralisera över klienternas beteende. Under dessa omstän-

digheter förstärks det ensidiga gåvoperspektivet och alla möjligheter försvinner för klienter att uppleva socialbidraget som en rättighet. Den ekonomiska hjälpen blir vid dessa tillfällen ett uttryck för makt, som på ett mycket tydligt sätt markerar klienternas underläge, inte bara i förhållande till socialsekreterarna, utan i lika hög grad till övriga människor i samhället.

11.3.4 Känslan av maktlöshet

Att söka socialbidrag innebär för de flesta en obehaglig känsla av att vara utlämnad till andra människors "barmhärtighet" och godtycke. Den kontroll som man trots allt tycker sig ha över sin livsutveckling blir kraftigt inskränkt, när man inte längre kan upprätthålla ett ekonomiskt oberoende. Man blir tvungen att underkasta sig villkor och kontroller för att få hjälpen, och detta skapar känslor av ofrihet och av att vara styrd av andra.

Anna har nästan, som hon själva säger, halva sitt 22-åriga liv haft någon form av kontakt med de sociala myndigheterna. Hela tillvaron tycker hon har styrts från socialbyrån och ännu påtagligare tycker hon detta har blivit sedan hon blev ensamstående mamma.

"Socialsekreterarna är som några förmyndare på en hela tiden. Det är en press att få pengar därifrån. Man skall redovisa var pengarna har tagit vägen. Skulle man då få något lite extra någonstans ifrån någon gång, så drar de av det från socialbidraget. Man får aldrig några extra pengar på det visset."

Det som Anna tar upp i sitt uttalande om kontroll och övervakning är något som de flesta människor tycker är svårt att acceptera och leva med. Man är som regel väl införstådd med att en viss form av kontroll behövs och det reagerar man sällan emot. Men det är när man märker att varje litet extra tillskott leder till minskning i motsvarande grad av socialbidraget, som känslan av maktlöshet kommer fram. Livsomständigheterna blir inte bättre fast man får något extra via t ex skattepengar. Man kan inte som arbetande människor glädja sig åt ett överskott eftersom man trots att man någon gång får en extra slant alltid hamnar på status quo. Dessutom upplever man det som ett djupt intrång i livsvillkoren från socialsekreterarnas sida.

Alternativet för socialbidragstagarna är att ljuga eller undanhålla uppgifterna om den extra inkomsten. Då kanske man lyckas behålla sitt överskott, men det sker ofta på bekostnad av ett dåligt samvete och skuldkänslor. Även detta upplevs lätt som skapat av socialsekreterarna. På så sätt tillskrivs socialsekreterarna större roller än vad de själva troligen är medvetna om. Människor blir genom socialbidraget insnärjda i förhållanden, som innebär att tjänstemän regelbundet talar om vad de får och inte får göra med sina pengar och därmed delvis med sitt liv.

"Min socialsekreterare menar att man måste ställa krav på de som får pengar. Det tycker jag är okey, men det gör man ju redan. Man skall skicka in sina uppgifter och söka arbete. Men de krav hon ställde för att man skulle få pengar var precis som man var omyndigförklarad. De vill styra oss som får pengar. Vi skall göra som de tycker för att få pengar.

Det tycker jag är precis som om man inte är värd någonting som människa."

Det är åter 22-åriga Anna som talar och uttrycker sin irritation. Hon reagerar starkt, precis som många av de andra klienterna, mot den maktlöshet som hon tycker hjälpsituationen innebär för henne. Det är socialsekreterarna som har kontroll över medlen d v s pengarna och därmed har de makten i relation till klienterna, bl.a. via normen för socialbidraget. Med normen som "sköld" kan socialsekreterarna skydda sig mot reaktioner från klienterna. Eller för att uttrycka det med Berits ord:

"Vi har våra normer... normer, vilket jäkla ord. När socialsekreterarna inte vet vad de skall säga, så säger de någonting med normer. Att det ryms inom deras jäkla normer eller att det inte gör det."

De normer som finns för socialbidraget känner alla de långvariga socialbidragstagarna till, på så sätt att de flesta antar att normerna är det samma som den summa pengar man får från socialbyrån varje månad. Hur stor den är har man mycket klart för sig och man vet också vad den förväntas räckta till.

Vad som däremot ingen av de intervjuade hade kunskap om var hur man räknade fram den summa pengar de var beroende av varje månad. Ett flertal hade därför också tankar och fantasier om att de fick för lite pengar, att de egentligen var berättigade till mer än vad de fick. Men ingen av dem kunde kontrollera det riktiga eller oriktiga i det belopp de fick. De som hade gjort egna försök att beräkna sitt socialbidrag hade misslyckats och tyckte det var omöjligt.

Det främsta skälet till detta ansåg man vara det godtycke som tycktes finnas i socialsekreterarnas sätt att göra beräkningarna. Uträkningarna varierade mellan olika socialsekreterare, vilket människor tyckte var obegripligt.

Det faktum att klienter inte förstår hur socialbidraget beräknas bidrog i hög grad till att förstärka känslorna av maktlöshet hos dem. Om man inte förstår ett så viktigt förhållande, som hur de pengar man lever av beräknas, hamnar man ofelbart i en situation där man måste uppleva sig utlämnad till godtycke och barmhärtighet.

Det ligger också nära tillhands att anklaga sig själv för denna oförmågan eller brist. Som regel får människor någon form av information på socialbyrån om grunderna för socialbidraget, men det verkade helt klart, med tanke på att ingen kunde redogöra för den, att informationen inte når fram. Det skapas inga förutsättningar som ger människor en rimlig möjlighet att förstå vad besluten om deras socialbidrag grundas på. Denna okunskap ökar känslan av underläge i förhållande till socialsekreterarna. Det går knappast för människor att på saklig grund ifrågasätta de beräkningar socialsekreterarna gör, om de inte känner till förutsättningarna. De får i så fall reagera på intuition. Risken för att klienten då hamnar i en situation där han kommer att framstå som både dum och okunnig är mycket stor. Det är ju förståeligt att människor i sådana sammanhang inte sticker fram hakan, utan agerar försiktigt även om det inte känns rätt alla gånger. Detta förhållande skapar en rik grogrund för fantasier om orättvisor och ger "näring" åt klienternas bilder av sig själv som inget värda.

12. MÄNNISKOR OCH SOCIALBYRÅN

När människor i svårigheter väljer att vända sig till socialbyrån innebär detta nästan alltid att de kommer att möta en ensam socialsekreterare. Vad som händer i detta möte kan som regel få avgörande betydelse för den hjälpsökandes fortsatta handlande. Möten av det här slaget mellan socialsekreterare och klienter kan sägas utgöra den väsentligaste verksamheten på socialbyrån. Samtidigt är det kanske den mest svårfångade aktiviteten av alla. Detta beror till stor del på att det finns en självständighet i socialsekreterarens arbetssituation och i deras handlande som gör att insynen blir begränsad och därmed också kunskapen om vad som inträffar.

Den sociala forskningen har dock genom olika studier försökt skingra den mystik som finns i dessa möten mellan socialsekreterare och klienter. (Marklund et al. 1984, Ranger 1986, Hyden 1988)

Vi skall i detta kapitel bidra på vårt sätt genom att beskriva och diskutera mötet utifrån klienternas erfarenheter. När vi lyssnade på de människor vi intervjuade framgick det tydligt att de oberoende av varandra beskrev ett flertal likartade upplevelser. Dessa var dessutom av den karaktären att de hade stort inflytande på människornas livssituation. Vi skall därför i detta avsnitt av rapporten belysa dessa erfarenheter och samtidigt visa på hur dessa upplevelser påverkar människornas självbild. Men först några synpunkter på mötesplatsen - socialbyrån.

12.1 En socialbyrå - vad är det?

Man kan utgå från ett flertal olika infallsvinklar när man skall beskriva vad en socialbyrå är. Oavsett hur man väljer att gå till väga upptäcker man ganska snart att denna "företeelse" inte låter sig fångas i någon enkel och odiskutabel beskrivning. Det finns "ett inre liv" hos socialbyrån, som är mycket svår fångat och därmed också svårt att förstå. (Sunesson 1980, 1985, Larsson & Moren 1988)

Även om det är högst sannolikt att den inre dynamiken varierar mellan olika socialbyråer, verkar det finnas många drag som är gemensamma i denna typ av organisation oavsett var de har sin verksamhet. Vårt forskningsprojekt har bedrivits inom ett socialdistrikt med en socialbyrå av mycket typisk storstadskaraktär. Det har dock funnits omständigheter som varit speciella för verksamheten. När det gäller socialbidrag har situationen i Malmö varit olik andra storstadsregioner i landet. Malmö har under en följd av år haft en mycket hög andel socialbidragstagare, vilket medfört att arbetsbelastningen på samtliga socialbyråer i kommunen varit extremt hög. (Salonen 1988) Detta har bl a gjort att brister och svagheter i socialbyråorganisationen blivit tydliga. Ur dessa ohållbara arbetsförhållanden har mycket av intresset för omorganisering och försök till nyorientering av det sociala arbetet kommit. (Meeuwisse 1988)

Socialbyrån ingår som en del i den totala socialtjänsten. Denna organisation är byråkratisk i detta ords egentliga mening. Detta innebär en politiskt kontrollerad organisation som är centraliserad med enhetlig och laggrundad verksamhet. Tjänstemännen i organisationen har fast lön och saknar privatintresse i verksamheten. (Sunesson 1985) Socialtjåns-

tens byråkratiska organisation syftar - enligt Hasenfeld (1983) - till att försäkra staten om att välfärden fördelas på ett rättvist sätt, vilket för de allra fattigaste innebär en möjlighet att få socialbidrag. Men för att få tillgång till välfärden krävs att människor visar upp och tydliggör sina behov offentligt.

"Fördelen med det offentligas byråkratisering är att tillgången till välfärden inte längre styrs av tillhörighet till vissa sociala grupper. Tillgången till resurserna får man genom att göra sina behov och problem offentliga. Det krävs av den enskilde att han skall exponera sina behov för offentlig granskning och kontroll. Genom att individer vänder sig till människobehandlande organisationer så ökar de samtidigt sitt beroende av dem. Organisationen får därigenom avsevärd makt att påverka deras liv. Människors minskade makt i förhållande till de människobehandlande organisationerna är ett fundamentalt drag i välfärdsstatens uppbyggnad." (Levin 1988)

Ur ett organisationsteoretiskt perspektiv hör socialtjänstens verksamheter till de "människobehandlande organisationerna" - "human service organizations". Det finns några speciella kännetecken hos dessa organisationer i vilka "människor arbetar med människor" (Hasenfeld 1983)

1. Det "råmaterial" som man arbetar med i de människobehandlande organisationerna är människor. Det innebär att det finns självständiga individer och moraliska värden att ta hänsyn till i verksamheten. Insatser och åtgärder måste därför vara möjliga att rättfärdiga och främst utvecklas i samförstånd med den som berörs.

2. Målen i denna typ av organisation är vaga, mångtydiga och problematiska. Ofta finns en enighet på en abstrakt nivå kring målen i verksamheten. Detta garanterar dock inte att den praktiska verkställigheten av dem bibehåller den ursprungliga enigheten, eftersom normativa val görs i organisationen när målen skall omsättas i praktisk verklighet. Motstridiga värden och normer från makthavare och intressegrupper kommer att påverka och styra valen på olika sätt.

3. De människobehandlande organisationerna är i mycket hög grad beroende av omgivningen - särskilt kommuner och stat - för sin överlevnad. Samtidigt finns det många intressegrupper, som försöker uppnå sina syften och mål via dessa organisationer. Detta gör att de människobehandlande organisationerna är känsliga för omgivningen och lätt påverkas av den.

4. Verksamheten inom de människobehandlande organisationerna bedrivs med teknologier av mycket oförutsägbart slag när det gäller måluppfyllelse. Dessutom är kunskapen om hur människor fungerar och vad som förändrar dem bristfällig och mycket osäker.

5. Relationer mellan personal och klienter utgör den centrala aktiviteten i människobehandlande organisationer. Kvaliten i dessa relationer avgör vad som händer med klienter i organisationen. Det är mycket svårt för organisationen att kontrollera denna kvalite, eftersom den i så stor utstäckning påverkas av personliga egenskaper hos både personal och klienter.

På t ex en socialbyrå avgör i mycket stor utsträckning kvaliteten och innehållet i relationen mellan socialsekreterare-klient organisationens framgångar eller misslyckanden i den sociala verksamheten. Socialsekreterarna har en position och roll i organisationen som kan karaktäriseras som "street-level bureaucracies". (Lipsky 1981) Det innebär att de trots relativt begränsad formell auktoritet i organisationen har stor handlingsfrihet och självständighet i samspelet med klienter. Sunesson (1985) menar att socialsekreterarna har långt mycket mer makt än vad de själva är medvetna om och vad som framgår av den formella organisationsplanen.

"Makten och kontrollen över själva arbetet ligger dock i de flesta fall på en ganska låg nivå inom organisationen, dvs hos socialarbetarna själva eller deras närmaste överordnade. I allmänhet ligger den faktiskt hos dem själva. Byråkratin är inte effektiv när det gäller att kontrollera innehållet i det arbete som görs i organisationen - socialvården - och kan heller inte direkt ingripa och påverka arbetsplatskultur, människosyn m m i det konkreta arbetet." (Sunesson 1985)

Socialbyrån bör alltså betraktas som en till formen byråkratisk organisation, men som till innehåll och verksamhet helt saknar den rationalitet som brukar förknippas med denna typ av organisation.

12.2 Socialsekreterarnas arbetsmiljö

Socialbyrån är en plats dit människor i mer eller mindre svåra livssituationer söker sig för att få hjälp. Som socialsekreterare konfronteras man därför ofta med människor vars livsvillkor i något avseende kanske borde förändras

eller se annorlunda ut. Den övervägande delen av klienter på en socialbyrå kommer dit frivilligt, åtminstone i den mening att det inte föreligger något formellt tvång om att de måste gå dit. De kommer framför allt därför att de behöver ekonomisk hjälp. På en socialbyrå överskuggar handläggningen av socialbidragsansökningar all annan verksamhet. De andra arbetsuppgifterna som t ex rådgivning och stödsamtal, strukturellt samhällsarbete, och tvångsingripanden utgör en betydligt mindre del av verksamheten.

Arbetetsformerna eller inriktningen av arbetet på en socialbyrå följer i huvudsak en princip som innebär att den hjälpsökandes situation och behov utreds och bedöms, innan socialsekreteraren eventuellt föreslår någon form av hjälpåtgärd. I det dagliga sociala arbetet finns det som regel ingen klar åtskillnad mellan de olika arbetsmomenten utredning och bedömning. De griper in i varandra på ett förbryllande och oklart sätt. Arbete på en socialbyrå karaktäriseras till mycket stor del av bristen på metod. Det sociala arbetet har istället mycket stark prägel av rutinmässighet och handläggning enligt lagarna. Socialsekreterarnas arbete blir därför i hög grad administrativt och bundet till skrivborden. Man handlägger ärenden istället för att möta klienter och sociala problem. (Sunesson 1980,1983,1985)

Det är sannolikt att denna formaliserade inriktning av det sociala arbetet delvis bottnar i ett försök att handskas med vad Marklund et al (1984) såg som det identitetslösa i det sociala arbetet. De anser att socialsekreterarnas yrkesidentitet är diffus och svag. Det finns ofta ambivalens i förhållande till vissa sidor av yrket och socialsekreterare har som regel svårt att klargöra sin yrkesroll både för sig

själv och för andra. Marklund menar att följden av detta blir att det lätt uppstår känslor av oduglighet och missnöje hos socialarbetaren både gentemot sig själv och i förhållande till yrket. Man upplever att man saknar kunskap i väsentliga avseenden när det gäller att förändra och förbättra människors livsvillkor. Det känns också svårt för socialarbetaren att visa på den direkta nyttan av insatserna eller att överhuvudtaget förklara vad det är man gör. Marklunds viktigaste påpekande är ändå att identitetslösheten i det sociala arbetet ofta leder till känslor av utbytbarhet hos socialarbetare. Man tycker sig inte vara viktig i arbetet eftersom vem som helst med lite sunt förnuft och människokunskap kan utföra det arbetet man gör.

Det finns resultat från social forskning av socialsekreterarnas arbetsmiljö, som tyder på att relationerna till klienterna upplevs som så krävande att de skapar negativa effekter på socialsekreterarna. (Göransson, Mårtensson, Sundman 1983, Stjernö 1985). I dessa forskningsrapporter framkommer bl a att socialsekreterarna känner av hög grad av stress och psykosomatiska besvär i sitt arbete. Dessutom konstaterade man att genomströmningen i yrket var mycket snabb och omfattande. Både Göransson et al och Stjernö tolkar sina resultat i förhållande till den centralaste aktiviteten på socialbyrån - klientarbetet. De menar att dessa kontakter är så oerhört kraftödande och många gånger hopplösa att det "bränner ut" socialsekreterarna.

Mot dessa tolkningar av svårigheterna i socialsekreterarnas arbetsmiljö har Larsson och Morén (1988) reagerat i en nyligen publicerad doktorsavhandling i socialt arbete. De ifrågasätter dessa forskares val av frågeställningar och

utgångspunkter. Frågar man socialsekreterarna om arbetsförhållanden som är knutna till "eländesterritoriet" d v s tidsbrist, ärendebelastning, psykosomatiska besvär e t c, så får man svar som i stort bekräftar detta. Men att därifrån dra slutsatser om att det beror på klientarbetet menar Larsson och Moren är felaktigt.

Själva anlägger de ett organisationsperspektiv i sin forskning. De anser att det inte främst är arbetsuppgifternas karaktär som ger negativa effekter på socialsekreterarna. Istället menar de att det är avsaknaden av reella organisatoriska förutsättningar för att göra ett bra socialt arbete som skapar den dåliga arbetsmiljön på socialbyråer. Problemet är inte kopplat till antalet kontakter socialsekreterare har med människor i svåra livssituationer, anser de, utan har sin grund i avsaknaden av riktigt genuina kontakter mellan socialsekreterare och klient.

Oavsett vilka utgångspunkter forskarna haft för sina tolkningar av data, så tycks resultaten visa på att arbetsmiljön inte är bra för socialsekreterare. Det finns för många omständigheter som skapar bl.a. ohälsosam stress. Under dessa bristfälliga arbetsförhållande skall socialsekreterarna möta ofta mycket sårbara, hjälpsökande människor vars enda alternativ är att hoppas på att socialbyrån kan erbjuda hjälp.

12.3 Människors svåra val - socialbyrån

Människors relation till socialbyrån börjar, som vi tidigare visat, långt innan den dag själva besöket skall äga rum. Ofta är det genom känslomässig vanda och många övervägande som beslutet pressas fram att man skall kontakta socialbyrån för att få hjälp. Det är m a o en handling som "sitter långt

inne" hos de flesta människor. (Svarc 1956, Mayer & Timms 1980)

Vad är det då som trots allt får en del människor att övervinna detta till synes djupt liggande motstånd?

Två omständigheter bidrar i väldigt hög grad till detta och dem skall vi diskutera. Men innan dess kan vi inte undgå att ta upp två andra frågor:

Hur ser motståndet ut hos alla de människor som aldrig söker socialbidrag trots att de skulle vara berättigade till det? Vi måste fråga oss detta när vi förstår att motståndet hos dem som verkligen söker är så stort som det är.

Vad betyder det för de människor som inte kan eller vill göra anspråk på sina rättigheter därför att det sätt som de fördelas på, är för personligt utmanande för dem? (Stenberg, Svanström, Åhs 1989)

Vad är det för omständigheter som avgör att människor väljer att söka hjälp?

Först och främst beror det på att det finns brist på andra möjliga alternativ för dessa människor. De har helt enkelt ingen annan att vända sig till. Erik, 61 år, beskriver hur det var för hans del.

"Det var så att jag hade lite sparade pengar. Jag sålde bilen och levde ett tag på de sparade pengarna. Jag nyttjade allt, tills jag inte hade mer att ta av. Då var jag helt strand-satt. Jag var tvungen att gå till socialbyrån. Det minns jag mycket väl. Det var mycket genant, något jag tyckte var fruktansvärt. Man har skött sig själv hela livet och så plötsligt står man där och måste ha hjälp. Många människor snackar om socialfall. Det var så jag kände mig."

Erik hade under sitt tidigare yrkesliv byggt upp en viss materiell buffert i sitt liv. Denna räckte trots allt inte när ryggskadan han hade förvärrades och omöjliggjorde vidare arbete. Problem med försäkringskassan kring sjukskrivningarna gjorde att Erik till sist var tvungen att vända sig till socialbyrån. Det fanns ingen annan han kunde vända sig till.

Avsaknaden av handlingsalternativ och - vilket är både en orsak till detta tillstånd och en följd av det - ett mycket bristfälligt socialt nätverk är gemensamt för dessa människor. Det finns i stort sätt inga andra lagliga vägar att skaffa pengar för dessa människor än socialbidrag, när de inte längre har möjlighet att sälja sin arbetskraft. I dessa situationer måste de lita till andras välvilja och hjälp. Men deras sociala nätverk är som regel så ofullständigt att det inte går att få någon ekonomisk hjälp därifrån. De som har kontakt med sina närmaste kan inte räkna med ekonomiskt stöd av dem, oftast beroende på att dessa själva har ekonomiska svårigheter.

Av denna anledning uttrycker många av intervjupersonerna också ett slags tacksamhet och ödmjukhet inför socialbidraget, som kontrasterar skarpt mot deras upplevelser av det.

"Det genererar mig inte att gå till socialbyrån längre. Det är jag i min fulla rätt till. Samtidigt som jag är mycket tacksam att det finns. ... Men när du går upp till socialbyrån, så går du lik förbannat upp med känslan av att du stjäl. ... För även om man inte erkänner det, så är man väldigt glad och tacksam att det finns där. Man är väldigt

glad och tacksam för det man får, även om man inte får vad man begär." (Erland, 44 år och ensamstående)

"Jag känner det så, att jag får vara tacksam att jag får till uppehälle, mat och sådär. Sedan tycker jag inte jag kan begära mer. (Kerstin, 37 år och ensamstående med tonårig son. De har levt oavbrutet på socialbidrag i 13 år)

Alla vi intervjuat har levt länge på socialbidrag. Många hade efter så lång tid svårt för att se att det skulle finnas andra möjliga överlevnadsvägar. De kunde helt enkelt inte förstå eller tänka sig hur de skulle kunna existera om det inte varit så att socialbidraget fanns.

Den andra omständigheten som bidrar till att människor övervinner motståndet mot att gå till socialbyrå beror på vad Mayer och Timms (1980) kallar "pushers". Med detta menar de att hjälpsökandet ofta underlättas eller stöds av andra personer i klienternas omgivning. Dessa personer kan vara personal inom en annan myndighet, t ex kuratorer inom sjukvården, eller någon inom familjen eller vänkretsen.

Dessa s k "pushers" hjälper till bryta ner det motstånd som finns genom att de antingen rättfärdigar handlingen och/eller delger den tveksamma positivt färgade beskrivningar av egna erfarenheter av socialbyråkontakter.

"Jag har en flicka som är rätt klipsk. Hon arbetar på bostadsförmedlingen. Det har hon gjort i många år. I och med att hon är lite klok, som man säger, så visste hon vart jag skulle vända mig. Genom henne gick det. (Elsa, 56 år och ensamstående efter skilsmässa.)

"När min kille och jag flyttade isär, plockade han med sig lite för mycket grejer. Istället lät jag en kompis flytta hem till mig. Hon hade gått på socialen innan och fått hjälp. Vi satt hemma en kväll och jag berättade rent ut hur det var och sa hur fan skall jag klara detta. Då sa hon: ring upp socialen så hjälper de dig, sa hon." (Birgitta, 19 år och sammanboende med ny kille)

Människorna i vår undersökning nämner endast personer inom familjen eller vänner som underlättat och visat vägen till socialbyrån. Det fanns alltså inga myndighetspersoner som agerade för att få dem att gå till socialbyrån, vilket var mycket vanligt i t ex i Mayer och Timms undersökning i England. Möjligtvis spelar olikheterna de båda ländernas ekonomiska hjälpsystem en viss roll för att förklara skillnaden. Däremot fann vi i ett par fall exempel på att kuratorer inom sjukvården hjälpt klienter när det uppstått svårigheter i kontakten med socialbyrån.

12.3.1 Människors fantasier om mötet

Obehagskänslorna hos människor stegras ju närmare i tiden de kommer besöksdagen på socialbyrån. Många beskrev hur rastlösa och oroliga de blir redan upp till en vecka före själva besöksdagen. De grubblar över hur de skall kunna beskriva sin situation så att de blir förstådda och trodda. Många upplevde att de hade stora svårigheter att föra fram sitt ärende. "Det är lätt att få tunghäfta när man sitter där", som någon av dem sade. För att minska osäkerheten och öka känslan av kontroll över vad som skulle inträffa i mötet med socialsekreteraren försökte en del förbereda sig på vad som skulle hända. Någon berättade hur hon hemma gick igenom vad hon trodde skulle inträffa, nästan som ett rollspel med olika

repliker. Andra klienter berättade att de skrev ner punkter som stöd för minnet, men tyvärr "glömde" de ofta lappen hemma.

Likartade oroande fantasier fanns det hos dessa människor när det gällde hur de trodde de skulle bli bemötta på socialbyrån. Tankarna om att bli avvisad eller möta ett fördömande var vanliga, liksom rädslan för att behöva lämna ut sig till en främnade människa. Deras funderingar upptogs också av hur de skulle bli behandlade av andra människor. Ett utdrag ur intervjun med Elsa kan exemplifiera detta.

I: "Hur kände du dig första gången du tog kontakt med socialbyrån?"

E: "Jag var mycket deppad. Usch ... jag visste inte hur jag skulle ta mig an saker och ting. Det var faktiskt rätt svårt att gå dit ner. Jag tyckte att människor som vänder sig till socialbyrån räknar man inte för någonting. Man skall klara sig själv. Jag har svårt att förklara hur det var. Jag tyckte inte om att be om hjälp på andra ställen. Jag vill helst klara mig själv. Men har man inget jobb eller någonting, så okey, man måste ha hjälp någonstans ifrån. ... Det var så många saker man skulle svara på. Varför man sökte hjälp, varför man inte jobbade och liknande. Det tog lite hårt. De gick lite för långt. De går för hårt på människor om hela deras tillvaro. Allt skulle man tala om, från barnsben och framåt. Jag tyckte inte det hörde till. Jag tyckte det var mycket svårt att komma till ett sådant ställe och få hjälp."

Elsa talar om inställningen till "människor som vänder sig till socialbyrån", vilket i mycket hög grad ger fantasin

"näring" hos henne. Enligt ett synsätt kan socialbidragstagarna delas in i två kategorier. Den ena består av de sk berättigade socialbidragstagarna eller de "ärliga". I denna grupp ingår människor, som utan egen skuld blivit arbetslösa eller på annat sätt förlorat sin försörjning. Dessa människor tycker man i allmänhet synd om och de anses verkligen ha det svårt. Äldre kvinnor som efter långvarigt äktenskap och mångårigt hemarbete överges av sina män kan ses som ett exempel på denna kategori. Dessa människor har ett hjälpbehov som är ställt utom all tvivel och de förtjänar därför stöd och hjälp.

Den andra kategorin - de icke-berättigade eller "oärliga" - förhåller det sig annorlunda med. De anses i ett eller annat avseende själva vara skuld till sin svåra situation. Dessa människor har i grunden en ovilja mot att arbeta och försörja sig. De betraktas m a o som lata. Dessutom handlar de så att de ständigt hamnar i ekonomiska svårigheter. Deras behov uppfattas därför som en bluff och deras agerande som oärligt. I regel förtjänar de ingen hjälp, men svårigheterna att utreda omständigheterna kring hjälpbehovet gör det omöjligt att neka dem hjälp. (Mayer & Timms 1980, Stjernö 1985)

Intressant i sammanhanget är socialbidragstagarnas egen uppfattning om detta. Mayer & Timms och Stjernös forskning visar liksom vår, att socialbidragstagarna själva genomgående upplever sig tillhöra den berättigade gruppen. Däremot tror de att andra människor - socialsekreterarna inbegripna - uppfattar dem som tillhörande den icke-berättigade gruppen. Denna paradoxala inställning tycks bl a grunda sig på en vanligt förekommande uppfattning bland socialbidragstagare,

precis som bland folk i allmänhet, att andra i samma situation är "oärliga".

Reaktionerna hos klienterna på de fantasier de hade varierade givetvis mycket. Flertalet sade sig få så omfattande sömnstörningar inför besöken att det direkt påverkade deras dygnsrytm. Det var också vanligt att man använde sömnmedicin och andra lugnande tabletter vid dessa tillfällen för att stilla sin oro.

Osäkerheten och oron beskrevs av alla som särskilt stor den dag man gick till socialbyrån. Ofta innebar detta också att de lugnade eller stärkte sig vid detta tillfälle genom att ta någon extra tablett eller kanske t o m en liten sup. Det verkade som om det var mindre smärtsamt för människor att möta situationer på socialbyrån lite "bedövad" och lugnad på detta sätt.

Under intervjuerna upprepades det ofta att dessa känslor i stort sätt aldrig upphörde att finnas och vara obehagliga, oavsett hur många gånger de varit på besök på socialbyrån. Obehagskänslorna ändrade kanske karaktär efterhand, men de fanns där alltid. Att sedan inte alla besök blev obehagliga är en annan historia, som vi får anledning att återkomma till längre fram.

12.3.2 Människor och omgivningen

Människor som får socialbidrag tycks genomgående vara mycket förtegnade gentemot sin omgivning om detta och de berättade inte gärna för bekanta att de besökt socialbyrån. Ofta var det bara de allra närmaste som visste hur det förhöll sig. Många klienter använde sig av "vita lögner" för att förklara sin situation om någon skulle fråga. I stället för att säga

som det var berättade de att de hade arbetslöshetsunderstöd eller sjukpenning. Det verkade vara ekonomiska hjälpformer som de kunde prata om utan att behöva skämmas. Dessa nödlögner gjorde också att klienterna ständigt levde med risken att omgivningen skulle "upptäcka" hur det egentligen förhöll sig. Då skulle de förutom att vara "socialfall" också framstå som lögnare. Behovet att dölja de faktiska förhållandena skapade rädsla hos människor för att bli sedda på socialbyrån av personer de kände, men som inte visste något om vilka livsvillkor de levde under. Om detta skulle inträffa skulle det upplevas som ytterst pinsamt och obehagligt. Livsvillkoren för socialbidragstagare med långtida hjälpbehov blir därför svåra: de lever som regel ett liv där de tvingas gömma undan betydelsefulla omständigheter i skamfull rädsla för vad andra skall tycka.

"Det var min mor som sa till mig, att jag fick gå till socialen. Aldrig i livet, sa jag. Jag går inte ner där. ... Det tyckte jag var jobbigt. Jag upplevde det som dödsjobbigt. Jag har aldrig behövt tigga pengar av någon innan. Varför skulle jag behöva göra det nu. ... Jag smög mig ner där efter ett tag. Jag kontrollerade så att ingen kände igen mig när jag gick dit. Jag tyckte det var ett nerköp, att behöva tigga om pengar." (Per, 35 år och ensam pappa med 9-årig son)

"Det är hemskt att gå ner till socialbyrån. Jag blev så väldigt glad, när de frågade om jag ville att de skulle skicka hem pengarna istället. Mer än gärna sa jag till dem. Man skäms för att gå till socialbyrån. Det skall du inte göra sa socialsekreteraren, för det är så många i Sverige som får socialhjälp. Men man känner sig ändå dum. Alla tittar på en när man går in där. Det är tunga steg att gå ner dit. Man

tycker att man har allas ögon i nacken när man går dit. Jag tycker det är bättre att slippa gå till socialbyrån."

(Gudrun, 38 år och ensamstående med 5-årig dotter)

Förutom allt "smygande" som många kände sig nödsakade till när de skulle gå till socialbyrån, upplevde särskilt kvinnorna ett stort obehag under den tid de måste tillbringa i väntrummet. De reagerade mot att behöva sitta bland andra klienter, en situation som de ofta upplevde som mycket besvärande.

"Där sitter en massa typer. Dessa människor, alkoholister, narkomaner och jag vet inte vad. De sitter där och sluddrar i väntrummet. Jag är rädd för att gå dit. Jag har aldrig druckit en droppe i mitt liv och jag kommer aldrig att göra det heller. Det är ett helvete och sitta där. Jag måste säga att jag förstår dessa socialsekreterare också. Det måste vara hemskt." (Berit, 44 år)

22-åriga Anna, som är ensamstående mamma till en liten pojke, upplevde alltid situationen i väntrummet som besvärande dock av andra skäl än Berit. Anna får vid dessa tillfällen fantasier om vad de andra människorna som sitter i väntrummet tänker om henne.

"Det känns jobbigt och jag blir nervös när jag är där. Det sitter sådana människor som tittar på en. Ibland har jag haft min pojke med mig, för att jag inte haft barnvakt. Det är precis som de tänker, att varför har hon skaffat barn när hon inte har inkomst."

Indirekt, som i citatet ur intervjun med Berit, framkommer en orsak till denna gemensamma känsla. I väntrummet förenas människor ofrivilligt med andra hjälpsökande och de blir därmed "medlem" i gruppen klienter, något som uppfattas som en social degradering.

12.4 Mötet på socialbyrån

Människors berättelser tyder på att de påbörjade mötet och relationen till socialsekreteraren långt innan detta i verkligheten ägde rum. Vad händer när de kommer till socialbyrån?

Vi skall i detta avsnitt beskriva vad människor ansåg sig få ut av själva mötet med socialsekreterarna.

12.4.1 Relationen socialsekreterare - klient

Våra relationer till andra människor förblir livet igenom - från födelsen till livets slut - lika viktiga för oss, som andra basala mänskliga behov. (Winnicott 1981, 1983, Igra 1985) Vi ingår ständigt i olika relationer till andra människor, utan att ägna detta särskilt många tankar. Relationer finns som något självklart i våra liv. Vi blir dock medvetna om relationernas betydelse när vi förlorar viktiga sådana eller är på väg att ingå i nya. Det senare inträffar t. ex när vi befinner oss i svåra livssituationer, som när vi inte klarar vår försörjning och måste vända oss till socialbyrån.

Den relationen som uppstår mellan socialsekreterare och klient styr till stor del utgången av det samtal de har, och därmed påverkar det den hjälp de sökande får. Människor som har ekonomiska svårigheter befinner sig i ett krisliknande tillstånd och bör bemötas utifrån dessa förutsättningar. Be-

söket på socialbyrån kan annars riskera bli en kränkande och förödmjukande upplevelse för de hjälpsökande.

Förutsättningarna för dessa möten på socialbyrån bygger inte på någon ömsesidighet och jämlikhet mellan socialsekreterare och klient. Relationen har snarare karaktären av över- och underordningsförhållande. Socialsekreteraren kontrollerar i egenskap av myndighetsperson hjälpmedlen och kan avvisa eller bejaka klientens behov och önskemål beroende på hur hon uppfattar dem. Detta gör att socialsekreteraren har ett övertag i relationen, som dessutom förstärks av att hon befinner sig i situationen till följd av ett eget val. Genom sitt yrkesval och sin utbildning har socialsekreteraren frivilligt sökt sig till mötet med klienten.

Detta kanske är självklarheter, men det är viktigt att se hur annorlunda perspektivet ter sig för den som besöker byrån. Besökaren kommer till socialbyrån i brist på andra alternativ. I mötet måste de lämna ut sig genom att berätta om sina svårigheter och behov. Detta gör att människor känner sig sårbara och blottade i förhållande till socialsekreteraren. Det innebär också att de utsätter sig för risken att få sitt handlande bedömt och sina behov avvisade och kanske ifrågasatta. Människors hjälpbehov gör också att de tvingas ge myndighetspersoner inblick i det liv de lever, vilket skapar möjligheter till kontroll och insyn.

Människor som söker socialbidrag kommer också som regel till socialbyrån och mötet med socialsekreteraren först när problemen antagit livsviktiga proportioner. Svårigheterna uppfyller då som regel helt deras tillvaro och de kan dessutom vara illa berörda av att de inte klarar av att lösa

problemen själva. Under dessa omständigheter blir givetvis socialsekreterarens bemötande mycket viktigt. Det är ju självklart.

I värsta fall kan ett olyckligt förhållningssätt från socialsekreterarna bidra till att fördjupa människors destruktiva handlande och negativa inställning till sig själv. I bästa fall kan det bana väg för en lättnad av skuldbördan människor känner och få dem att se andra möjliga handlingsalternativ.

En hjälpsökande - som dessutom ofta har stora svårigheter att uttrycka sina behov - har behov av att få möta en människa som visar att hon har en vilja att förstå svårigheterna och de känslor som är förknippade med dessa. Att inte bli förstörd utifrån sina svårigheter eller att mötas av ett moraliskt fördömande förhållningssätt kan naturligtvis bli förödmjukande.

När socialsekreterare lyssnar på besökarens beskrivning av sina problem är det inte ovanligt att de, som socialarbetare får en annan uppfattning om orsakerna till dem och också vilka de möjliga lösningarna kan vara. Men om ett annorlunda sätt att se svårigheterna på skall vinna gehör hos människor krävs att det finns en relation mellan socialsekreterare och klient. Har socialsekreteraren i mötet gett uttryck för att hon faktiskt har accepterat klientens rätt både till sin uppfattning av problemet och till sina känslor omkring detta, så har hon sannolikt kommit en bit på vägen att hjälpa den människa som kommit till henne.

När socialsekreteraren däremot inte svarar på klienternas uttryckta känslor eller inte hjälper dem uttrycka de känslor de har, tolkas detta troligen av klienterna som att social-

sekreterarens saknar intresse. I relationer - oavsett vilka - är handlingar som visar att man bryr sig om och är intresserad av andra ett tecken på att dessa människor har ett värde. De iakttagelser människor gör av sitt eget inflytande på andra påverkar i mycket stor utstäckning självbilden. Om människor märker att de inte väcker reaktioner hos andra som de möter, så måste detta upplevas som att de saknar betydelse och värde för andra människor.

Människor som däremot får en bild av sig själv som en person man kan respektera, förstå och kanske också tycka om, ökar sin självkänsla och trygghet i tillvaron. Osäkerhet om vilken inverkan man har hos andra människor förstärker däremot försvarsattityder eftersom relationen kan medför olustupplevelser. Försvarshållningar minskar människors ork och kraft att vara öppna för förändringar i sin livssituationen. Socialsekreteraren kommer under dessa förhållanden att upplevas som en motståndare, vars främsta syfte kan upplevas vara att kränka och stöta bort den hjälpsökande.

Det finns alltid - som i alla mänskliga relationer - omedvetna känslor och fantasier inom de människor som möts på socialbyrån. Dessa styr med varierande kraft relationens känslomässiga innehåll. När människor hamnar i situationer som påminner om deras tidiga relationer, väcks känslorna och behoven från denna tid till liv och detta inverkar på den aktuella situation som människan befinner sig i. Vid de tillfällen då människor reagerar på detta sätt brukar man tala om att en "överföring" har ägt rum. (Tähkä 1987)

Tendenser till överföringsreaktioner är särskilt stor när människor är deprimerade eller känner sig utlämnade och

hjälplösa. Det finns under dessa förhållande en stark dragning hos människor att regrediera d.v.s. att gå tillbaka till tidigare utvecklingsstadier, som ofta medför önsknings- och rädsla för föräldrarnas tidigare omvårdnad. Det är därför troligt att överföringskänslor finns mycket nära till hands i mötet mellan socialsekreterare och klient.

Det är en omöjlig uppgift för socialsekreterare att ständigt möta människor i svåra livssituationer utan att känslomässigt beröras av det. Oavsett hur medveten socialsekreteraren är om sig själv och sitt eget sätt att reagera, så får dessa relationer betydelse på en omedveten nivå i personligheten. Detta återspeglar sig tydligt i socialsekreterarnas agerande i förhållande till hjälpsökande människor. (Salzberger-Wittenberg 1983)

Brist på gensvar i mötet med en reserverad och försvarsinställd klient kan t. ex. utmana socialsekreterarens grundläggande vilja att hjälpa och göra gott. Omedvetet kan socialsekreteraren tolka klientens hållning som ett avvisande och bli sårad och besviken. Om dessa känslor får verka ostört riskerar hon efterhand att agera straffande och fördömande mot klienter.

När socialsekreterarens omedvetna känslor på detta sätt aktiveras och får betydelse i relationen brukar man tala om att det förekommer "motöverföringar" d v s "överföringar" av känslor från den hjälpsökande personens sida gentemot den hjälpsökande. Motöverföringskänslor inverkar på förmågan att realistiskt bedöma och förstå människors behov. Genom att inse förekomsten av denna typ av känslor - de är vanligtvis otillåtna bland socialarbetare - och genom en strävan att bli medveten om vad som väcker dem, kan socialsekreteraren få

kontroll över dessa känslor. Detta behöver människor som arbetar med människor alltid hjälp med av någon utanförstående person, som förstår dessa känslor.

12.4.2 Människors attityder i mötet

Det är ganska förståeligt - delvis utifrån vad vi hittills redovisat - att människor som söker hjälp på socialbyrån intar en reserverad och försvarsinställd hållning. På socialbyrån måste man därför alltid räkna med att detta utgör en viktig förutsättning i mötet med människor.

Klienterna försöker självklart bemästra sin osäkerhet utifrån sina speciella personliga förutsättningar. Detta gör de mer eller mindre medvetet, men på olika sätt. Det går att urskilja vissa förhållningssätten som tycks vara typiska för människor i dessa situationer.

Människor kan t. ex. uppträda mycket "tillagsinställt" på socialbyrån för att dölja sin osäkerhet. Det kan komma till uttryck genom att de aldrig säger emot eller bråkar med socialsekreterarna. De håller för det mesta med oavsett vad som sägs eller görs. Ibland kan dessa klienter betar sig nästan "underdånigt" i relationen till socialsekreteraren. Oftast säger de sig också vara "nöjda" med kontakten till socialbyrån och har inget att "klaga på" i bemötandet. Dessa klienter kan ibland tala om socialsekreterare som "min socialsekreterare" och "jag har världens bästa socialsekreterare", som om de försökte betona det oproblematiske och ofarliga i relationen.

Besökare som agerar på detta sätt är vanligtvis konflikträdna människor. De vill undvika bråk eller att vara till med besvär och de har därför svårt att hävda sina behov. De försöker genom sin försiktighet att undgå hamna i situationer

som kan väcka andras missnöje och irritation, eftersom detta skapar skuldkänslor hos dem. De kan ibland dessutom uppnå vissa sekundärvinster med sin försiktighet på socialbyrån eftersom de lätt uppskattas för att inte vara bråkiga och besvärliga.

Risk är stor att dessa människor "glöms" bort på socialbyrån. I stället kan de bli långvariga och obemärkta följetonger inom socialtjänsten. Resultatet av kontakterna avspeglar sig mest i en ständigt växande hög av papper i socialakterna. Det pris dessa människor betalar för att handskas med sin osäkerhet innebär att de inte blir sedda och inte bekräftade som de människor de är, utan blir belönade för ett beteende som innebär självutplåning.

Det finns andra förhållningssätt hos människor som kan leda till liknande resultat. De människor som intar en "låt-mig--vara-ifred"-attityden, kan hamna i samma anonymitet eller "tomma" relation till socialsekreterare. Dessa klienter försöker bagatellisera sin livssituation och förnekar alla svårigheter. De är som regel framgångsrika i detta på socialbyrån, ofta genom att på olika sätt vägra tala om sina förhållande. I de mest tydliga fallen kan det bli omöjligt för socialsekreterarna att bli riktigt klar över orsakerna till hjälpbehovet. Förhållningssättet hos dessa människor går långt utöver ett reserverat agerande för att värna om integriteten. Bakom försvarsattityden finns en märkbar rädsla och osäkerhet för vad relationen kan medföra och en grundläggande misstro till den hjälp som kan ges av myndigheter, vilket kan leda till att dessa människor inte får någon hjälp alls.

Även de människor som inte förnekar sina svårigheter, men som agerar med nästan total tystnad och passivitet i mötet med socialsekreteraren, skyddar sig mot förväntat obehag. Dessa människor är svårpratade och socialsekreterarna kan uppleva det som att de får dra orden ur dem. Genom tystnad försöker de göra sig onåbara och därmed förhoppningsvis "osårbara". Dessa människors osäkerhet får dem att passivt överlämna ansvaret för sin situation till socialsekreteraren. Detta leder som regel till att de blir missnöjda efter sina besök på socialbyrån.

Klienter som förhåller sig på detta sätt agerar efter principen, att ju mindre jag gör och säger, desto större är möjligheten att jag klarar situationen utan obehag.

De beskrivna förhållningssätten är genomgående passiva. Människor som fungerar på detta sätt riskerar alltid att deras behov bli förbisedda av socialtjänsten. Men det finns också människor som gör sig tydliga på socialbyrån genom ett aggressivt och hotfullt agerande. Dessa människors materiella behov blir som regel tillgodosedda även om det sker efter ett överdrivet och obehagligt handlande. Bakom deras krävande och hotfulla attityd finns dock en osäkerhet precis som hos de mer passiva människorna. Aggressiviteten använder dessa klienter som ett försök att upprätthålla självkänslan och människovärdet. Agerandet är ofta ett sätt de använder för att ingjuta mod i sig själv och samtidigt "skrämma" sig till ett övertag i relationen. De människor som agerar ut sin osäkerhet på detta sätt lyckas ofta skapa mycket ångest bland socialsekreterarna och en laddad stämning på socialbyrån. Möten mellan dessa klienter och socialsekreterare blir ångestfyllda kamper. Det kan vid dessa tillfällen vara svårt

för hjälparen att uppfatta människors aggressivitet som ett uttryck för hotad självkänsla och osäkerhet.

Under intervjun med Erland - som betraktas som en aggressiv och besvärlig klient på Södra socialbyrån - blir betydelsen av det hotfulla agerandets tydligt.

12.4.2.1 Erland

Erland, 44 år, är en ensamstående medelålders man, med en mycket brokig och i många stycken tragisk livshistoria. Redan tidigt under barndomsåren i Norrland kom han i kontakt med de sociala myndigheterna. Tidvis har kontakten sedan varit intensiv, men under andra perioder nästan obefintlig. Erland har mycket liten tilltro till myndighetspersoner och känner en stark misstänksamhet mot socialsekreterare. Dels är han tveksam till deras avsikter och dels känner han sig kontrollerad av dem. Varje besök på socialbyrån tycker han är ett hot mot sin svaga självkänsla. Erland har en uttalad rädsla för att förlora den lilla människovärdighet han tycker återstår. För att bibehålla självkänslan laddar Erland alltid upp inför mötet med socialsekreteraren. Han agerar därför omedelbart högljutt och krävande när han kommit in på socialbyrån. Erland berättade att han ofta redan i entrén började föra oväsen med dörrarna för att påkalla uppmärksamhet. Detta skapade samtidigt en känsla hos honom själv av att ha kontroll och övertag i situationen. Ibland resulterade Erlands agerande i så stark ångest på socialbyrån att man tillkallade polis för att avhysa honom.

E: "Socialbyrån är bra om man sitter och tiger och låter dem styra sitt liv. Men om man vill leva ett eget liv, då blir det bråk. Man är i underläge när man kommer. Och i

stället för att socialsekreterarna lyfter upp en, så sätter de till klacken. Får de sätta till klacken ... ja då har man det bra på socialbyrån. Men om man sparkar dem på benen när de kommer med klacken, då får man det besvärligt. Jag låter dem inte sätta dit klacken. De får ha sina mallar bäst fan de vill. Men de får inte sätta dem på mig. Jag går inte med på det. Då får man svårare att få det man har rätt till. Det kan man inte göra någonting åt. På en socialbyrå ställer de några fruktansvärda krav på dig. De skall veta minsta jävla små detalj om mig. De snokar i mig, tro mig. I varenda liten jävla detalj, som finns i mitt liv. Det kan de snoka i och vägrar man att svara, så ber de mig fara åt helvete och ger mig inga pengar. Så fort man är lite högljudd, säger de att man är farlig. Då ber de mig gå annars ringer de polisen. Det gör att det kan vara en helvetes utdragen process att få pengar däruppe. Det kan göra så med all rätt. Det är bara att gå annars ringer de polisen. ... Det är klart att de kan uppleva mig som aggressiv och drumlig ... det får man förstå.

I: "Varför blir du högljudd?"

E: "Det som är hemskt med socialbyrån, är att de utgår från att man ljuger. Att man stjälar och att man är helt utan hederlighet. Vad man än säger så ljuger man. Jag begär nästan aldrig något jag på förhand vet att jag inte får. Men det jag har rätt till, det begär jag inte, det kräver jag. Jag finner mig inte i allt de tror jag skall finna mig i utan vidare. Det gör jag inte. För trots att man lever på socialbidrag, så måste man leva ett liv. Det gör man inte om man lever som de vill och bara sitter och tar emot.

I: "Försöker du medvetet skrämna upp socialsekreterarna?"

E: "Nej, tvärtom. Jag blir fruktansvärt ledsen när jag ser att det blir så. Jag har träffat många socialsekreterare och av dem har jag träffat en som var mänsklig, om man säger så. ...Det är snälla vanliga människor, men de får sina order om hur de skall agera. Socialsekreterare i sig säger jag inget ont om. De betar sig som de har fått order att göra. Deras arbetsförhållanden är hemska. De har press från alla håll. De sitter där och kan inte göra ett skit. Inte vet jag var de bestämmer. Men det är inte inne hos socialsekreterarna. De får ta smällarna och skiten. De sitter där ganska hjälplösa och ofta rädda. De tycker inte jag är trevlig... de kallar mig en massa. Det finns de flickor som är rädda för mig. Men jag är inte våldsam. Även om jag skulle bli farlig, så har jag inte kraft till det. Jag skrämmer ingen. De skrämmer däremot varandra. Ett tag var det rent hemskt att gå upp till socialbyrån. Socialsekreteraren fick order av arbetsledarna hur hon skulle behandla mig. Man skrämde upp henne med mig. Man körde i henne en massa om mig och sa åt henne hur hon skulle agera. Därför kunde inte socialsekreteraren gå med på vad jag sa trots att hon visste att jag hade rätt och klart för mig. Arbetsledaren som sitter inlåst i rummet stoppade henne. Socialsekreteraren var låst och hon klarade inte situationen. Sedan på toppen av allt var hon fysiskt rädd för mig. Hon grät nästan och det var jobbigt."

Det Erland säger är ett uttryck för hur en människa kan reagera, då han upplever att hans självkänsla och värdighet är på väg att tillintetgöras. Det är svårt att möta en människa som agerar på detta sätt, utan att själv bli rädd

och försvarsinställd. För att minska de hotfulla inslagen mellan socialsekreterare och klienter är det viktigt att skapa förhållanden som gör att människor kan mötas utan att känna stark ångest och obehag. Socialbyrån tycks i detta avseende vara en olämplig mötesplats.

12.4.3 Människors bilder av möten

Människors upplevelser av kontakterna på socialbyrån färgas av ett mångfald erfarenheter och intryck. Ibland tycks dessa vara både förvirrande och motsägelsefulla. Men det verkar, trots allt, finnas några som har mer djupgående inverkan än andra. När vi lyssnade till människors beskrivningar av mötena blev helhetsintrycket av deras upplevelser mörk och dystert. Genomgående fanns det i intervjuerna beskrivningar av situationer som på olika sätt verkade hota människors självbild och värde. Människor tycktes dessutom ofta ha upplevt kontakten på socialbyrån som en kamp och socialsekreterarna som en slags motståndare.

Vi skall redovisa några av de erfarenheter klienterna gjorde under sina möten med socialsekreterare på socialbyrån. Men vi börjar med en beskrivning av en ganska typisk situation på socialsekreterarens tjänsterum, som en klient - Ulla - ser på den.

Ulla är en kvinna på något över trettio år, med ett barn i tio års åldern. För några år sedan skilde hon sig och lever sedan dess ensam med sitt barn. Ullas upplevelser av socialbyrån går tillbaka till hennes tidiga levnadsår. Föräldrarna bråkade ofta under hennes uppväxt. Det var som regel bristen på pengar som var orsak till osämjan mellan dem. Ulla fick tidigt veta att kontakten med socialbyrån

ingick som en del av familjens livsvillkor, något som det senare även varit i Ullas vuxna liv. Det finns alltså stor erfarenhet som socialbidragstagare bakom denna kvinnas ord.

"Det kändes alltid så himla opersonligt när jag kom ner till socialbyrån. Där sitter då socialsekreteraren vid sitt skrivbord och så sitter man själv vid kortändan. Man sitter längst ut på kanten av stolen och känner sig obehaglig till mods. Då börjar de fråga, precis som för artighets skull: Hur är det här då? Vad svarar man på det? Den känslan får man. Sedan direkt efter - pang, bom - skall man upp med alla kvitton. Då frågar de vad du har betalt och vad du har haft i inkomst. Får jag se dina hyreskvitton och får jag se de och de kvittona, fortsätter de. Och sedan räknar de. ... Usch, det är obehagligt. Det ger mig en så obehaglig känsla. Det känns som om man på något sätt tigger. För man skall sitta där och lämna ut en bit av sig själv. Att redovisa var jag har gjort av mina pengar. Det tycker jag är jättejobbigt. Det tar ifrån mig människovärdet.

Men det beror mycket på socialsekreteraren, hur de gör det. När man sitter där vid kanten och drar upp alla sina kvitton så känns det jobbigt. Jaha, säger de, det var hyreskvittot och det var ... jaaaaå, det där kvittot räknar vi inte med. Det känns svårt. Man blir liksom avspisad på något sätt. De räknar bara med vissa kvitton. Man kan ha andra räkningar som de inte tar hänsyn till. Fast man har betalt det, så räknar de inte med det. Då känns det som om man blir avspisad på något sätt. Jag har ju inte ätit upp pengarna, men det spelar liksom ingen roll. ... Usch, det känns så kallt och opersonligt, så omänskligt.

Jag minns att jag en sommar hade en jättebra socialsekreterare. På något underligt sätt fick han mig att prata. Jag vet att jag både grät och skrattade hos honom. Han fick mig att skratta fastän jag var ledsen. Han tog det på rätt sätt. Han menade på att även han råkade ut för att räkningar blev liggande för länge. Det var inte så farligt om man slarvat lite med pengarna. Han lade fram det på det viset. Att man inte var konstig för att man varit efter med några räkningar. Han behandlade mig som en vanlig människa, varken bättre eller sämre. Det fanns inget underligt med mig, utan jag var precis som han. Den känslan fick jag och det var jätteskönt. När han var på det sättet så vågade jag öppna mig ännu mer. Det är nog den enda socialsekreterare jag tyckt om på det viset."

Ullas beskrivning visar hur hon som klient kände sig utlämnad och sårbar i relationen till socialsekreteraren. Att redovisa kvitton för utgifter som hon hade haft blev ett konkret uttryck för hennes på hur hon totalt förlorat kontroll över sitt eget liv.

Socialsekreterarens förhållningssätt och handlande påverkar givetvis innehållet i relationen till klienter, vilket Ulla också betonar. För Ullas del var det viktigt, att den socialsekreterare som skulle hjälpa henne, kunde förmedla en förståelse för hennes svårigheter och acceptera henne utan förmaningar och fördömande. Detta blev för Ulla en tillräckligt personlig kontakt, för att besöket skulle ge henne något av hennes värde tillbaka.

Slutsatsen av Ullas erfarenhet blir inte att socialsekreterare alltid skall tillstå egna brister för att människor

skall kännasig bättre till mods. Snarare kan ett sådant handlande få önskade effekter. Utan vad som var viktigt i Ullas socialsekreterares agerande var att han lyckades avdramatisera mötet och fick henne att känna sig som "en vanlig människa, varken bättre eller sämre".

Den socialsekreterare Ulla tillfälligtvis träffade hade ett förhållningssätt som tyvärr inte verkade tillämpas genomgående på socialbyråerna. Det fanns i stället mycket missnöje, besvikelse och smärta i de intervjuade människornas beskrivningar från mötena.

12.4.3.1 Att känna sig ovälkommen

Människor talade ofta om att de kunde känna sig ovälkomna när de var på socialbyrån. Det verkade som att de upplevde att det fanns en stämning bland socialsekreterarna som förmedlade känslan att människor var till besvär när de sökte hjälp. De signaler som människor uppfattade tolkade de i varje fall ofta som att de inte var önskvärda. De intervjuade tyckte dessutom att atmosfären på socialbyrån var ogästvänlig och stressig.

"Jag har aldrig mött det där: "Hej du är välkommen". Man får ingen känsla av att vara välkommen när man kommer dit. Det verkar som att de vill att man skall stanna på den andra sidan dörren. De stöter bort en. Jag blev ofta helt nere av sådant. Jag kände inte att jag fick någon hjälp på socialbyrån." (Elsa, 56 år)

"Det är skönare att tjäna sina egna pengar jämfört med att gå på socialen. Så fort man kommer dit och öppnar dörren känns

det som om de frågar vad man skall där och göra. De tittar på en ungefär som om de undrade: skall du in här och ha hjälp? Jag har alltid känt det på detta sätt." (Mona, 45 år)

Det verkade i och för sig inte behöva inträffa särskilt mycket på socialbyrån för att människor skulle få uppfattningen av att de var till besvär. Den osäkerhet människor bär på gör dem känsliga för minsta tecken som kan tolkas som ett förbiseende, ett ogillande eller ett avvisande från socialsekreterarna. Förhållandena på socialbyråerna tycks dessutom vara sådana att chanserna för människor att uppleva sig vara i vägen och att vara obetydliga är stora. (Marklund m.fl 1984, Sunesson 1985, Meeuwisse m.fl 1987) Människor uppfattade alltså att det främst fanns en avvisande inställning på socialbyrån. Många blev nerstämnda av detta och kände sig illa till mods. Det blev under dessa förhållanden svårare för dem att be om hjälp.

12.4.3.2 Att inte bli trodd

Människor hade också en känsla av att socialsekreterarna ofta inte trodde på vad de berättade om sina levnadsförhållanden. Detta tyckte de sig kunna märka under mötet. Människor beskrev att det ofta fanns antydningar och outtalade frågor från socialsekreterarna som tydde på att orsakerna bakom hjälpbehovet ifrågasattes. Socialsekreterarna liksom "snokande" med sina frågor efter "sanningen". Detta gjorde människor osäkra eftersom de inte riktigt visste vad socialsekreterarna var ute efter. Den misstänksamhet människor kände riktad mot sig skapade obehagskänslor och många upplevde sig som "skyldiga" för att de hade gått till socialbyrån. Att utsättas för möjligheten att bli betraktad som lögnare och bedragare upplevdes av människor som mycket

förödmjukande och kränkande. De tyckte ju själv inte att de gick till socialbyrån för att vara oärliga.

"Jag tycker helt klart att de på socialbyrån är försiktiga med att släppa pengar ifrån sig. Det var väldigt markant första gången. Det märkte jag för de trodde att jag hade pengar fast jag var och sökte hos dem. Det är en känsla jag hade bara. Det är ingenting jag kan styrka, men man får ju en känsla när frågorna kommer i en viss underlig ordning. Jag fick känslan av att de misstänkte att jag hade pengar någonstans. Det tyckte jag var tråkigt för man går ju inte till ett sådant ställe och ber om pengar om man redan har. Det gör man bara inte. Men det var tydligen så de trodde, att folk gör på det viset. En del människor gör kanske så, men inte den stora delen. Jag har pratat med med många om hur de upplever att gå till socialbyrån. Det var många som sa att de upplevde det som ett rent helvete att gå dit. Känslan är inte bara min, utan många fler har den." (Erik, 61 år)

"Det känns som om de studerar en döds mycket. Det är som om de undrar om det nu är sant det man säger. Precis som de "frågar": Du ljuger väl inte för då får du inga pengar. Jag blir nervös när jag är där. Jag får känslan att hon tror jag lurar henne. Men jag är berättigad till pengarna, eftersom jag inte har annan inkomst och inte har jobb eller KAS och sånt." (Anna, 22 år)

12.4.3.3 Förståelse och intresse saknas

Misstänksamheten i mötet från socialsekreterarnas sida påverkade naturligtvis människor på så sätt att känslan av att inte vara förstådd dominerade. I varje fall uppfattade människor att socialsekreterarna hade svårt att förstå hur

man som socialbidragstagare lever och vilka behov detta liv medförde.

Vad denna brist på förståelse kan innebära för människor illustrerar den händelse Berit, 44 år, återgav till oss, från ett hembesök som gjordes hos henne. Berit hade, efter att i flera år ha levt på socialbidrag, ansökt om extra pengar till hushållsgrejer eftersom de pengar hon fick aldrig räckte till detta.

"Det var det värsta jag varit med om. Hon kom alltså för att kolla vad jag hade. De kollar ju en. Det känns också jobbigt, men det förstår jag att de gör för det finns ju folk som bedrar dem. Men man får inte dra alla över en kam.

Hon kom in här och såg att jag hade en gammal video här, som inte ens var min. Då började hon direkt: Video!! Åh herre Gud tänkte jag, nu är loppet kört. Det känner man direkt. Jag sa till henne att det inte var min och att den var gammal och jag vet inte allt jag sa. Hon sa: Det får man inte lov att ha. Det ingår inte i normerna. Så gick hon in i min sons rum. Där såg ut som attan. Jag sa till henne att han ville ha det så med sängen direkt på golvet utan benen på. Det var ju inte snyggt och det tyckte inte hon heller. Så tittade hon in i flickornas rum och det tyckte hon ju var något så när. Sedan kom hon in i mitt sovrum. Jag har ju en jättesnygg säng som var nästan alldeles ny då. Den är inte ens betald. Det är inga av möblerna föresten, utan min förra man betalar fortfarande på dem.

När hon kom in i mitt sovrum sa hon: Det var skillnad detta här. Jag sa till henne att det var skillnad för att det var nästan nytt, men inte betalt. Vi hade satsat så, min förra man och jag, för vi trodde aldrig att vi skulle separera. Sedan hade vi tänkt att bygga upp hemmet efterhand. Men hon

blev lycklig när hon såg det. Jag stod där och kände mig som den uslaste människa i världen.

Sedan ville jag visa henne gardroberna, men det behövdes inte. Hon fick se mina stekjärn och de tyckte hon såg för jäkliga ut. Dammsugaren tyckte hon också jag kunde få en bättre begagnad. Men det var det där med videon. Hon skulle prata med kretsföreståndaren. Hon skulle alltså sladdra. Det tyckte jag hon kunde göra. Jag var så att jag skakade. Jag tänkte bara hon gå ut. Jag tänkte att jag ger dig 10 spänn bara du går ut innan jag börjar gråta.

När hon gått ringde jag till kretsföreståndaren, för feg är jag inte. Jag förklarade för henne precis hurdant det var. Jag berättade hur det kändes och jag tror till och med att jag grät. Kretsföreståndaren tyckte att hennes beteende hade varit konstigt, att hon inte fick göra på det sättet hon gjort mot mig. Jag sa att jag kände mig nertryckt, som den uslaste människan i världen för hennes beteendes skull. När jag förklarade för kretsföreståndaren hur det förhöll sig med saker och ting i mitt hem, så sa hon att hon skulle prata med den person som varit hemma hos mig och att jag skulle få hjälp. Jag fick hjälp med 1500 kronor eller någonting sådant. Det blev jag jätteglad och väldigt tacksam för. Jag tror faktiskt också att hon som var hemma hos mig fick sig en skrapa av kretsföreståndaren."

Bristen på förståelse från socialsekreterarnas sida vara svår för människor att acceptera. Ibland var det lika viktigt för människor att veta att socialsekreteraren förstod och trodde på orsakerna till hjälpbehovet, som att de fick den ekonomiska hjälpen. De flesta tyckte att det var obehagligt att ta emot socialbidrag om inte motiven var förankrade hos

hjälparen. Det var vanligt att människor kände ungefär som Sven, 51 år.

Svens kontakt med socialbyrån har varit nästan obefintlig under de senaste åren, trots att han oavbrutet fått socialbidrag. Den socialsekreterare som för tillfället utbetalar socialbidraget har han aldrig träffat. Det enda Sven vet är vad hon heter, men inte vem hon är. På ett sätt tycker Sven att det är ganska skönt att han slipper gå till socialbyrån. Han ogillar besöken där. Men samtidigt känner han sig kluven till att kontakten är så gles. Anledningen till detta är den osäkerhet förhållandet skapar hos honom. Sven oroar sig för vad man på socialbyrån tänker och tror om honom. Detta är nästan lika viktigt för honom, som att få pengarna.

"Jag tycker socialsekreterarna skulle ha närmare kontakt med den som söker. Man kunde kommit dit och fått tala med dem om hur situationen ser ut. Jag förstår mycket väl att de undrar. Jag har gått där i två år nu och de undrar väl vad fasen jag håller på med. Jag skulle gärna vilja förklara. De skulle veta hur svårt det är för en kille som fyllt 50 bast att få jobb. Det är till och med svårt för dem som bara är 40 år. Det är sådant jag vill att de skulle ha reda på. De vet kanske inte det. Jag känner det som om de tror att jag bara springer och slår dank hela dagarna för att jag tycker det är roligt. Men jag har jobbat sedan jag var 13 år. Började som springpojke. Sedan när jag var 15 år stack jag till sjöss. Jag har inte den tendensen, att springa och dra benen efter mig. Men vad skall man göra, när man inte får jobb."

Människors syn på kontakten med socialbyrån uttrycktes kanske allra tydligast i deras uppfattning om socialsekreterarnas

intresse för dem som personer. Upplevde människor att socialsekreterarna bryr sig om dem? Några utdrag och citat ur intervjuerna illustrerar den bild som efterhand blev mycket tydlig för oss.

"På socialbyrån ser de inte på mig på något speciellt sätt. De är inte intresserade av mig och min situation. Inte mer än vad som är deras skyldighet, att hjälpa och bistå mig med pengar. Det finns ingen som är engagerad i min situation."
(Per, 35 år)

Ulla, 30 år, var betydligt hårdare i sitt omdöme än Per när vi under intervjun kom in på hennes kontakter med socialbyrån.

"Periodvis var jag deprimerad och kände mig missmodig under skilsmässan. Jag hade ständig brist på pengar. Men jag kunde aldrig i livet tänka mig gå till socialbyrån och prata om det. Dit går man inte en gång för mycket. Man blir så kallt och opersonligt bemött där. Socialsekreterarna har helt fel sätt. De stöter bort en. Man vill bara komma bort därifrån så fort som möjligt. Då sitter man hellre hemma och mår dåligt, än att man kontaktar det sociala. De beror på de erfarenheter jag har gjort. Det finns kanske någon enstaka socialsekreterare som är bra att prata med. Men de erfarenheter jag har fått är att de inte har något intresse för en. Man fick känslan av att de fullständigt skiter i hur jag känner det och hur det går för mig."

Raden av besvikna klientcitats skulle kunna göras lång. Vi avslutar med Annas ord, som på ett sammanfattande sätt fångar

in de intervjuades syn på hur stort intresse de uppfattade att socialsekreterarnas hade för dem.

"Jag tycker det är så opersonligt när man är på socialbyrån. Man är bara en akt för dem. De tittar bara om man fått pengar förra månaden och vad man skall ha denna månaden. De tittar på om man haft extra utgifter eller inkomster. Sedan skall man skriva på papperet och därefter är det bra."

Denna känsla av att "bara vara en akt" som socialsekreterarna pliktskyldigt ägnar sig åt ibland, var något som samtliga intervjuade gav uttryck för. Ingen trodde att någon på socialbyrån hade något djupare intresse för dem som människor eller för deras livssituation. Det fanns klienter som berättade om enstaka socialsekreterare som bröt mot mönstret och visade engagemang och intresse för dem. Men de tycktes tillhöra undantagen. Vanligtvis gjorde socialsekreteraren vad hon som tjänsteman var tvungen att göra varken mer eller mindre.

Kan vi tro på denna dystra bild som klienterna målar upp? Är det så illa? Saknas det verkligen intresse och engagemang för hjälpsökande människor hos socialsekreterarna? Det verkade åtminstone vara så de hjälpsökande själva uppfattade mötena på socialbyrån.

12.4.4 Orsakerna till människors upplevelser

Man kan fråga sig vad det var som inträffade i mötena på socialbyrån som fick människor att uppleva sig så utan värde. Det fanns några förhållanden som tydligt bidrog till människors upplevelser av att vara oviktiga.

En av de kanske viktigaste orsakerna var personalomsättningen bland socialsekreterarna. Vi har redan mött detta missnöje i olika citat. (T.ex Axel s. 68)

Omsättningen av personal på Södra socialbyrån - liksom på Malmös övriga socialbyråer - var periodvis mycket hög, vilket främst drabbade tjänster som var inriktade på socialbidrags-handläggning. Dessa tjänster var hårt arbetsbelastade och verkade dessutom ha låg status bland de flesta socialsekreterare. Socialsekreterarna tycktes ofta söka sig från de ekonomiska arbetsuppgifterna till tjänster med "behandlingsinriktning", som uppenbarligen har högre status inom yrkeskåren. Nyrekryterade socialsekreterare får därför oftast börja arbeta med handläggning av socialbidrag.

Alla klienter uttryckte alltså missnöje med de ständiga bytena av socialsekreterare. Det upplevdes som mycket besvärande att oavbrutet få möta nya handläggare. Det var inte ovanligt att de intervjuade människorna berättade om att de haft 5-10 olika socialsekreterare under loppet av ett år.

"Man undrar hur det kan vara så som det är på en byrå. Jag menar en sådan massa vikarier där är. Ibland har man kommit dit och träffat en underbar människa som har en vänlig attityd. Då har jag kanske sagt: jag hoppas du är här nästa gång. Men då har man fått höra: tyvärr, jag vet inte hur länge jag skall stanna här. Och nästa gång sitter där en annan. Vikarierna tror jag helt enkelt inte orkar engagera sig. De tänker säkert som så att varför skall jag bry mig när jag kanske om tre månader är på en annan byrå. Det är vansinne. Det är dåligt för dem och det är dåligt för oss som går där. Jag vet egentligen inte vem min socialsekreterare är för tillfället. Jag har inte träffat henne." (Berit, 44 år)

"Det har varit många byten av socialsekreterare för mig. Hela tiden har jag haft vikarier. Jag har nog inte haft samma socialsekreterare någon gång jag varit däruppe. Det har varit vikarier och vikarier för vikarien. Det tycker jag är dåligt. Man vill inte prata med dem då." (Anna, 22 år)

"Jag har haft sex olika socialsekreterare och har nu fått den sjunde. De bara byter och byter till olika socialsekreterare. Hon jag har fått nu har jag aldrig sett. Jag tror inte hon har varit på socialbyrån mer än ett par månader." (Sven, 51 år)

"Jag har fått skifta socialsekreterare varje gång jag varit på byrån. Det tycker jag är konstigt. När man nu kommer till ett sådant ställe och så kan man inte få ha samma person. Nästa gång man kommer dit så är det en ny socialsekreterare. Då får man åter igen förklara allt från början. Det tycker jag är fel, när de dessutom har skrivit ner allt. Varför kan de inte läsa det där?" (Elsa 56 år)

Den höga omsättningen av socialsekreterare får tydliga återverkningar i förhållandet till de hjälpsökande. Det finns tendenser hos de vikarierande handläggarna att främst upprätthålla människors tidigare situation. De vågar sällan pröva nya utvägar eller söka andra alternativ än de redan uppgjorda. Oftast sker detta förmodligen för att det ter sig enklast så. Vikarierna tenderade också att skjuta beslut och avgöranden kring människor på framtiden till dess att socialsekreteraren de vikarierar för skulle återkomma. I vissa fall fick detta absurda konsekvenser då de ordinarie socialsekreterarnas återkomst var högst osäker.

Arbetsförhållandena på socialbyrån bidrog på detta sätt till att förstärka passivitet och handlingsförlamning hos de hjälpsökande människor.

För klienterna innebär de ständiga bytena av socialsekreterare också ett rent praktiskt problem. De vet inte vad vikarien känner till - ibland överskattar de hennes kunskap, ibland underskattar de den - och kan därför inte avgöra hur mycket de skall ge ut av sig själv. Detta väcker irritation och skapar osäkerhet hos människor. Under dessa omständigheter blir det till sist svårt för människor att orka göra sin situation tillräckligt begriplig för socialsekreterarna. Därmed försvinner också en väsentlig förutsättning för korrekt handläggning av socialbidraget.

Förhållandet med många vikarier leder också till att socialsekreterarna ofta tvingas vända sig till arbetsledarna för rådgivning och beslut. Därmed förflyttas avgörandet för beslutet från människors direkta insyn. Detta upplevde många av de intervjuade som störande och nervöst. Detta gjorde att människor blev helt beroende av att socialsekreteraren verkligen hade förstått deras situationen. Dessutom var det viktigt att det fanns en positiv relationen mellan socialsekreterare och klient som gjorde att socialsekreteraren var angelägen om att argumentera inför arbetsledaren kring de behov och önskemål som framförts.

De flesta människor tyckte också att mötena på socialbyrån ofta präglades av en stark tidspress. Socialsekreterarnas agerande verkade ofta stressigt och de gav intryck av att aldrig riktigt vara närvarande i rummet. De gav snarare intryck av att hela tiden vara på väg någon annanstans. Det

hände dessutom ganska ofta att människor fick sitta och vänta en stund över avtalad tid innan de kom in. Detta tyckte de flesta var förståeligt, med tanke på allt som kunde inträffa på en socialbyrå. Men de reagerade på att det nästan aldrig gavs någon förklaring till fördröjningen när de slutligen släpptes in på socialsekreterarens rum.

"Socialsekreterarna är så jäktade att man inte hinner prata med dem. De har bara en halvtimme på sig sedan skall det vara färdigt. Om man då kanske skall vara där klockan ett och kommer in halv två så blir det jäktigt. De frågar bara vad man behöver. När man då säger att man behöver ekonomisk hjälp, så räknar hon ut det. Sedan går hon in till krets-föreståndaren och när hon kommer tillbaka säger hon: vi har beviljat dig så och så mycket för en månad. Det går ganska fort." (Anna, 22 år)

"Det känns som om de inte har tid för ens mänsklighet. De tar inte tid på sig. Tid avgör ofta det mesta. De sätter sig inte in i problemen. Det är där kanske inte någon som gör. Det enda ställe som gör det är kanske sjukhuset." (Håkan, 22 år)

Samtalen inne på socialsekreterarnas rum verkade dessutom sällan föras i någon avslappnad och lugn miljö. Människor tyckte att de ofta blev avbrutna under samtalets gång genom att det hände saker. Det kunde komma in någon kollega till socialsekreteraren i rummet (ofta trots att den röda lampan lyste på dörren och utan att först knacka och vänta på klartecken), genom att telefonen ringde eller genom att socialsekreteraren anropades via snabbtelefonen. Dessa olika störningsmoment försvårade naturligtvis möjligheterna för människor att föra fram sina behov och tydliggöra sina

levnadsomständigheter. De förlorade koncentrationen och upplevde att socialsekreterarna tappade uppmärksamheten. Detta förstärkte känslan hos människor att vad de förde fram kanske inte togs på allvar och uppfattades som viktigt.

Vi har tidigare berört det känsloladdade klimat, som mötet kring socialbidraget utgör. Det är viktigt att människor under sådana omständigheter ges möjlighet att uttrycka de känslor som uppstår i relationen till socialsekreteraren, detta egentligen oavsett känslornas art. Människor behöver få "pyssa ut" all spänning och oro som de laddat upp inför besöket. Det är också viktigt att de får någon form av reaktion på de känslor som de ger uttryck för. Annars riskerar mötet bli ångestfyllt och skapa osäkerhetskänslor hos de hjälpsökande.

De intervjuade människorna tyckte det saknades en atmosfär i mötet på socialbyrån som gjorde det möjligt att reagera och vissa känslor gentemot socialsekreterarna. Snarare ansåg de att det kunde vara till nackdel om de gav uttryck för sina känslor, särskilt ilska, missnöje eller besvikelse. Om man visade dessa känslor fanns det risk för att stämplas som "besvärlig", "farlig" eller "obekväm".

"Man blir ibland uppskakad när man är på byrån. Deras sätt har gjort att jag ibland tänkt att jag skulle kunna slå till dem. Det skall jag i ärlighetens namn säga. Men man vågar inte bli förbannad när man är där. Då säger de bara att man är aggressiv eller någonting sådant. Du skall inte bli aggressiv, säger de, för det är våra normer och det kan jag inte göra något åt." (Berit, 44 år)

"Ibland när man går till byrån och kommer in till socialsekreteraren känner man det som att man måste spela snäll för att annars får man inga pengar. Man måste se ordentlig ut och bete sig på ett visst sätt när man är på byrån. Man skall vara som en snäll flicka och inte säga för mycket." (Anna, 22 år)

Rädslan för att falla i "onåd" på socialbyrån låg bakom många människors ovilja att överklaga beslut som gick dem emot. De var osäkra på vad ett överklagande skulle kunna få för konsekvenser i den fortsatta kontakten med socialbyrån. Eftersom de var rädda att förlora sitt framtida socialbidrag avstod de hellre och "accepterade" socialsekreterarnas beslut.

"Jag har aldrig vågat överklaga. Man får förföljelseideér när man lever på socialbidrag. De bevakar allt vad man gör. Man är rädd att mista det lilla skitet man får, så man vågar helt enkelt inte överklaga. De snor kanske de sista örena man får och kommer fram till att man inte är berättigad till socialbidrag. De är smarta också. De är tvungna att säga att man kan överklaga. Men de säger då också: du kan överklaga men det rekommenderar jag inte dig för det är inte lönt." (Berit, 44 år)

"Jag vågar inte överklaga. Jag är rädd att de skall uppfatta mig som besvärlig. Är man ensamstående med ett barn och uppbär socialbidrag, så är det lätt att de säger att man inte klarar sitt eget barn. Så känner jag det. Man läser ju så mycket i tidningarna. (Gudrun, 35 år)

12.4.4.1 Orättvisan är stor

Skillnaderna eller "orättvisan" i socialbidrag mellan människor bidrog till att många upplevde sig åsidosatta och förfördelade av socialsekreterarna. Nästan alla vi intervjuade berättade om andra människor som fått mycket mer än de själva. Den allmänna meningen var att ju sämre man skötte sig, desto mer hjälp fick man.

Det var mycket tydligt att de som själva hade socialbidrag hade svårt att förstå skillnaderna i tilldelning av pengar som ett uttryck för olika behov hos sökande. De tycktes uteslutande uppfatta förhållandet som ett tecken på orättvisa. Eftersom dessa människor såg sig själva som förlorare i sammanhanget fanns också en tendens hos flertalet av dem att också se skillnaderna i utbytet av pengar som ytterligare ett misslyckande. Även som klient tyckte de att de kom till korta och att de var dåliga på att hävda sina behov lika väl som alla de andra klienterna.

"Socialbidraget är orättvist. Det är för jävligt att de skall sitta och neka mig pengar, men ge i överflöd till en massa andra. Jag vet så många utlänningar som fått både hus och bil och husvagn. Det är skrämmande. Och jag vet inte allt om socialen." (Birgitta, 19 år)

"Jag är negativ till att det är så mycket orättvisa med socialbidraget. Ju längre ner man är i skiten, desto mer hjälp får man. Har man en gång visat dem att man vill jobba, och sedan kommer i kris då är det mycket om och men innan man får hjälp. Men om jag skulle vara narkoman eller missbrukare av något slag eller ha barn som jag har problem med, så har jag mycket lättare att få hjälp. Det är mycket orättvisa. Jag tror att skillnaden beror på vilken socialsekreterare man

har. Hur man helt enkelt ligger till och hur man kan lägga upp sitt snack. Jag har fått för mig det i alla fall. Ta det här med kvittona. Jag har aldrig misskött de pengar jag fått. Men jag har alltid fått visa upp kvitto. Där finns det också en skillnad. Det finns de som aldrig behöver visa upp ett kvitto. De får pengar ändå. Jag vet inte om det är upp till socialsekreterarna om man skall visa dem eller ej, men det måste det vara." (Ingrid, 32 år)

"De är hårda. Mot mig tycker jag alltid de har varit hårda. Det är många de har kunnat hjälpa med kläder och annat. Jag har inte fått några kläder. De nekade mig hjälp till säng till min flicka och en begagnad soffa som jag önskade." (Gudrun, 35 år)

"När man kommer till socialbyrån är det precis som om de tittar på en och tänker, han ser inte ut att ha det dåligt så han får inga pengar. Jag har alltid känt det så när jag kommer till byrån. Det räcker att en alkis kommer dit ner och gråter en skvätt, så får han hjälp." (Håkan, 22 år)

"Det är skillnad vad man får på byrån och det beror på socialsekreterarna. För det första beror det på hur den är som kommer in, alltså jag. Men även om jag är samarbetsvillig så hjälper inte det om det hänt socialsekreteraren någonting precis innan vi träffas. Det kan ha hänt någonting på byrån som gjort henne förbannad och om jag kommer efter då, så får jag för det. Då vill hon bli av med mig snabbt som attan. Det är ingen diskussion då. Är hon däremot på gott humör för att det är bra med mannen eller hon har fått ett par kronor extra i löneförhöjning, då är hon tillmötesgående och kanske även

säger att hon skall förhöra sig hos arbetsledaren om jag kan få hjälpen jag vill ha." (Berit, 44 år)

12.4.5 Förväntningar på socialtjänsten

Det var med tanke på den uppbindning som de långvariga socialbidragstagarna har till socialbyrån var det intressant att också bli klar över vilka förhoppningar de knöt till dessa kontakter för att kunna uppnå ett självständigare liv. Det vi fick höra var nedslående och kanske tankeväckande för socialtjänsten. 56-årige Arvid sammanfattade vad människor tyckte om sin situation och vad socialbyrån kunde göra åt det när han sade till oss:

"Man känner sig liksom utstött ur samhället. Det kan de inte göra någonting åt."

De intervjuade människorna ansåg att de på socialbyrån kunde få hjälp med pengar och ingenting mer. Att kontakten skulle kunna leda till någon förändring av livssituationen trodde ingen av dem var möjligt. Människors förhoppningar om sådana förändringar fanns i stället riktade mot arbetsförmedlingen och deras möjligheter att skaffa fram arbete. Detta såg alla som den viktigaste "lösningen" på sina svårigheter. Många av dem menade att fick de bara arbete skulle nog allt ordna sig till det bättre. När vi förriktigt pressade människor på denna punkt kom det ofta fram att de egentligen inte trodde att det var så "enkelt" att förändra deras livssituation. De insåg att steget ut i arbetslivet var större och besvärligare att ta än så.

Det var svårt att få synpunkter från de intervjuade om hur de såg på socialtjänstens möjligheter att hjälpa dem. För de

flesta verkade det nästan omöjligt att tänka sig att det fanns något alternativ inom socialtjänsten som skulle kunna vara dem till hjälp. Socialtjänsten är i dessa människors medvetande främst förknippad med socialbyrån och den är i sin tur sammankopplad med socialbidraget. Om människor inte behövde gå till socialbyrån så ofta var de lättade och nöjda med detta, och ingen kunde tänka sig att de skulle vända sig till socialbyrån i något annat ärende än i syfte att få hjälp med pengar.

Många hade dock problem att få gehör på arbetsförmedlingen för sin situation. Därför tyckte flertalet av dem att ett närmare samarbete mellan socialbyråns personal och arbetsförmedlingens borde finnas. Människor efterlyste dessutom möjligheten att få hjälp av socialsekreterarna i kontakten med arbetsförmedlingen. De ville att socialsekreterarna skulle fungera som "ombud" och stöd för dem i dessa kontakter.

"Det jag saknar är samarbete mellan socialbyrån och arbetsförmedlingen. Att de håller kontakt med varandra, så att de verkligen kan hjälpa oss ut i jobb igen. Man skall tänka på att har man gått arbetslös länge så blir man knäckt. Viljan att söka jobb blir plus minus noll. Man blir helt enkelt apatisk. Jag skulle vilja att socialsekreterarna fungerade som stöttepelare till mig. Det är kanske lite löjligt att man inte själv säger något på byrån eller arbetsförmedlingen. Men jag skulle behöva att de puffade till mig och sa att vi får gå upp till arbetsförmedlingen och prata med din arbetsförmedlare. Att de sa att nu skall vi göra allt för att ordna jobb till dig. Man är själv så pass

nere att man till sist inte orkar någonting. Rättare sagt man skiter i allt." (Per, 35 år)

"Jag menar att socialbyrån och arbetsförmedlingen kunde samarbeta. Det brukar alltid hjälpa. Det lär man sig ju i skolan genom grupparbete. Det finns alltid någon hjärna i gruppen som hittar lösningar. Socialsekreterarna skulle också kunna vara lite hårdare mot arbetsförmedlingen. De skulle kunna gå in och säga till att nu får ni se till att skaffa fram jobb." (Håkan, 22 år)

Det fanns också uttalade behov bland de intervjuade som inte var direkt kopplat till deras försörjningssituation. Flera i gruppen var ensamstående föräldrar som emellanåt hade behov av att ha någon person att prata med om olika frågor kring barnen och deras uppfostran. Trots att de visste att det fanns en möjlighet att vända sig till socialbyrån för sådana samtal kunde ingen tänka sig att göra det. Människor uppfattade socialbyrån främst som en repressiv kontrollapparat, som de aldrig riktigt visste var de hade. En sådan ville de inte frivilligt bjuda in i sina liv.

Däremot ansåg flera att det skulle vara bra om socialtjänsten hade funnits på ett mer "naturligt" och lättillgängligt sätt i bostadsområdet där de bodde. Då skulle de ganska enkelt kunna smita in om och växla några ord med socialsekreteraren utan alltför stora formaliteter. Om kontakten på detta sätt kunde bli mer personlig och odramatisk trodde många av de intervjuade att de skulle kunna vända sig till socialtjänsten i flera livssituationer utan att känna rädsla för följderna.

13. LIVSVILLKOREN MED SOCIALBIDRAG

Människor som under så lång tid levt med socialbidrag som de vi intervjuat, hamnar i livsvillkor som domineras av vissa särskilda omständigheter. Deras liv kommer främst att präglas av fattigdom, social isolering, psykisk stress och uppgivenhet inför framtiden.

Vi skall i detta kapitel beskriva den syn de intervjuade hade på de speciella livsvillkor de fått som långvariga socialbidragstagare.

13.1 Fattigdom

Kerstin är en 37-årig kvinna som utan avbrott levt på socialbidrag under de senaste 13 åren. Första gången hon kom till socialbyrån var hon 23 år gammal. Under alla dessa år med socialbidrag har Kerstin aldrig begärt någon extra tilldelning, utan hade valt att "inte vara till besvär". Det var många år sedan hon hade haft något hembesök från socialbyrån. Dessutom behöver Kerstin numera inte besöka socialbyrån så ofta. Detta uppskattar hon bl.a för att hon nästan alltid fick träffa nya socialsekreterare när hon kom dit och detta besvärade henne. I stället skickas socialbidraget hem till henne och det kommer regelbundet, eftersom Kerstin är noggrann och punklig med att sända in sina kvitton varje månad. Kerstin skötter sin ekonomi och tycks hanka sig fram.

Av Kerstins socialakt och socialsekreterarnas diskussioner framgick att man på socialbyrån var undrande och förvånad över att hon klarade sig så lång tid utan att begära någon extra tilldelning. Ännu mer anmärkningsvärt tyckte man det var eftersom Kerstin också hade en tonårig son boende hemma hos sig. Socialsekreterarna var överens om att det inte gick

att leva ett drägligt liv på socialbidrag under så många år som Kerstin gjort. Den slutsats de kom fram till var att Kerstin troligtvis svartjobbade och på så sätt drygade ut sin ekonomi.

Denna slutsats drog på socialbyrån, trots att det vid närmare granskning av Kerstins socialakt klart framgick att hon besvärades av antropofobi.² Bilden av Kerstins verkliga levnadsförhållanden blev tydlig när hon under intervjun berättade om sig själv och om sin situation.

"Det är mycket jag skulle vilja ändra på. Jag tycker inte jag har det bra. Det är inte bra att gå hemma så här, som jag gör. Man får inga nya intryck och man vet inte mycket om vad som rör sig uteomkring. Man lever i sin egen lilla värld. Men jag har så mycket rädslor som stoppar mig från att ta mig ut. Det finns ingen som kan hjälpa mig med det. Jag tror enbart det är jag själv som måste försöka. Jag kämpar varje dag med mig själv. Jag har ständig oro och ångest. Jag har det väldigt svårt med mig själv. Från det att jag vaknar till jag går och lägger mig upplever jag stora svårigheter. Det finns hela tiden en oro inom mig, som jag inte vet var den kommer ifrån. När jag kommer bland för mycket människor grips jag av panik. Jag kan inte vara där då. Det känns som om jag kvävs. Jag har försökt många gånger, men jag kan bara inte. Jag försöker men så känner jag hur ångesten och paniken stiger inom mig. Då rusar jag bara iväg. Jag vet att man kan jobba med det själv. Vissa gånger går det bättre, vissa gånger går det inte alls. På psyken sa de till mig att man helt enkelt fick undvika sådana situationer."

---

² Antropofobi är en rädsla eller skygghet för att vara bland människor.

Kerstin hade under en tidigare period i sitt liv haft kontakt med vuxenpsykiatriska kliniken och gick vid dessa tillfällen i någon form av fobiträning. Hon har dessutom haft olika kontakter med psykologer inom socialtjänsten och arbetsförmedlingen, utan att hennes svårigheter försvunnit. Hjälpförsöken som gjorts ligger några år tillbaka i tiden och det verkar som att alla efter detta gett upp hoppet om att kunna hjälpa henne. Själv har Kerstin kommit till den slutsatsen att hon troligtvis får leva med problemen resten av livet och anpassa sitt liv därefter. Kerstin lever numera ett isolerat och ensamt liv. Några möjligheter till att kunna svartjobba fanns givetvis inte för henne. Det satte hennes rädslor effektivt stopp för. Kerstins livsvillkor är snarare mycket pressande med tanke på de små marginaler hon lever under.

"Det är mycket svårt att leva på socialbidrag. Man har ju alltid fasta utgifter som skall betalas. Men så kommer det alltid till lite småsaker som t.ex. presenter, eller att min son behöver en försäkring i skolan eller att de skall göra något där som kostar pengar. Det är mycket svårt att få det att räcka till då. Men jag får en del grejor från släkt och vänner. Jag köper nästan aldrig kläder. Jag har en kusin som är ensam och hon har jobb. Hon är jättesnäll så jag får mycket kläder och skor av henne. Det råkar vara så att vi har samma storlek. Hon är sådan att hon köper något och så tröttnar hon på det och då köper hon något nytt. Då får jag det hon har tröttnat på. Om jag köper några kläder då köper jag något billigt. Man behöver förnya sig med kläder ibland. Kläderna blir ju slitna. Men då gå jag ofta till second hand affärer, för där kan man även hitta det som är modernt och snyggt. Jag har vant mig vid att leva på det sättet. Det är klart att det ibland känns deprimerande när man går på stan

och ser något snyggt som man skulle vilja köpa om man hade råd. Det lyfter ju alltid upp en lite. Man blir på bättre humör om man kan köpa någonting. Men jag tror att många människor kan ha det lite svårt med att göra det.

Jag känner det som så att jag får vara tacksam att jag får till uppehälle. Sedan tycker jag inte jag kan begära mer. Jag är sådan att jag tycker det känns besvärande att göra det. Jag är osäker av mig och det känns förnedrande att be om mer. Då är det precis som om man krusar. Jag tycker det skulle vara lättare om socialsekreterarna kom hem till mig. Då skulle de förstå hur man har det när man har socialhjälp. Jag skäms för att ta hem folk för jag tycker att jag har det så dåligt. Idag har folk inte det såhär som jag har det. Jag skulle behöva en ny soffa och min dammsugare är dålig. Den suger knappt upp en dammtuss ens. Jag fick den för några år sedan av min faster. Men nu är den så gammal att motorn inte fungerar längre. Min TV är också sönder. Jag har fått låna en svartvit av en väninna så länge.

Jag tycker inte jag kan begära för mycket. Pengar är ju inte allt. Det är inte bara det yttre som avgör vem man är. Men jag tror att många människor tycker att man är en sämre människa för att man har socialhjälp."

I intervjuerna återkom ständigt beskrivningar av hur fattigdomen styrde och påvekade människors liv. En del var mycket tydliga och medvetna om sina livsvillkor, och tycktes känna en blandning av ilska, ledsnad och förödmjukelse inför sina förhållanden. Andra var däremot mer tystlåtna och verkade snarast skuldtyngha och skämdes över sin situation. Det var svårt för dem att prata om sin fattigdom. Detta

berodde säkert också på att alla andra människor i deras ögon verkade ha det så mycket bättre.

Dessa människors fattigdom kan vara svår att uppfatta och förstå, eftersom den ofta inte är direkt i ögonfallande. Den framträder inte lika tydligt som den fattigdomen vi ser bland t. ex. tredje världens svältande människomassor. De svältande människornas fattigdom är ju absolut eftersom de inte har tillräckligt med mat för sin överlevnad. Socialbidragstagarnas fattigdom måste däremot ses i förhållande till det samhälle de lever i och är därför relativ.

Människor som kommer till socialbyrån ger oftast inte intryck av att vara fattiga. De är som regel hyggligt klädda och verkar varken utsvultna eller direkt undernärda när de kommer. Men även om fattigdomen inte kan fångas av ögat så finns den där, och präglar dessa människors totala livssituation.

Människors fattigdom blev däremot tydlig för oss när vi mötte dem i deras hemmiljö i samband med intervjuerna. Något som Kerstin också framhöll tidigare. Vi fick intryck av att människor var angelägna om att deras hem skulle var i ordning, rena och välstädade. I några fall var det nästan i överkant prydligt. Men samtidigt såg vi ofta att möbleringen i hemmen var spartansk och att det som fanns var nerslitet. Den samlade bilden vi fick av människors hemmiljöer fördjupade intrycket av fattigdom.

Genomgående berättade dessa människor, liksom Kerstin, om hur omöjligt och hopplöst det var att klara sig på socialbidraget, särskilt när man som de levde på det under längre tid. Ingen av dem ansåg att det gick att leva ett drägligt

liv på den summa pengar de fick. Det går inte menade de oavsett hur noggranna ekonomiska planeringar de gjorde. De flesta saknade som regel pengar flera dagar innan nästa utbetalning skulle göras.

"Det är svårt att klara sig, men det får gå. Det är rätt jobbigt. Det kostar ju ändå en hel del att leva. Det blir vissa grejor man får dra in på. När jag köper kläder till min pojke så köper jag nästan två storlekar större för att det skall vara längre." (Anna, 22 år)

"Det är för lite pengar man får. Det är precis det går ihop och ibland är det dåligt med det. Det blir inte mycket kvar sedan jag betalt räkningar, köpt mat och toalettartiklar eller kläder. Jag begär inget extra utan försöker dra mig fram på det jag får. Men det är knalt. Man får vända på varenda krona. Det känns visset. Det är precis så att man ibland har råd att gå ut en gång i månaden. Om jag kan ta ut och dansa, så har jag roligt för jag träffar människor. Men de månader jag har elräkning och telefonräkning så går det inte. Då får jag ge fasen i att gå ut. Jag kan inte gå ut som många andra. Jag får inte pengarna att räcka då, fast att jag är helnykterist och inte röker. Men det är deras normer. Vad gör man? Jag skulle vilja se de människorna som sitter och räknar ut sådana normer. Jag skulle vilja se dem leva på det själv. De har väl själva så mycket betalt att de inte vet vad man kan få för den lilla summa man får i socialbidrag." (Bengt, 50 år)

Några möjligheter till långsiktig ekonomisk planering finns inte för dessa människor. Pengarna de får går åt till att klara den allra nödvändigaste överlevnaden. Trots detta får

man avstå från mycket som för andra grupper i samhället är självklarheter. Det var få av dessa klienter som hade telefon, försäkringar, vecko- eller dagstidningar eller pengar till nöjen och olika kulturella arrangemang. Pengar till presenter vid födelsedagar och utgifter i samband med större helger upplevs alltid som mycket belastande och ångestskapande i dessa familjer. Möjligheten att resa eller ha bil existerar överhuvudtaget inte i dessa människors liv. Kött och frukt är inga självklarheter på dessa familjers matbord. Barnen får lära sig vad ransonering innebär och de är mycket klara över att de äter huvudmålet i skolan eller på daghemmet.

"Jag är själv och kämpar för tre ungar. Jag kan inte ge mina tre barn det en mamma och en pappa som har inkomster kan. Bara jag tänker på julen får jag ångest. Jag har inga pengar till julklappar eller till julgran. När jag får min ljusräkning och telefonräkning nästa gång så går jag genom mina gamla skivor och andra grejor som jag kan sälja. För att gå på det sociala skall man vara jäkligt stark och ha gått om prylar som man kan sälja när man skall betala ljus och telefon."
(Berit, 44 år)

"När man lever på socialbidrag kan man inte planera någonting. Jag kan inte säga till min pojke att vi nästa sommar skall åka till Legoland eller något sådant. Tre sommar i rad har vi inte gjort ett skit på. Vi har suttit hemma. När man har det ekonomiskt kärvt så kan man inte göra någonting riktigt." (Per, 35 år)

De fattiga lever ständigt på marginalen till välfärden. Varje oförutsedd utgift hotar att rasera hela deras existens. De

försätts lätt i ovissa levnadsförhållanden, som de aldrig riktigt vet hur de skall klara upp. Även den minsta utgift kan bli ett stort problem. Detta liv, ständigt på marginalen, månad efter månad, tycks efterhand utveckla känslor och fantasier om att tillhöra en grupp av andra klassens medborgare i samhället. De befinner sig mitt i ett välstånd utan att kunna ta del av det.

13.2 Social isolering

Ett långvarigt behov av socialbidrag verkar också leda till att människor alltmer isolerar sig från samhället. De skamfulla känslor människor har och den ständiga bristen på pengar gör att de begränsar sitt umgänge. Det finns en tendens hos dessa klienter att söka relationer till andra människor i liknande livssituationer. I dessa kontakter slipper de ljuga om sina förhållanden, vilket underlättar umgänget. De riskerar inte heller bli fördömda eller kränkta i dessa människors sällskap. Det är ju människor som förstår vad det innebär att leva under de särskilda villkor socialbidraget ger. Erik, 61 år, berättade att hans behov av socialbidrag gjort att han förlorat en del vänner.

"Jag tyckte inte det var något att hemlighålla, att jag hade socialbidrag. Det kommer ändå fram. Det var väl ingen som direkt kommenterade det av mina vänner, men jag märkte vad de tyckte när vi pratade om det. Den värme som tidigare funnits när man pratade mer eller mindre utplånades. Till sist umgicks vi inte längre. Det är något som är säkert i varje fall, att när man kommer i sådana situationer så att man måste söka socialbidrag, då får man veta vilka som är ens verkliga vänner. De utkristalliseras väldigt snabbt. Det är flera vänner som jag förlorat sedan jag gick till social-

byrån. Jag kanske själv skulle känt likadant om jag var i deras situation. Jag tror människor är på det viset. Jag tror ingen förstår vad det innebär förrän de själva varit i skiten. Då förstår de. Det är helt klart att människor som har socialbidrag får lida i dubbel bemärkelse."

De intervjuade beskrev också att det var svårt att upprätthålla relationer med vänner även när man önskade att göra det. Umgänge innebär utgifter och bristen på pengar sätter stopp för mycket av detta. Det kostar pengar att bjuda hem vänner och bekanta, om man inte hindrades av sin skamkänslor för sitt hem som t. ex Kerstin gjorde. Även om man bjuder så enkelt som möjligt behövs pengar. Får man dessutom gåvor måste man senare ge gengåvor om vänskapen skall bestå. För att undvika dessa svårigheter väljer ofta dessa människor att begränsa sitt umgänge med andra.

Det är därför svårt för dem att etablera nya relationer med människor utanför gruppen socialbidragstagare. De psykologiska hinder är stora, genom rädslan de har för att mötas av fördomar och fördömande. Men möjligheterna att göra nya bekantskaper är också begränsade av deras livssituation. Arbetslösheten gör att de saknar arbetskamrater och därmed ett viktigt sätt att träffa nya människor. Dessutom väljer många av dem ofta bort alla nöjen och allt deltagande i samhällets utbud av kulturliv bl.a. därför att det kostar pengar. Det innebär att de faktiska möjligheterna att träffa nya människor är mycket begränsade.

13.3 Psykisk spänning

De människor vi intervjuade levde dessutom ett liv under stark psykisk spänning. Många av dem hade fantasier om att

den hjälp de fick en dag bara skulle upphöra och att de skulle stå helt utan försörjning. Rädslan och oron var stor inför risken att detta skulle kunna inträffa. De kunde som regel inte ange något skäl till sin ängslan, mer än att de inte trodde att förhållandet med socialbidrag kunde fortgå hur länge som helst. De hade svårt att se vad som då skulle kunna hända med dem. Detta skrämde människor och gjorde att varje kontakt med socialbyrån blev laddad och oroande, eftersom möjligheten fanns att de skulle få besked om att socialbidraget skulle upphöra att utbetalas till dem. Sven hade dagarna före intervjun fått ett brev från socialbyrån där man "hotade" med indragning av socialbidraget om han inte visade att han var aktivt arbetssökande. Han var uppskakad och orolig när vi träffade honom.

"Aktivt arbetssökande. Jag menar jag kan inte mer än att varje måndag och onsdag åka ner och ta platsjournalen och titta igenom den. Där står de jobb jag redan har sökt. Det är klart de kanske inte är tillsatta eftersom det finns många som inte ringer och meddelar att de är tillsatta. Förut stämplade jag på arbetsförmedlingen. Jag hade det där gröna kortet som man skulle stämpla en gång i månaden. Men så tog de bort det, för att de började arbeta ihop med socialbyrån. Jag skulle få en speciell arbetsförmedlare. En dag fick jag hem ett brev från honom att jag skulle möta honom halv ett. Jag åkte dit och satt och väntade till klockan ett. Då tänkte jag: kommer han inte. Jag frågade i receptionen om han var inne, men det var han inte. Han var på ett sammanträde i Helsingborg och skulle inte komma förrän dagen efter. Jag bad dem meddela honom att jag ville ha en ny tid, men jag har inte hört något ännu och det är flera

månader sedan. Jag har ringt otaliga gånger och försökt få tag i honom, men han har inte varit inne.

Jag skrev ett brev till socialsekreteraren igår, som svar på hennes. Hon har skrivit att jag skall kunna styrka att jag är aktivt arbetsökande. Hur skall jag kunna styrka att jag varit på arbetsförmedlingen, när inte arbetsförmedlaren tar emot mig. Hon undrar också i brevet när jag skall dit igen. Vad skall jag svara på det, när jag inte träffar arbetsförmedlaren. Vidare så undrar hon vilka arbeten jag sökt och vad arbetsförmedlingen planerar för mig. Hur skall jag veta det, när jag aldrig får tag i honom.

Det har jag skrivit i brevet till henne. Jag svarade henne med en gång. Fyra stycken A4 sidor skrev jag. Jag tänkte att jag skulle ringa henne i morse, men jag tyckte hon kunde få läsa brevet först. Jag bad henne i brevet om ett samtal mellan fyra ögon, så att vi får klara upp denna obehagliga situation. Hon kan ju inte mena som så att jag inte får mina pengar nu på fredag. Jag skall ju betala hyra, telefon, ljus och mat. Var fanken skall jag få de pengarna från. Jag är orolig för att jag inte skall få pengar på fredag." (Sven, 51 år)

Den oro dessa människor ständigt tycks leva med gör att de upplever minsta förfrågan från socialbyrån som en fara för den fortsatta hjälpen. Dagarna omkring utbetalningen av socialbidrag skapar hos de flesta oro och starka fantasier om olika svårigheter de skall hamna i för att pengarna inte kommer som de skall.

"Många gånger när jag får min utbetalning så fattas det pengar. Då ringer man och frågar varför. Det fattas pengar och man kan inte betala sina räkningar. Man kan inte planera

sin ekonomi när man har det så. Usch! Det är hemskt. Det kan jag gott säga. När jag får utbetalningarna så vet jag inte om jag kan betala hyra och räkningar." (Elsa, 56 år)

Den ständiga knappheten på pengar verkade också skapa starka spänningar hos människor. Det fanns uttalanden bland dem vi intervjuade som tydde på förödmjukelse inför själva fattigdomen. De kände sig fångade av livsvillkor som verkade omöjliga att förändra. Ibland lät vissa av dessa människor tillfälligheterna styra deras liv och de brydde sig inte om vad de köpte eller gjorde. Detta verkade ge en tillfällig behaglig känsla av frihet och oberoende i ett annars marginellt och begränsat liv.

Det ständiga psykiska spänningstillstånd dessa människor levde med kan delvis också förklara den mängd fysiska krämpor som förekom bland alla de intervjuade. Flera av dem hade visserligen uppenbara förslitningsskador och sjukdomar som sannolikt orsakats av styvt och tungt arbete och kanske osund livsföring. Men den oro dessa människor dagligen bär på kommer sannolikt också till uttryck i de olika psykosomatiska symtom som var vanliga hos dem.

13.4 Uppgivenhet inför framtiden

När vi under intervjuerna tog upp frågan om framtiden möttes vi främst av uppgivenhet. Tron på en möjlig förändring av livet i framtiden var nästan obefintlig. I stället förmedlade människor känslor av hopplöshet och uppgivenhet. Några förhoppningar om att socialtjänsten skulle kunna bistå eller hjälpa till att forma en bättre framtid för dem fanns överhuvudtaget inte hos någon av de människor vi intervjuade.

"Jag får ångest ibland när jag tänker på framtiden. Jag vet inget om den. Jag menar att jag inte riktigt vet vad jag skall göra av min situation. Snart kommer jag i klimakteriet och jag är väldigt mycket sjuk. Jag har en massa skit."
(Berit, 44 år)

"Jag tycker det känns rätt jobbigt därför att jag inte har någon framtid. Det känns som om min framtid är bakom mig någonstans." (Per, 35 år)

"Lite orolig är jag alltid för framtiden. Jag vet faktiskt inte vad det blir. Det är väl att man skall gå arbetslös hela livet. Något riktigt jobb tror jag inte jag får. Ibland tänker jag, fast jag bara är 22 år, att hur skall det bli när jag blir pensionär. Hur mycket pengar kommer jag då att få? Man har ju inte hunnit arbeta ihop någon ATP. Man behöver många år för att få ihop till pengarna. Det måste man börja med nu, men det går inte så länge man inte har ett jobb. ATP kan man ju knappast få på socialbyrån. (Anna, 22 år)

Denna uppgivenhet är bekymmersam eftersom den på ett förödande sätt leder till passivitet och känslor av hjälplöshet hos människor. De tappar i detta tillstånd förmågan att ta initiativ. Risken är stor att de hamnar i apati och försöker undvika ta det ansvar som behövs i situationen och i stället överlåter beslut och ställningstagande i livet till andra människor. Livet blir på detta sätt tomt och innehållslöst för dem och de kommer genom denna process allt längre bort från en möjlig förändring av sina livsvillkor.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Blanck, G. & Blanck, R.
(1987) Jagpsykologin i nytt perspektiv. Malmö: Wahlström & Widstrand
- Cullberg, Johan
(1975) Kris och utveckling. Stockholm: Natur och Kultur
- Cullberg, Johan
(1985) Dynamisk psykiatri. Arlöv: Natur och Kultur
- Geels, Antoon
(1980) Mystikern Hjalmar Ekström 1885-1962. Malmö: Doxa
- Göransson, I
Mårtensson, U
Sundman, A-K
(1981) Socialassistenternas arbetsmiljö. Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen
- Haak, Nils
(1982) Allmän neuroslära på psykoanalytisk grund. Stockholm: Natur och Kultur
- Hasenfeld, Y
(1983) Human service organisations. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice & Hall
- Hydén, Lars-Christer
(1988) Fredagsarbete. FOU-rapport nr 82. Stockholms socialförvaltning
- Igra, Ludvig
(1983) Objektrelationer och psyko-terapi. Stockholm: Natur och kultur
- Jacobsen, Bo
(1976) Menneskers livsløb. Köpenhamn: Gyldendals
- Klein, Melanie
(1988) Kärlek, skuld och gottgörelse. Borås: Natur och Kultur
- Larsson, Håkan
Morén, Staffan
(1988) Organisationens mänskliga insida - Om det sociala arbetets utvecklingsmöjligheter. Studier i socialt arbete vid Umeå universitet, Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet, Nr 7

- Levin, Claes
(1988) Institutionell struktur - om form och innehåll i människo- behandlande organisationer. Stencil. Socialhögskolan i Lund, Institutionen för socialt arbete
- Lipsky, M
(1981) "The Assault on Human Services: Street-Level Bureacrats ... I Management Systems in the Human Services. M. Gruber (ed) Philadelphia: Temple University Press
- Marklund, Staffan
Nordenstam, Karin
Penton, Roland
(1984) Socialvärlden - om mötet mellan socialarbetare och klient. Stockholm: Liber
- Marklund, S. & Svallfors, S.
(1986) Valfärd efter prestation - om arbetstvang inom socialför- säkringen. NSA nr 4
- Mayer, John & Timms, Noel
The Client Speaks. London: Routledge & Kegan Paul
- Meeuwisse, Anna
(1988) Projekt Östra Socialbyrån - En processbeskrivning av ett förändringsarbete med förhinder. Meddelanden från Socialhögskolan i Lund 1988:5
- Meeuwisse, Anna
Nilsson, Gerry
Sunesson, Sune
(1987) Projekt Södra Socialbyrån Lägesrapport okt 1986- maj 1987 Socialhögskolan i Lund
- Olsen, Peter
(1985) Arbetslöshetens socialpsykologi. Järfälla: Natur och Kultur
- Ovesen, Edith
(1978) Arbetslöshetens psykiska följdverkningar. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Perlman, Helen H.
(1960) Are we creating dependency? The Social Service Review, Nr 3

- Sunesson, Sune
(1984) Fattigvård och socialhjälp som vetenskapligt problem. Föreläsning vid seminarium vid Socialhögskolan i Lund 27/9
- Sunesson, Sune
(1985) Ändra allt! Stockholm: Liber
- Sunesson, Sune
(1987a) Sociala problem blir individuella problem. Synpunkten nr 1 Malmö Socialförvaltning
- Sunesson, Sune
(1987b) Gåvan som institution. Synpunkten nr 1 Malmö Socialförvaltning
- Svarc, Ivor
(1956) Client attitudes toward financial assistance. The Social Service Review, nr 2 June
- Talge, Maarja
(1972) Rapport om socialhjälpstagare. Uddevalla: Författarförlaget
- Theophilakis, Mary
(1980) Skjulte sirkler. Kristiansand: Universitetsforlaget
- Theophilakis, Mary
(1981) Den svåra skulden. Helsingborg: Wahlström & Widstrand
- Tähkä, Veikko
(1987) Psykoanalytisk psykoterapi. Lund: Natur och Kultur
- Winnicott, D W
(1981) Lek och verklighet. Stockholm: Natur och Kultur
- Winnicott, D W
(1983) Barnet, familjen och omvärlden. Stockholm: Natur och Kultur

I serien **MEDELANDEN FRÅN SOCIALHÖGSKOLAN** har tidigare utkommit:

- 1981:1 **FOSTERBARNSVÅRD OCH EKONOMI** av Peter Westlund
- 1981:2 **EN ALKOHOLENKÄT - OCH VAD SEN DÅ? En modell för alkoholundervisning i en sjätte klass** av Inger Farm och Peter Andersson
- 1981:3 **PSYKOLOGIN I SOCIALT ARBETE: EN PEDAGOGISK DISKUSSION** av Eric Olsson och Christer Lindgren
- 1982:1 **VAD BÖR EN KURATOR KUNNA?** av Karin Stenberg och Britta Stråhlén
- 1982:2 **LVM BAKGRUND OCH KONSEKVENSER** av Peter Ludwig och Peter Westlund
- 1982:3 **INSYN - ETT FÖRSÖK TILL INSYN I ARBETSMILJÖN PÅ EN SOCIALFÖRVALTNING. En intervjuundersökning** av Pia Bivered, Kjell Hansson, Margot Knutsson och P-O Nordin
- 1983:1 **AVGIFTER PÅ SOCIALA TJÄNSTER - principer och problematik** av Per Gunnar Edebalk och Jan Petersson
- 1983:2 **EN INDELNING AV RÄTTEN - hjälpmedel vid inläsning av juridiska översiktskurser** av Lars Pelin
- 1983:3 **OM SOCIALA OMRÅDESBESKRIVNINGAR** av Verner Denvall, Tapio Salonen och Claes Zachrisson
- 1983:4 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del I Förhållandena 1977** av Åke Elmér
- 1983:5 **PSYKOLOGISKA FÖRKLARINGSMODELLER I SOCIALT ARBETE** av Alf Ronnby
- 1983:6 **FACKFÖRBUNDENS SJUKKASSEBILDANDE. EN STUDIE I FACKLIG SJÄLVHJÄLP 1886-1910** av Per Gunnar Edebalk
- 1984:1 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del II Utvecklingen 1945-1977** av Åke Elmér
- 1984:2 **FRÅGETEKNIK FÖR KVALITATIVA INTERVJUER - En sammanställning** av Hans-Edvard Roos
- 1984:3 **AKTIONSFÖRSKNING SOM FÖRSKNINGSSTRATEGI** av Kjell Hansson
- 1984:4 **FÖRÄNDRINGSPROCESSER INOM GRUPPER OCH ORGANISATIONER I PSYKOLOGISK OCH SOCIALPSYKOLOGISK BELYSNING** av Eric Olsson (SLUT)
- 1984:5 **ROLLSPEL - TILLÄMPNING OCH ANALYS** av Kjell Hansson
- 1985:1 **IDROTT OCH PSYKOSOCIALT ARBETE** av Kjell Hansson
- 1986:1 **ARBETSMILJÖ PÅ HEM FÖR VÅRD OCH BOENDE** av Leif Roland Jönsson
- 1986:2 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977 (1983). Del III Utvecklingen inom oförändrade grupper** av Åke Elmér
- 1986:3 **UNGDOMAR, SEXUALITET OCH SOCIALT BEHANDLINGSARBETE PÅ INSTITUTION - Intervjuundersökning bland personalen på tre hem för vård eller boende i Skåne** av Maud Gunnarsson och Sven-Axel Månsson

- 1987:1 **FATTIGVÅRDEN INOM LUNDS STAD - den öppna fattigvården perioden 1800-1960** av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:2 **FORSKNINGSETIK OCH PERSPEKTIVVAL** av Rosmari Eliasson (SLUT)
- 1987:3 **40 ÅRS SOCIONOMUTBILDNING I LUND** av Åke Elmér
- 1987:4 **VÄLFÄRD PÅ GLID - RESERAPPORT FRÅN ENGLAND** av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:5 **ATT STUDERA ARBETSPROCESSEN INOM SOCIALT BEHANDLINGSARBETE** av Leif Roland Jönsson
- 1987:6 **SOCIALTJÄNSTLAGEN OCH UNGA LAGÖVERTRÄDARE** av Anders Östnäs
- 1987:7 **FORSKAREN I FÖRÄNDRINGSPROCESSEN** av Eric Olsson
- 1988:1 **EN UPPFÖLJNING AV BARN SOM SKILTS FRÅN SINA FÖRÄLDRAR** av Gunvor Andersson
- 1988:2 **THE MAN IN SEXUAL COMMERCE** av Sven-Axel Månsson
- 1988:3 **FRÅN MOTSTÅND TILL GENOMBROTT. DEN SVENSKA ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRINGEN 1935-54** av Per Gunnar Edebalk
- 1988:4 **MALMÖ - i kulmen av fattigdomscykeln** av Tapio Salonen
- 1988:5 **PROJEKT ÖSTRA SOCIALBYRÅN - en processbeskrivning av ett förändringsarbete med förhinder** av Anna Meeuwisse
- 1988:6 **UTDELNINGEN AV SPRUTOR TILL NARKOMANER I MALMÖ OCH LUND** av Bengt Svensson
- 1988:7 **HEMTJÄNSTEN PÅ 2000-TALET** red av Peter Andersson
- 1989:1 **FATTIGLIV** av Gerry Nilsson

Exemplar kan rekvireras från socialhögskolans expedition, adress Socialhögskolan, Box 23, 221 00 LUND

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Box 23
221 00 Lund
046-10 70 00